MERAK-LISINA

Mısır mitlerinin kültürel ve tarihsel arka planı

Mısır Mitolojisi



GERALDINE PINCH

Çeviren: Ilgın Yıldız

NOVA KİTAP

Geraldine (Harris) Pinch, 1951 yılında Kuzey İngiltere'de doğdu. Cambridge ve Oxford'da okuduktan sonra zamanını Mısırbilim öğretmek ve kurgu yazmak arasında paylaştırdı. Bir yazar ve Mısırbilimci olmasının yanı sıra Oxford Üniversitesi'nde Doğu Çalışmaları Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. Eski Mısır dini ve mitolojisi konularında birçok makalesi çeşitli mecralarda yayımlandı ayrıca bir televizyon programına danışmanlık yaptı. Hem kurgu hem de kurgu dışında birçok kitabı ondan fazla dile çevrildi. Şimdi Gloucestershire'da bir matematikçi, iki Norveç Orman Kedisi ve altı bin kitapla birlikte yaşıyor. En sevdiği şeyler arasında kediler, opera, bahçeler ve Türk Lokumu var. Her zaman bilge bir yaşlı kadın olmayı dört gözle bekledi ama şimdiye kadar sadece yaşlı kısmını başardı.

Meraklısına Mısır Mitolojisi
Geraldine Pinch

Orijinal Adı: *Egyptian Myth - A Very Short Introduction, First Edition*

Nova Kitap - 96
Meraklısına - 12

Yayın Yönetmeni: *Tuğçe Nida Gökırmak*
Dizi Editörü: *Tuğçe Nida Gökırmak*
Yayıma Hazırlayan: *Dilara Alemdar*
Düzelti: *Alican Saygı Ortanca*
Kapak Tasarım: *Dilek Doğan*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *Başak Yaman Eroğlu*
1. Baskı, Ağustos 2023, İstanbul

ISBN: 978-625-8489-87-3
Sertifika No: 63989

Türkçe çeviri © Ilgın Yıldız, 2023
© Geraldine Pinch, 2004
© Nova Kitap, 2023

Bu eserin (Meraklısına Mısır Mitolojisi) tüm hakları Anatolialit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla yapılan anlaşmayla satın alınmıştır, eser ilk olarak 2004 yılında İngilizce dilinde Oxford University Press tarafından yayımlanmıştır. Eserin orijinal dilinden yapılan çevirisinden yayıncısı Nova Kitap sorumludur ve Oxford University Press'in yapılmış değişiklikler, tutarsızlıklar veya hatalar konusunda herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır.

Egyptian Myths: A Very Short Introduction, First Edition was originally published in English in 2004. This translation is published by arrangement with Oxford University Press. Nova Kitap is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon.

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

Kurumsal satış ve işbirlikleri için iletişim adresi: **editor@novakitap.com**

Nova Kitap™ İthaki Yayıncılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin tescilli markasıdır.
Caferağa Mah. Neşe Sok. 1907 Apt. No: 31 Moda, Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
www.novakitap.com - www.ithakiyayingrubu.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6 Zeytinburnu-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 denizmatbaamucellit@gmail.com
Sertifika No: 48625

GERALDINE PINCH

MERAK-LISINA

Mısır Mitolojisi

ÇEVİREN
ILGIN YILDIZ

NOVA
KİTAP

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 9
GÖRSEL LİSTESİ 11
GİRİŞ 13

1 MISIR MİTİ: HAYALİ MISIR'LAR 15
2 İLAHİ SÖZCÜKLER: DİL VE MİT 27
3 TANRILARIN ÖZÜ: İLAHLAR VE MİT 41
4 GÜZEL AN: YARATILIŞ MİTLERİ 55
5 KARA TOPRAK, KIZIL TOPRAK: MİTLERİN MANZARALARI 67
6 İKİ ÜLKENİN EFENDİSİ: ULUSUN MİTLERİ 79
7 BÜYÜK SAVAŞ: ÇATIŞMA VE UZLAŞMA 91
8 CENNETİN GÖZLERİ: EŞLER VE DİZİLER 103
9 KİŞİSEL MİTLER: MİT VE HALK DİNİ 115
10 MUMYANIN LÜTFU: ÖLÜM MİTOLOJİSİ 127

NOTLAR 139
İLAVE OKUMA 143
ZAMAN ÇİZELGESİ 147
SÖZLÜK 151
DİZİN 153

TEŞEKKÜR

Bu kitabın hazırlanmasına önayak olan George Miller'a, British Museum'daki nesnelere ilişkin sorularıma seve seve cevap veren Richard Parkinson'a, tavsiye ve destekleri için Profesör Gay Robins ve Doktor Lisa Montagno Leahy'ye teşekkürlerimi sunmak isterim. Her zamanki gibi, Oxford Üniversitesi'ndeki Sackler Kütüphanesi'ni kullanma ayrıcalığı için minnettarım. İlham verici dersleri ve ansiklopedik bilgi dağarcığı için Profesör John Baines'e müteşekkirim.

GÖRSEL LİSTESİ

1. Thames kıyısında bulunan Kleopatra'nın İğnesi (III. Thutmose'nin dikilitaşı)
   John Ross
2a–b Metternich Stelası'nın üst kısmının çizimi
3. Sobek-Ra ile III. Amenhotep'in Luksor Müzesi'nde bulunan iki figürlü heykeli.
   Arizona Üniversitesi Mısır Sergisi Arşivi
4. British Museum'daki Şabaka Taşı
   @British Museum
5. Hekim Gua'nın dış tabutunun tabanı
   @British Museum
6. Zıpkıncı Tutankhamun'un yaldızlı heykelciği
   Griffith Institute, Oxford
7. Chester Beatty Papirüsü I'de yer alan "Horus ve Seth'in Çekişmeleri" hikâyesinden bir sayfa
   Alan H. Gardiner, *The Library of A. Chester Beatty: Description of a Hieratic Papyrus with a Mythological Story, Love Songs, and Other Miscellaneous Texts* (Londra, 1931)
8. Ay ve güneş gözlerini temsil eden üç tılsım
   @British Museum
9. Evin Hanımı, Seneb'in fildişi koruyucu asası
10. Geç Dönem'den bir mısır mumyası
    @British Museum

GİRİŞ

MÖ 4. binyılın sonunda, Nil Nehri'nin vadisi ve deltası, Yukarı ve Aşağı Mısır adlı iki krallığa dönüştürülmüştür. Mısır sonraki üç bin yıl boyunca 32 kral hanedanı tarafından yönetilmiştir (bkz. kitabın sonundaki zaman çizelgesi). Mısır kralının bir unvanı da Firavun'dur ("Büyük Ev" anlamına gelir); dolayısıyla bu muazzam dönem, sıklıkla Firavun Dönemi olarak anılır.

Mısır, MÖ 3. ve 2. binyılın büyük kısmında, Antik Yakın Doğu'nun en zengin ve güçlü ulusuydu. Mısırlılar anıtsal taş mimarinin öncüleriydi. Görkemli heykeller ve boyalı rölyefler üretmiş, dünyanın en eski ve güzel yazı formlarından biri olan hiyeroglif yazıyı icat etmişlerdir. Mısır MÖ 1. binyılın sonunda siyasi bağımsızlığını kaybettikten sonra dahi, kültürü ve dini varlığını sürdürmüş, Yunanistan ve Roma'yı etkilemiştir.

Mitoloji, Mısır kültürünün her daim ayrılmaz bir parçası olmuştur. Mitsel karakterler ve olaylar, Mısır sanatının, mimarisinin ve edebiyatının içine işlemiştir. Mitler, krallar ve rahiplerin gerçekleştirdiği pek çok ritüelin temelini oluşturmuştur. Eğitimli Mısırlılar, mitoloji bilgisinin, hayatın ve öteki dünyanın tehlikelerinden kurtulma mücadelesinde elzem bir silah olduğuna inanmıştır.

Mısır bilimciler arasında, mitsel anlatıların Mısır'da ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda fikir ayrılıkları vardır.

Söz konusu anlaşmazlık, kısmen neyin mit olarak tanımlanacağına karar vermenin zor olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde mit terimi genellikle olumsuz anlamda, abartılı veya doğru olmayan bir şeye atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Antik kültürlerde mitin böyle olumsuz bir çağrışımı yoktu; mitler, pratik gerçeklerden ziyade şiirsel gerçekler içeren hikâyeler olarak görülebiliyordu. Bazı bilim insanları, mitleri ilahların yer aldığı hikâyeler olarak sınıflandırarak diğer geleneksel hikâye türlerinden ayırır. Bu basit tanım Mısır örneğine uysa da tüm kültürler için geçerli olmayabilir.

Mitler, genellikle insanların ve ilahların etkileşime girebildiği uzak bir zamanda veya mekânda geçmektedir. Anlamla ve kudretle donanmış hikâyelerdir. Dünya halini açıklamak veya gerekçelendirmek için kullanılabilir. Modern zamanlarda bile, bir mitin kendi yolunu çizebileceğini ve dayandığı gerçeklerden çok daha etkili olabileceğini kabul ederiz. Mısırlılara göre mitler, bireysel deneyimleri aşma ve insan ile ilahi dünyalar arasında köprü görevi görme gücüne sahipti.

Mısır mitolojisi hiçbir zaman tek bir standart versiyona bürünmemiştir. Üç bin yılı aşkın zaman boyunca değişmeyi ve gelişmeyi sürdürmüştür. Bölgesel tapınakların baş ilahları, kendi mitlerini üretmiştir. "Esas mitler" olarak tanımlanabilecek temel olaylar (bkz. Birinci Bölüm, Kutu 1) sürekli olarak yeniden anlatılmış, pek çok farklı aktör ve ortamla donatılmıştır.

Bu kitap tematik olarak düzenlenmiştir ve her tema Antik Mısır'a ait bir eserin görseliyle birlikte sunulmuştur. Bu eserler, Mısır bilimcilerin üzerinde çalıştıkları kaynak malzemenin çeşitliliğini vurgulamak için seçilmiştir. Bu nesnelerin, modern Batı zihniyetine epey yabancı görünebilecek bir kültüre erişim sağlayan kanallar olmasını ümit ediyorum. Mısır mitinin her yönden basitleştirilebileceğini iddia etmiyorum. Bu konu üzerinde çalışmayı her daim büyüleyici kılan da zaten karmaşık olmasıdır.

1

MISIR MİTİ: HAYALİ MISIR'LAR

Mısır mitolojisinin kaynakları tozlu papirüs tomarlarından ibaret değildir. Londra'nın merkezinde, Thames Nehri'nin kuzey kıyısında, "Kleopatra'nın İğnesi" olarak bilinen bir anıt bulunmaktadır (Görsel 1). Anıtın süslü kaidesi ve çevresindeki sfenksler Viktoryen olmasına karşın, "iğne"nin kendisi Antik Mısır'a ait hakiki bir dikilitaştır. Arapçada dikilitaşlar için kullanılan bir terime* dayanan adı, Antik Mısır'daki her şeyin devasa ve gayri insani bir ölçekte olduğuna yönelik yaygın düşünceyi yansıtmaktadır. Yaklaşık 21 metre uzunluğundaki Kleopatra'nın İğnesi, Mısır'ın en büyük tapınakları için yapılmış süper dikilitaşlar sınıfına girmektedir. Hem görkemli hem de gizemli olmasıyla, Batı'nın gözündeki Mısır mimarisi imajını pekiştirmektedir. Mısırlılar, karmaşık fikirleri aktarmak için çarpıcı görsel semboller yaratmada yetenekliydi. Bir dikilitaş, mitolojik bir yer ve zamanın heykel formundaki bir temsilidir.

BİR DİKİLİTAŞIN MACERALARI

Kleopatra'nın İğnesi, herkesin tanıdığı Kleopatra'dan (VII. Kleopatra) yaklaşık 1400 yıl önce yaşamış olan Kral III. Thutmose'nin

* *Masalla*. İğne anlamına gelir. *–çn*

saltanatına tarihlendirilir (MÖ y. 1479–1425). Thutmose'nin granit dikilitaşı, Asvan'da taşocağından çıkarılan ve Nil Nehri'nde 643 kilometre boyunca taşınarak Heliopolis'e ("Güneş Şehri") götürülen iki dikilitaştan biriydi. Bu çift dikilitaş, güneş tanrısı Ra'nın büyük tapınağının girişine yerleştirilmişti. Güneş mitolojisi Mısır kültürü için elzemdi, dolayısıyla Ra'nın tapınağı Mısır'ın en önemli tapınaklarından biriydi. Heliopolis'in rahipleri, antik dünyada irfan ve bilgelikleriyle meşhurdu. Bu kitapta bahsedilen mitlerin çoğunun kökeni Heliopolis olabilir. Ra tapınağı daha sonra Kahire'yi inşa etmek için yağmalanmıştır. Tapınağın kalıntıları, günümüzde modern bir banliyö ile şehrin havaalanının altında gömülüdür. Kleopatra'nın İğnesi, Mısır'ın mirasının ne kadar büyük bir bölümünün kaybolduğunun veya yerinden edilen parçaların yeniden bir araya getirilmesinin ne kadar zor olduğunun bir hatırlatıcısıdır.

III. Thutmose bu dikilitaşları Heliopolis'e dikmekle, Mısır kralı olarak temel görevlerinden birini yerine getirmişti. Bu görev, günlük döngünün gerçekleşmesini sağlamaktı; güneş tanrısının günlük döngü içerisinde evreni yenilediğine inanılıyordu. Dikilitaşların uçları, elektron adlı altın ve gümüş alaşımıyla kaplıydı. Yapılar öyle bir yerleştirilmişti ki her gün sabah güneşini topluyorlardı. Dikilitaşlar yenilenme mekânını, ufuktaki dağları temsil ediyordu. Kleopatra'nın İğnesi batı ufkunu, yani gün batımının ve ölümün yerini temsil eder. Çiftin diğer dikilitaşı, doğu ufkunun, şafak ve yeniden doğuşunun temsilidir. Mısır sembollerinin pek çoğu gibi, dikilitaşlar da aynı anda birden fazla şeyi temsil edebilir. Tek dikilitaşlar, yaratılışın şafağında ilk gün doğumunun yeri olan ilksel tepeyi de temsil ediyordu. Mitolojik zamanın işaretleri rolünü üstleniyorlardı. Bu dikilitaşların kozmosun işleyen bir modelindeki unsurlar olarak rolleri, tarihlerinin daha sonraki döneminde etkisini yitirmiştir.



Görsel 1. Thames kıyısında bulunan Kleopatra'nın İğnesi (III. Thutmose'nin dikilitaşı)

MÖ 13. yüzyılda meşhur hükümdar II. Ramses dikilitaşların üzerine adını yazdırmıştır. Dikilitaşlar o sırada II. Ramses'in inşa ettiği veya genişlettiği tapınaklardan birine yerleştirilmek üzere Nil Deltası'na taşınmış olabilirler. MÖ 1. yüzyılda ise dikilitaşlar, VII. Kleopatra'nın son temsilcisi olduğu Ptolemaios Hanedanı'nın başkenti olan İskenderiye'deydi. İskenderiye, Helenistik dönemin entelektüel dünyasının, bilim ve felsefenin merkeziydi. Dikilitaşların varlığı, deneyle sınanamayan veya akılcı argümanla erişilemeyen daha yanıltıcı bilgi biçimlerinin bir hatırlatıcısıydı. Bir yazıt, dikilitaşların Kleopatra'nın baş düşmanı İmparator Augustus döneminde Julius Caesar kültüne adanmış bir tapınağın önüne yeniden dikildiğini göstermektedir. En nihayetinde, İskenderiye'de sık meydana gelen depremlerinden biri Batı dikilitaşını devirmiştir.

İngilizler Napolyon'un ordusunu MS 1801'deki İskenderiye Savaşı'nda yenilgiye uğrattıktan sonra, bu dikilitaş Türk bir vali tarafından İngiltere'ye sunuldu. Bir süre hediye vasfıyla bekleyen Kleopatra'nın İğnesi, MS 1877'de "Kleopatra" mavnasıyla, altı kişinin öldüğü Britanya yolculuğuna çıktı. Dikilitaşın Thames kıyısına başarıyla dikilmesi Amerika'da kıskançlığa neden oldu. Bu nedenle çiftin diğer dikilitaşı New York'a nakledilerek, MS 1881'de Central Park'a dikildi. Böylece aralarına okyanus giren III. Thutmose'nin dikilitaşlarının işlevi ve anlamı yitip gitti. Pek çok Mısır dikilitaşı aynı kaderi paylaşsa da onlara yeni bağlamlar aracılığıyla yeni anlamlar verilmiştir. İlk Mısır dikilitaşları, Augustus'un hükümdarlığı döneminde Avrupa'ya taşınmış, Augustus'un mezarı da dahil olmak üzere çok sayıda anıtı süslemek amacıyla kullanılmıştır. Bu durum, dikilitaşların esasen ölülere adanmış anıtlar olduğu düşüncesini teşvik etmiştir. Dikilitaşlar son yüzyıllarda mezarları işaretlemek veya savaşta ölenleri anmak için kullanılmıştır. Antik Mısır sıklıkla ölüme saplantılı bir toplum olarak yaftalansa da Mısır düşüncesinde marazi bir ölüm takıntısı yoktu. Dikilitaşlar asıl ortamlarında yaşamın ölüm karşısındaki zaferini kutluyordu.

GİZLİ BİLGELİK

Dikilitaşların üzerinde hiyeroglif olarak bilinen Mısır yazısına sıklıkla rastlanır. MS 4. yüzyılın sonunda hiyeroglif yazısını anlayabilen pek az insan kalmıştı. O dönem Horapollo adlı bir Mısırlının yazdığı tez, hiyeroglif işaretlerinin muazzam dini gerçekleri gizleyen ezoterik bir sembolik dil olduğu düşüncesini yaygınlaştırdı. Romalı yazar Yaşlı Plinius MS 1. yüzyıl gibi erken bir tarihte, Mısırlıların en gizli bilgilerini dikilitaşlara yazdıklarını öne sürmüştü. Bu bilginin bizzat evrenin doğası ve hayatın anlamı olduğu söyleniyordu. Mısırlıların bu sırra vakıf olduğu inancı, Antik Mısır hakkındaki başlıca mittir.

Mısır MS 4. yüzyılda Hıristiyan bir ülkeye dönüştüğünde, eski Firavun döneminin "pagan" kültürü reddedilmiştir. Eski Ahit'in İbranice kitaplarında, Mısırlıların çoktanrıcılığı Yahudilerin tektanrıcılığıyla kıyaslanarak olumsuz bir yaklaşımla sunulmuştur. İlk Hıristiyanlar, pagan ilahların varlığına inanmayı sürdürmekle beraber onları iblis statüsüne indirmiştir. Mısır ilahları hakkındaki şiddet ve cinsellik içerikli bazı mitler bu görüşü desteklemek için kullanılmıştır.

MS 7. yüzyılda Mısır'ı fetheden Müslüman Araplar da Antik Mısır dinine düşmanca bir tutum sergilediler. Simyayla ilgilenen Arap âlimler, Hermetika olarak bilinen metinlerin bazı örneklerini muhafaza ettiler. Bunlar Greko-Romen Dönemi'nde Mısır'da üretilmiş ve genel olarak Yunanca yazılmıştır. Metinlerin kısmen Mısır bilgelik tanrısı Thoth'tan türetilmiş olan büyük bilge Hermes Trismegistus figürünün gizli öğretileri oldukları iddia edilmiştir. Yunan felsefesini Mısır miti ile harmanlayan Hermetika, maji ve simya pratiklerine alegorik bir önem atfeder. Aynı zamanda Hermes'in öğretilerini takip eden inisiyelere ölümsüzlüğün sırrını vadeder.

RÖNESANS VE AYDINLANMA

Rönesans'ta Klasik öğrenimin yeniden keşfedilmesi sayesinde Mısır miti hakkındaki bazı bilgilere erişilebilmiştir. MÖ 6.

yüzyıldan itibaren pek çok ünlü Yunan yazar Mısır dini hakkında yazarken saygılı bir tutum benimsemiştir. Filozof Platon, Thoth'u yazı, matematik ve astronominin icadından sorumlu tutmuştur. Platon'un *Timaios* diyaloğunda (MÖ y. 348) aktardığı Atlantis miti, evrenin ilk günlerine dek uzanan bir dizi yıkımı bilen bilge bir Mısırlı rahibe atfedilir. Klasik gelenek daha sonraki döneminde büyük filozofların çoğunun Heliopolis'te veya Mısır'ın diğer dini merkezlerinde eğitim gördüğünü iddia etmiştir.

Tarihçi ve filozof Plutarkhos, MS 1. yüzyılda muhtemelen Mısır'ı ziyaret etmiştir. *İsis ve Osiris* adlı kitabı, bu önemli ilahlar hakkındaki pek çok efsaneyi yeniden anlatmakta ve yorumlamaktadır. Buna benzer kaynaklar, Mısır'ı Yunan veya Romalı gözüyle algılama alışkanlığını ortaya çıkarmıştır. Bu durum Mısır miti çalışmalarına bilhassa zarar vermiştir. Aralarında bazı bağlantılar olsa da Yunan ve Mısır mitolojisi içerik ve işlevleri açısından epey farklıdır.

Rönesans âlimleri, Hermetika'nın Pythagoras, Platon ve Aristoteles gibi filozofların eserlerinden çok daha eski olduğuna dair yanlış bir kanıya sahipti. Hermetika'nın dinin en kadim ve doğal biçimini izah ettiği düşünülüyordu. Hıristiyan kilisesinin yozlaşması ve vahşetine yönelik gitgide artan hoşnutsuzluğun bir tezahürü de, dini düşüncenin bu yitik altın çağına geri dönüş arzusuydu. MS 17. yüzyıla gelindiğinde, âlimler Hermetika'nın aslında ölçülemeyecek kadar eski olmadığını kanıtlamıştı. Öte yandan pek çok âlim Mısır'dan Batı'ya getirilen nesnelerdeki şifreli hiyeroglif yazılarda kadim bilgeliğin gizlendiğine inanmayı sürdürüyordu. Gül Haçlılar ve Özgür Masonlar gibi gizli topluluklar, inanç ve pratiklerine bir tür antik hava katmak için Mısır sembolizmini kullanmıştır. Mısır bilgeliği, üzerinde bir Mısır tanrıçası bulunan *La Fontaine de la Régénération*'u (Yenilenme Çeşmesi) nefret edilen Bastille Hapishanesi'nin eski yerine koyan Fransız Devrimi liderleri veya Amerika'nın kurucu babaları gibi radikal ve düzen karşıtı gruplarla ilişkilendirilmiştir. Amerika'nın kurucu babalarıyla olan bağlantı, dolar bank-

notlarında görülen Büyük Mühür'deki piramitte ve dünyanın en büyük dikilitaşı niteliğindeki Washington Anıtı'nda varlığını sürdürmektedir.

Mısır, 18. yüzyılın sonunda yabancılara daha erişilebilir hale geldi ve bol miktarda Mısır eseri Avrupa'ya gönderildi. Napolyon'a Mısır'a giderken eşlik edenler gibi öncü âlimler, eski tapınak ve mezarların resimli değerlendirmelerini bastırdı. Mısır heykeli ve resmi, Avrupa ve Amerika'daki süsleme sanatını derinden etkiledi. Mısır hiyerogliflerini deşifre etme yarışı, 19. yüzyılın başlarında en büyük ve zorlu entelektüel uğraşlardan biriydi. Evanjelik Hıristiyanlar, Mısır yazıtlarının Kutsal Kitap'ta aktarılan olayları bağımsız olarak doğrulamasını umuyordu. Aydınlanma taraftarları ise bu yazıtların Hıristiyanlığın karşısında konumlandırılabilecek kadim bir felsefeyi ortaya çıkarmasını umuyordu. İki grup da dileğine kavuşamayacaktı.

DEŞİFRE ÇABALARI VE DÜŞ KIRIKLIĞI

Dikilitaşlardaki kraliyet isimleri, hiyeroglif yazısıyla yazılan ve deşifre edilen ilk sözcükler arasında yer almaktadır. Deşifre çabalarında farklı uluslara mensup uzmanlar rol oynamıştır ancak en büyük katkıyı başarılı Fransız dilbilimci Jean-François Champollion yapmıştır. Champollion, Antik Mısır gramerinin yanı sıra, onunla yazılan metinleri kavramanın temellerini atmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında çok sayıda Mısır metni ilk kez Avrupa dillerine çevrilmiştir.

Çok geçmeden, Antik Mısır dininin Kutsal Kitap ya da Kuran'la karşılaştırılabilecek tek bir kutsal kitaba odaklanmadığı anlaşıldı. Antik Mısır dininde pek çok ilahi ve kalıplaşmış dua yer alıyordu ama Avrupalıların teoloji veya felsefe olarak sınıflandırabileceği pek az metin mevcuttu. Tapınaklardaki yazıtların büyük bölümünün ilahlara klasik adaklar adayan krallarla ilgili olduğu ortaya çıktı. Ne ulusal bir mit koleksiyonu ne de belirli türden uzun anlatılar bulundu. Günümüze ulaşan bu tarz mitsel anlatılar ise çoğunlukla öteki dünyaya geçişi kolaylaştırmayı amaçla-

yan cenaze metinleri derlemelerinde veya günlük yaşamda kullanılan büyülerde saklıydı. Bu tür kaynaklarda görece az sayıda mitsel tema tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır.

(bkz. Kutu 1).

KUTU 1: TEMEL MİTLER

Yaratıcı, nun'da (ilksel okyanus) varlık bulur

İlk toprak parçası (ilksel tepe) nun'dan doğar

Güneş tanrısının ortaya çıkması/güneş çocuğun doğumu/ilk gün doğumu

Güneş çocuk, kaosun güçleri tarafından tehdit edilir ve koruyucu ilahlar tarafından kurtarılır

Canlılar, yaratıcının vücut sıvıları/düşünceleri/sözleri/elleri aracılığıyla yaratılır

İnsanlık, öfkeli Ra'nın gözünden akan yaşlarla yaratılır

Hava tanrısının yer tanrısı ile gök tanrıçasını ayırması

Mısır'ın ilahi düzenin bir parçası olarak yaratılması

İsfet (kaos) ile maat (düzen) arasında süregiden savaş

Yaratıcı güneş tanrısının kaybettiği gözü/kızı/savunucusu geri dönmeye ikna edilir

Tanrıların ve insanların isyanları, güneş tanrısının insanlığın büyük kısmını yok etmesine ve dünyayı terk ederek cennete gitmesine neden olur

Mısır hükümdarı Osiris, kardeşi Seth tarafından öldürülür

Osiris'in kız kardeşleri (İsis ve Nephthys), onun parçalanmış bedenini ararlar

İsis, Osiris'in bedenini dirilterek ondan Horus adlı bir oğula gebe kalır

Osiris'in bedeni mumyalanarak Seth'in saldırılarına karşı korunur

İlahi ana, bataklıkta Horus'u doğurur

Bebek Horus, kaos yaratıkları tarafından zehirlenir ve sonra iyileşir

Horus ve Seth yönetme hakkı için savaşır

Seth testislerinden yaralanır, Horus gözünü/gözlerini kaybeder

Bir ilah (genellikle Thoth), Horus'un yaralanan gözünü yeniler

Horus babasının intikamını alır; Seth yenilgiye uğratılır veya etkisizleştirilir

Horus yaşayanların kralı olur; Osiris ölülerin yargıcı ve yeraltı dünyasının hükümdarı olur

Güneş tanrısı, her gece yeraltı dünyasına girer

İlahlar ve ruhlar, güneş tanrısının bedenini kaos canavarı Apep'e karşı savunurlar

Güneş tanrısı, Osiris'le birleşerek ölüleri diriltir

Güneş tanrısı, şafakta ortaya çıkarak yaratılışı yeniler

Yaratıcı bitkin düşer ve ilksel okyanusa geri döner

Dünya kaosa geri döner

Uzmanlar, mitlerin ne tür hikâyeler olduğu konusunda hararetli tartışmalara girse de genellikle hikâye oldukları konusunda uzlaşır. Mısır sanatı ve edebiyatında, "tanrıça mucizevi çocuğu doğurur" gibi tekil mitsel olaylara genellikle tek başına rastlanır. Bu hikâye unsurları veya motifleri için, mitem*, mitsel ifade, monomit ve geno-metin gibi pek çok terim kullanılmaktadır. Bu kitabın büyük kısmında, mitsel anlatılardan çok mitemler ele alınacak, zira Mısır kültürünü inceleyenler esas olarak mitemlerle karşılaşırlar.

Mısır mitini kültürel bağlamından koparmanın güç olması, onu evrensel mit teorileri geliştiren 19. yüzyıl düşünürlerinin gözünde cazibesiz kılıyordu. Eski ritüelleri ve gelenekleri açıklarken mitlerin evrildiğini kabul eden ekol bu açıdan bir istisnaydı. Öte yandan, bu ekolün mensupları temel olarak mitlerin "ilkel" kökenlerinin izini sürmekle ilgileniyordu. Mısır Uygarlığı zirve noktasındayken mitlerin nasıl işlev gösterdiğini incelemekle pek ilgilenmiyordu.

Teosofi Derneği ve Altın Şafak Hermetik Düzeni gibi mistik ve okült mezhepler, türlü türlü inançlarına hevesle Mısır mitini ve büyüsünü de eklemiştir. 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında eğitim gören pek çok Mısır bilimcinin Mısır dinini küçümsemesinin bir nedeni de bu olabilir. Saf ve yüce olmaktan çok uzak olan Mısır dini, entelektüel olarak tektanrıcılıktan

* Lévi-Strauss'un mitlerin analizinde tercih ettiği *[mytheme]* kavram. Mitlerin analizinde mitem, mitin kendi başına anlamı olmayan en küçük ve temel unsuruna atıfta bulunur. *–yhn*

aşağı nitelikte görülüyordu ve büyü gibi bir "kanserle" lekelenmişti. Antik Yunanlar'ın hayranlık beslediği Mısır rahipliği, anlamsız ayinler gerçekleştirmek ve siyasete bulaşmakla suçlanmıştır. Bazı Mısır mitleri, cinsel içerikleri nedeniyle utanç verici basitlikte görülüyordu. Kleopatra'nın İğnesi üzerindeki yazıt, dikilitaşı adayan kralı, mastürbasyon yaptıktan sonra menisini ağzına götürerek ilk yaşamı yarattığı söylenen tanrı Ra-Atum'la ilişkilendirir. Bu mitten ötürü, dikilitaşlar yaratıcının erekte penisleriyle bağdaştırılabiliyordu. Sigmund Freud'un Mısır'ın dini sanat eserlerini toplamasına hiç şaşmamalı!

Mısır dilbilgisi hakkındaki klasik çalışmanın yazarı Sir Alan Gardiner, çevirdiği bazı dini metinlerin "...modern akıl tarafından doğal olarak düpedüz saçmalık gibi yorumlandığını" ifade etmiştir. Gardiner ile meslektaşları, "Firavun döneminin mitlerine ve dini uygulamalarına anlayışsız ve küçümseyici bir tutum takınmakla" suçlandığında, Gardiner bu tutumun sırf Antik Mısır'dan çıktığı için "rahip yazınına saygılı bir huşu ile yaklaşmaktan" daha iyi olduğu karşılığını vermiştir.

Daha yakın geçmişte, Mısır bilimciler Mısır dinine önyargısız yaklaşmaya çabalamıştır. Kültürel rölativizm ve dinin artık pek çok insanın yaşamında merkezi bir yer tutmaması, bu yaklaşımı teşvik etmiştir. Kıta Avrupası'nda mitoloji, halen insan zihninin bir anahtarı gibi görülerek ciddiye alınmaktadır. Kıta Avrupası yazarlarının tanımlar ve terminoloji hakkında tartışmaya odaklanması, genel okura itici geliyor olabilir.

İngilizce konuşulan ülkelerde, din ve mit alanında uzmanlaşan Mısır bilimci sayısı artık nispeten azdır. Bunun bir nedeni, artık sıradan insanların günlük yaşamını incelemeye yönelik bir eğilim olmasıdır. "Yüksek kültür"ün sanatı, mimarisi ve edebiyatı, sıklıkla elitist yaftası yemektedir. Dikilitaşların din veya mitlerdeki öneminden ziyade inşa yöntemleri ve onları diken insanların incelenmesi daha muhtemeldir.

NEDEN MISIR MİTOLOJİSİ OKUMALI?

Arkeoloji bilimi, geçmişten öğrenmek yerine geçmişi öğrenmeyi amaç olarak belirlemiştir. Çoğu zeki insan kendi dönemlerinin nesnelerine ve metinlerine bu şekilde yaklaşmasa da arkeolojinin kurtardığı tüm nesneler ve metinler artık eşit derecede ilgi görmektedir. Mitler, Antik Mısır'ın en özgün zihinlerinin ve en derin düşünürlerinin ürünleriydi. Bu kitap, onlarla ilgilenmek için bir neden olduğuna dair açıklamalar sunmayacak. Mısır mitleri, ilk büyük ulus devletin ve gezegenimizin tarihindeki en uzun ömürlü uygarlıklardan birinin temel değerlerini gözler önüne sermektedir.

Mitler, her mertebeden insanın zihinsel dünyalarını keşfetmelerine, krizleri çözmelerine ve hayatın çelişkilerini göğüslemelerine yardımcı olmuştur. Hiç şüphesiz ki, Mısırlıların düşünceleri, umutları ve hayalleri en az yedikleri ve giydikleri kadar önemlidir. Mitler, ulusal meşguliyetler hakkında değerli bir bilgi kaynağıdır. Bir örnek vermek gerekirse, ilahların davalarını ilahi bir mahkeme önünde savunduğu hikâyeler, Mısır toplumunda adalet kavramına verilen önemi sergiler.

Mit, Mısır kültürünün çağdaş uygarlıkları en çok etkileyen ve onlara en çok ilham veren unsurlarından biriydi. Hikâyeler ve semboller ulusal sınırları aşmış, yeni ortamlarına uyacak şekilde yeniden yorumlanmıştır. İsis ve Osiris mitolojisi, Roma İmparatorluğu hüküm sürerken Hıristiyanlığın ana rakibi olan uluslararası bir tarikatın doğmasına yol açmıştır. Mısır mitolojisi, Yunanistan ve Roma aracılığıyla Avrupa ve Amerika'nın kültürel tarihinin bir parçası haline gelmiş, Milton'ın şiirleri, Mozart'ın bir operası ve Thomas Mann'ın romanları gibi muhtelif eserlerde yer bulmuştur.

MS 21. yüzyılda, tinsel ilham almak için pagan geçmişe dönen insanların sayısı gitgide artmaktadır. Bu tür arayıcılar mitsel Mısır'ı, piramitler, dikilitaşlar, sfenksler, hayvan başlı ilahlar, kayıp mezarlar ve diriltilen mumyalardan meydana gelen bir manzara olarak görmektedir. Bu tablonun ne kadar isabetli olduğunu anlamak için bizzat Mısırlıların sözlerine geri dönmeliyiz.

2

İLAHİ SÖZCÜKLER: DİL VE MİT

Mısır mitolojisi hakkındaki bilgimiz, âdeta bir yapboz gibi parça parça bir araya getirilmelidir. Parçalar, pek çok farklı tarihten kalma yüzlerce yazılı ve görsel kaynaktan oluşmaktadır. Üstüne üstlük bu kaynaklar türlü yazı biçimlerinde ve dillerde yazılmıştır. Mısır bilimciler, Mısır dilinde beş evre saptamıştır. Mısırlılar da dillerinin yazımı için dört farklı alfabe tasarlamıştır (bkz. Kutu 2). Bunların en iyi bilineni, Mısırlıların *mdw nṯrw* dediği ve "ilahi sözler" anlamına gelen hiyeroglif yazıdır. *Twt* "imge" sözcüğü, tek bir hiyeroglif veya bir kült heykel için kullanılabiliyordu. İkisinin de canlı olabileceği düşünülüyordu.

KUTU 2: ANTİK MISIR'DA KULLANILAN DİLLER VE YAZILAR

MÖ 4. binyıl

Konuşma ve yazı dili: Eski Mısır dili

Kullanılan yazılar: Proto-hiyeroglifler; Hiyeroglif (yaklaşık 3200'den itibaren)

MÖ 3. binyıl

Konuşma ve yazı dili: Eski Mısır dili

Kullanılan yazılar: Hiyeroglif, Hiyeratik

MÖ 2. binyıl

Konuşma ve yazı dilleri: Orta Mısır dili; Geç Mısır dili (MÖ yaklaşık 1400'den itibaren)

Kullanılan yazılar: Hiyeroglif, bitişik (cursive) Hiyeroglif, Hiyeratik

MÖ 1. binyıl

Konuşma dilleri: Geç Mısır dili, Demotik, Yunanca

Yazı dilleri: Neo-Orta Mısır dili, Geç Mısır dili, Demotik, Yunanca

Kullanılan Mısır yazıları: Hiyeroglif, Hiyeratik, Demotik

MS 1. binyıl

Konuşulan diller: Demotik, Yunanca, Latince; Kıpti (beş lehçe); Arapça (MS 7. yüzyıldan itibaren)

Yazı dilleri: Neo-Orta Mısır, Demotik, Kıpti, Arapça

Kullanılan Mısır yazıları: Hiyeroglif, Demotik, Kıpti

MUCİZEVİ BİR STELA

Mısırlıların yazılı sözcüğün gücüne duydukları inanç, MS 1828'de bir kuyunun kazılması sırasında bulunan çok iyi korunmuş bir stela (resimlerle ve yazıtlarla süslü bir taş) sayesinde anlaşılabilir (Görsel 2a-b). Bu, Yunanca "kalkan" anlamına gelen ve *cippus* olarak bilinen stela türünün en büyük örneğidir. Mısır hükümdarı tarafından Avusturya Şansölyesi'ne verilmiş, Şansölye de onu Schloss Metternich'e yerleştirmiştir. Böylece bu stela, Metternich Stelası olarak bilinmeye başlanmıştır. 1950'de New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi tarafından satın alınmıştır.

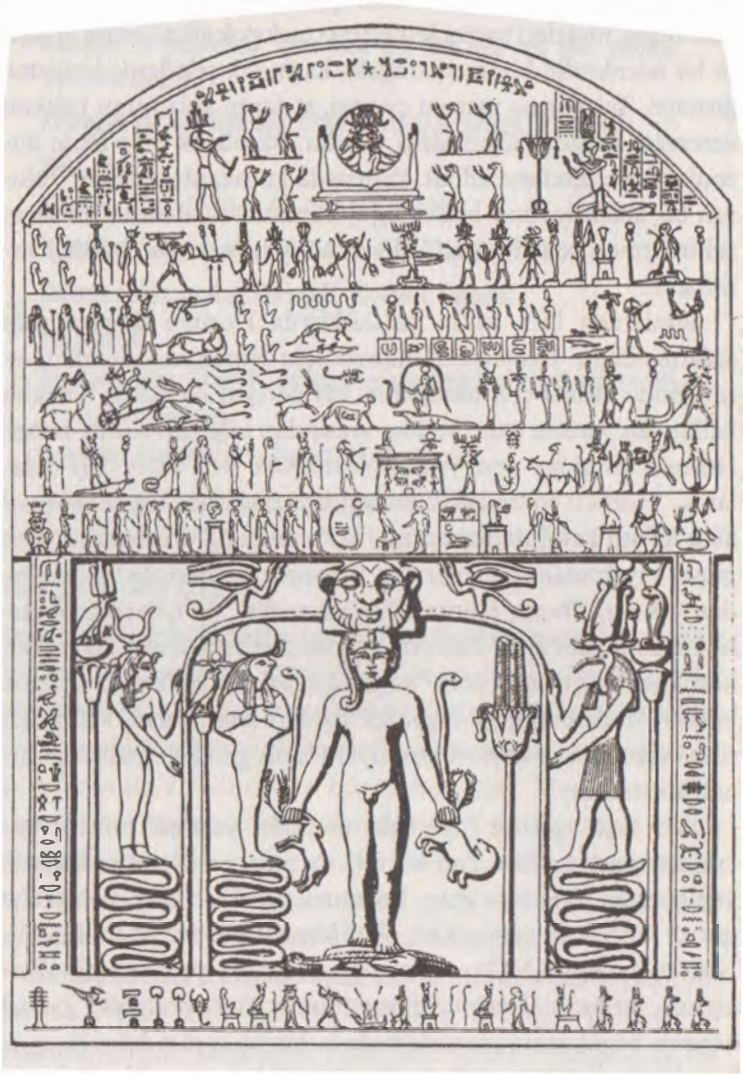
Stelanın orta panelinde, Mısır mitinde öne çıkan beş ilah yer alır: (2a. soldan sağa) İsis; Ra-Horakhty, zirvedeki güneşin tecessümü; Çocuk Horus; öldürülen tanrı Osiris'i temsil eden bir sembol ve İbis kuşu başıyla Thoth. Onların üstünde, stelanın arkasında, dizgeler halinde garip ilahi varlıklar yer almaktadır. En üstteki dizgede, ufkun sekiz babunu ve hüküm süren kral, güneş tanrısının ruhuna tapmaktadır. Ana kısmı ve kaideyi kaplayan yazıtlar arka ve yanlarda devam etmektedir (2b). Bunlar resimli hiyeroglif yazıyla yazılmıştır.

Bu stela bulunduğunda, Champollion deşifresini henüz duyurmuştu. İmgeleri metinden ayırt etmek çok güçtü ve bu anlaşılır bir izlenimdir. Metin ve imgeler karmaşık şekillerde birbirine girmişti. Tek başına metnin çevirisi, stelanın anlamının hakkını veremez. Stelanın üzerindeki yazıtlar, ilk olarak 1870'lerde düzenlendi ve tercüme edildi. Yazıtlarda 13 inkantasyondan** oluşan bir koleksiyonun bulunduğu, bunların bazılarının ilahların zehirlenmesi ve iyileşmesi hakkında mitsel anlatılar içerdiği kanıtlandı.

Bunlardan biri, İsis'in bataklıklarda Horus'u doğurmasını anlatmaktadır. İsis yiyecek bulmak için Horus'un yanından ayrıldığında Horus çok hastalanır. İsis perişan bir halde bataklık halkından yardım ister. Yerliler arasından bilge bir kadın, bebek Horus'u bir akrep veya yılanın soktuğunu ileri sürer. İsis defalarca, "Horus'u soktular!" diye bağırır. Haykırışları, göklerde yol alan Ra'nın kayığını durdurur. Thoth ne olduğuna bakmak için güneş kayığından aşağı iner. İsis, masum evladının zehirlendiğinden yakınır. Thoth, Horus'u "yaşam nefesi" ile iyileştirerek ilahi düzenin geleceğini kurtarır. Horus'u ve zehirlenen diğer tüm kurbanları koruyacak olan "karanlığın aslanı" ve "kutsal skarabe böceği" [bokböceği] gibi gizemli ilahları anar. Büyü, acı çeken tüm insanların ve hayvanların tıpkı Horus gibi iyileştirileceği vaadiyle sonlanır.

Sert taşa upuzun hiyeroglif metinler yazmak müthiş beceri isteyen ve vakit alan bir işti ve sadece önemli vesilelerle yapılıyordu. Yazıtlara göre, Nesatum adlı bir rahip, bu stelayı güneş tanrısının tecessümü olan Mnevis boğasının ve Kral II. Nektanebo'nun (MÖ y. 360–343) onuruna yaptırmıştır. Nesatum, stelanın üzerindeki metinlerin Heliopolis'teki kutsal Mnevis boğalarının mezarlığında bulduğu kadim büyülü yazılar olduğunu iddia etmiştir. Bu tür iddialara genelde şüpheyle yaklaşılmalıdır fakat bazı metinlerin dilinden, stelaya kopyalandıklarında yaklaşık 1000 yaşında oldukları anlaşılmaktadır.

** Dua, büyülü sözler. *–çn*



Görsel 2a. Metternich Stelası'nın üst kısmının çizimi



Görsel 2b. Metternich Stelası'nın üst kısmının arka tarafı

Nesatum, bu iyileştirme büyülerini kendi özel kütüphanesinde tutmaktansa bir tapınağın önündeki alanda sergiledi. Onun stelası hem ezoterik hem de pratik bir işleve sahipti. Metternich Stelası'ndaki büyüler ve resimler bir açıdan Mısır mitinin önemli bir parçası olan düzen ve kaos arasındaki ebedi savaşı aktarıyordu. Başka bir açıdan ise yılan ve akrep sokması gibi günlük tehlikelere karşı çareler sunuyordu. Steladaki ilahların pek çoğu, yılanları, timsahları ve diğer tehlikeli yaratıkları ezerken, mızrakla vururken veya boğarken betimlenmektedir. Her Mısırlı bu tuhaf figürlerin, güneş tanrısının kötülüğü ve acıyı uzaklaştırmak için celp edilen geleneksel muhafızları olduğunu anlardı.

GÜÇLÜ SÖZCÜKLER

Mısırlıların büyük kısmı Metternich Stelası'nın üzerindeki hiyeroglif yazıtları okuyamazdı; tıpkı orta çağda Hıristiyanların büyük kısmının kiliselerindeki Latince yazıtları okuyamaması gibi. Stela yazıtları tapınak yazmanları tarafından ziyaretçilere yüksek sesle okunsa da kadim dilleri nedeniyle onları anlamak güç olabilirdi. Bazı büyülerin bir kısmını oluşturan hikâyeler, sıradan halkın konuşma diline daha yakındır. Bunlar tapınak festivallerinde ezberden okunmuş hatta bile canlandırılmış olabilir.

Sözcüklerde ve imgelerde içkin olduğu düşünülen güce dokunarak erişmek mümkündü. Bazı *cippi*'lerde öne çıkan figürler, kaygılı ellerin dokunuşları nedeniyle enikonu silinmiştir. Bir diğer yöntem de *cippus*'un üzerine su dökmekti. Daha sonra hasta, yaşam veren enerji aktarımını alabilmek için bu suyu içer veya bu suyla yıkanırdı. Biz yazılı sözü esasen yalnızlık ve sessizlik içinde okunan bir şey olarak düşünürüz. Metternich Stelası ise Antik Mısır'da durumun çok farklı olduğunu hatırlatıyor.

Mitler genellikle "kutsal hikâyeler" olarak tanımlanır, bu nedenle onların hep "kutsal" hiyeroglif yazısıyla yazıldığı düşünülebilir fakat durum aslında çok farklıdır. Bu yazıda içkin olduğuna inanılan güç, Mısırlıları onu kullanma konusunda

temkinli kılmıştır. Mitler, genellikle ilahi âlemdeki dertler ve çatışmalara odaklanmaktadır. Osiris'in kardeşi Seth tarafından öldürülmesi gibi kötü bir eylemi hiyerogliflerle aktarmak, onu gerçekliğin daimî bir parçasına dönüştürebilirdi. Bu tür eylemlerin direkt betimlemelerini veya sunumlarını vermekten genellikle kaçınıyorlardı.

Metternich Stelası'nda korunan hikâye Horus'un zehirlenmesini anlatır ancak mutlu sonla biter. O zamanlarda bile hiyeroglif yazıda betimlenen ilahi acı, kaos canavarlarını alt eden ilahlara dair onlarca olumlu imgeyle dengelenmeliydi. Kral Nektanebo, stelada ilahlar ile şifa arayan insanlar arasında bir aracı olarak sunulmaktadır. Hiyeroglif yazının temel amaçlarından biri, kralların insanlık adına ilahlar ve atalarla iletişim kurmasına izin vermekti. Bunu anlamak için Mısır'da yazının tarihine dönmemiz gerekecek.

YAZI VE KRALİYET

Hiyeroglifler hem pratik bir iletişim aracı (bkz. Kutu 3) hem de dünyayı sınıflandırmak için bir sistemdi. Tekil hiyeroglifler o dünyayı oluşturan ilahların, insanların, hayvanların, bitkilerin ve eşyaların resimlerini içerir. Bu yazı muhtemelen MÖ 4. binyılın sonlarında Mısır'ın büyük kısmını yöneten güney krallarının sarayında icat edilmiştir. En eski hiyeroglifler, vergi ödemelerini, kraliyet mallarını ve kral tarafından ilahların tapınakları için yaptırılan hediyeleri kaydeden etiketlerin üzerindeki yazılardır. MÖ 3. binyılın başlarında, uzun hiyeroglif yazılar taş binaların, heykellerin ve stelaların üzerine yazılmıştır. Tapınaklardaki ve mezarlardaki yazıtlarda ve ilahlara veya gelecek nesillere hitap eden kraliyet bildirilerinde hiyeroglif yazısını kullanmak olağan hale gelmiştir. Genç erkekler, devlet idareli tapınaklar, kraliyet mezarlıkları ve saraylara ekli okullarda hiyeroglif okuma ve yazma eğitimi alıyordu. Bu eğitimli seçkinlerin neredeyse tamamı eğitimlerini bitirdikten sonra kralın eşsiz statüsünü vurgulayan piramit inşası gibi projelerde devlet için çalışıyordu.

Eski Krallık (MÖ y. 2686–2181) dönemine geçildiğinde Mısırlılar papirüsten yapılan bir yazı kâğıdı icat ettiler ve mektuplarda ve idari belgelerde kullanılan hiyeratik adlı basitleştirilmiş bir yazı geliştirdiler. Taş üzerine hiyeroglif bir metnin yazılması bir grup projesiydi fakat papirüs üzerine hiyeratik bir metin yazmak, genellikle tek bir yazmanın işiydi. Hiyeratik, sütunlar yerine satırlar halinde yazılmaya başlandığında tıbbi, büyüsel ve edebi metinlerin temel yazısı halini aldı (bunun bir örneği için bkz. Yedinci Bölüm, Görsel 7). Metternich Stelası'ndaki bazı büyülerin ilk versiyonları hiyeratik yazıyla yazılmıştır.

Eski Krallık'tan günümüze ilahlar hakkında uzun anlatılar ulaşmamıştır ancak onlar hakkındaki gelenekler sözlü aktarılmış olabilir. MÖ 24. yüzyıl ila 22. yüzyılın kraliyet piramitlerinde bulunan bir büyü koleksiyonunda çok sayıda tanrı ve tanrıça yer almaktadır. Bu "Piramit Metinleri" genellikle yaratıcı Atum'un tükürerek veya hapşırarak ilk ilah çift Shu ve Tefnut'u yaratması gibi mitsel olaylara atıfta bulunur. Koleksiyon, aralarında Metternich Stelası'nda olduğu gibi yılandan koruyucu büyülerin de bulunduğu beş temel büyü kategorisinden meydana gelmektedir. Piramit Metinleri, ilahi dünyayı veya insanlığın onunla ilişkisini açıklamak için üretilmemiştir. Onların birincil amacı, piramidine yazıldıkları ölü kral veya kraliçenin başkalaşımını sağlamaktı. Bunu başarmanın bir yöntemi, merhum kraliyet mensubunu kutsal âlemin kişileri ve olaylarıyla ayinsel şekilde özdeşleştirmekti.

KUTU 3: HİYEROGLİFLER NASIL İŞLER?

Hiyeroglif yazı çocuksu bir resim dili değil, farklı işaret kategorileri kullanan gelişkin ve esnek bir sistemdir. Tek bir hiyeroglif (işaret) bazen bir sözcüğü temsil eden bir ideogram olarak kullanılır. Dolayısıyla, örneğin boğa sözcüğü (ka), bir boğa resmi  ve bir çizgiyle yazılabilir: . Hiyeroglifler ayrıca fonetik olabilir ve bir ila dört sesi temsil edebilir. Bir baykuş  "m", bir parça timsah derisi  "km" seslerini ifade eder. Her biri tek bir ünsüz veya yarı ünlüyü temsil eden 25 işarete genellikle "hiyeroglif alfabesi" denir fakat bu alfabe hiçbir zaman tek başına kullanılmamıştır.

Fonetik işaretlerle yazılan sözcükler, genellikle bir sözcüğün anlamını veya o sözcüğün ait olduğu kategoriyi netleştiren fonetik olmayan bir işaretle sonlanır. Örneğin, göz hiyeroglifi  görme veya körlük için kullanılan sözcüklerin sonuna yerleştirilir. Bu tür işaretler belirleyiciler veya sınıflandırıcılar olarak bilinir. Göz hiyeroglifi bir sözcüğün başında ise, göz için kullanılan irt'in ir sesini yazıyor olabilir. Sondaki t, irt'i feminen bir isim yapar, dolayısıyla yaratıcının gözü kişileştirildiğinde, bir tanrıdan ziyade tanrıça olur. Kelime oyunları, mitler üretebilir. İnsan için kullanılan sözcük gözyaşı için kullanılan sözcüğe benzediği için insanlığın, göz tanrıçasının akan yaşlarından doğduğu söyleniyordu.

Dilin yazılma tarzı, ilahların mitolojik rollerini anlamamıza yardımcı olabilir. Tanrı Seth'i temsil eden canavar , karışıklık anlamına gelen sözcük için belirleyici olarak kullanılır. Bütün tanrıçaların isimleri bir kobra ile belirlenebilir. Güneş diski hiyeroglifi  güneş anlamına gelen ve güneş tanrısının adı olan ra'yı temsil eder fakat belirleyici olarak, zamanla ilgili sözcüklerle bir arada kullanılır. İlahların isimlerinden sonra genellikle oturan bir ilah figürü gelir . Bunun Ra yazılarında nadiren yer alması, bu tanrının güneşin ışığıyla ne kadar yakinen bağdaştırıldığını gösterir. Ra, ilahi hiyerarşide o kadar önemli bir konumdaydı ki, adı bir ifadede veya başlıkta gramer açısından sonda olması gerektiğinde bile ilk gösterilebiliyordu. Hiyeroglif bir metin İngilizceye çevrildiğinde bu tür ince noktalar kaybolmaktadır.

Eski Krallık, kralların sahip olduğu tanrısal statüye karşın merkezi otoritenin zayıflaması ve çökmesiyle sona ermiştir. Bazı Mısır bilimciler, düzen ve kaos arasındaki savaşı içeren büyük temanın kökenlerini bu çöküşün yarattığı şokta bulmuştur.

ALTIN BİR ÇAĞ

Yüzyıllık bir ihtilafı, Teb adlı Yukarı Mısır şehrinden bir kral sona erdirmiştir. Sonrasında ortaya çıkan Orta Krallık (MÖ y. 2055–1650) genellikle Mısır edebiyatının altın çağı olarak kabul edilmektedir. Orta Mısır dilinde yazılmış envaiçeşit nesir ve şiir günümüze ulaşmıştır. Orta Mısır dili, yaklaşık 2000 yıl boyunca bir edebi dil olarak kullanılmaya devam etmiştir. Nesatum gibi

bir rahip, tam da bu yüzden kadim metinleri okuyup anlayabilmiştir; eğitimli Mısırlılar dil engeli yüzünden geçmişlerinden kopmamıştır.

Orta Krallık döneminde seçkinlerin mezarlarında, ölen kişiye öteki dünyada yardımcı olmak için detaylı büyülerin yazıldığı tabutlar olabiliyordu (örneğin bkz. Beşinci Bölüm, Görsel 5). Tabut Metinleri olarak bilinen bu büyülerde, Piramit Metinleri'ne kıyasla mitsel olayların daha fazla bahsi geçer. Büyülerin bazıları ilahların eylemlerini veya acılarını aktaran konuşmalarından oluşur. Pek çok kültürde mitlerin en eski ifadeleri birinci şahıs anlatılarıdır; bu biçim, sözlü gelenekten doğal bir şekilde ortaya çıkmıştır. Tabut Metinleri ayrıca ilahlar arasındaki mitsel olaylara ilişkin birden fazla bakış açısı sunan diyalogları da içerir.

Diyaloglar, bir otorite figürünün (tanrı, kral veya baba) bir öğrenciye *maat* kurallarına (düzen, hakikat, adalet) göre yaşamayı öğrettiği Talimat veya Bilgelik Metinleri türünde de bulunur. Bu metinlerin bazıları, büyüklerinin inançlarının dayandığı tecrübelere sahip olmayan genç neslin tavsiyeleri muhtemelen reddedeceğini kabullenecek kadar gerçekçidir. Bunlar genellikle dini değil, etik metinler olarak sınıflandırılır fakat pek çok mit göndermesi içerir.

Orta Krallık'tan az sayıda hikâye günümüze ulaşmıştır. Bunlara, Seth'in yeğeni Horus'u baştan çıkarmaya yeltenmesiyle ilgili bir hikâyenin bir kısmı da dahildir. Bu ilk hikâyeler, Talimat Metinleri gibi yüksek statüde olmasa da ne basitlerdi ne de beceriksizce aktarılıyorlardı. "Kazazede Denizci" (MÖ y. 1900) kurtuluşla sonlanan bir felaket hikâyesidir ve başı kralıyla dertte olan bir memuru neşelendirmek için anlatılır. Uzak bir adada mahsur kalan bir denizcinin gizemli bir yılan tarafından kurtarılmasını aktaran hikâye, Tabut Metinleri'nde bulunan dünyanın sonuyla ilgili bir miti yeniden işlemektedir. Hikâyenin sonundaki ters köşede memur neşelenmeyi reddederek, adaletin hüküm sürdüğü ve ilahların iyilere yardım ettiği bir dünya görüşüne itiraz eder. Orta Krallık'ta Mısırlı yazarlar, mite mesafeli

bir tavır sergiliyor, onu kişinin toplumdaki rolüne dair fikirleri yaratıcı bir şekilde ifade etmek için kullanıyorlardı.

Westcar Papirüsü'nde (MÖ y. 1700) korunan bir hikâye döngüsü, popüler sözlü geleneğe daha yakın olabilir fakat karmaşık bir yapıya sahiptir. Hikâye, Büyük Piramit'i yaptıran Kral Khufu'nun (Keops) sarayında geçer. Kralın oğulları, Khufu'nun atalarına hizmet eden büyük büyücülerin hikâyelerini anlatarak kralı eğlendirir. Prenslerden biri, gelmiş geçmiş tüm büyücülerden güçlü olan Djedi adlı bir köylüden bahseder. 110 yaşındaki aksi büyücü sarayı ziyaret ettiğinde, Khufu ile büyünün doğru kullanımı konusunda çatışma yaşar. Djedi, üç harika çocuğun doğmak üzere olduğu kehanetinde bulunur. Hikâye daha sonra bir rahibin evine geçer; rahibin hamile karısı Ruddjedet zor bir doğum yapmaya hazırlanmaktadır. Çocukların gerçek babası gibi görünen güneş tanrısı Ra, dansçı kız kılığına girmiş tanrıçaları ve hamallarını Ruddjedet'e yardım etmeye yollar. Üçüzler doğduktan sonra ilahlar eve üç taç gizler.

Bu hikâyenin o zamanki kitlesi, Ruddjedet'in çocuklarının ileride kral olup Khufu'nun hanedanının yerini alacağını bilirdi. Mısır'ın uzun tarihi, uzak geçmişte geçen fantastik hikâyelerin üretilmesini mümkün kılıyordu. Ayrıca didaktik amaçlar için eski kralların olumsuz betimlenmesine de müsaade ediliyordu. Westcar Papirüsü döneminde, kraliyet otoritesinde bir zayıflama dönemi daha oldu. İkinci Ara Dönem (MÖ y. 1650–1550) denen bu süreçte, Hiksoslar olarak bilinen yabancı hükümdarlar deltanın denetimini ele geçirdi. Hiksoslar en sonunda bir Teb hanedanı tarafından sürüldü ve sonrasında Mısır yeniden birleşti.

YENİ KRALLIK'TAKİ YENİLİKLER

Mısır, Yeni Krallık döneminde (MÖ y. 1550–1069) Nübye ve Yakın Doğu'da bir imparatorluk elde etti ve kültürel canlılık açısından zirve noktasındaydı. Kleopatra'nın İğnesi'ni adayan III. Thutmose gibi hükümdarlar, imparatorluktan akan serveti

devasa bir tapınak inşası programına harcadı. Krallar Vadisi'ndeki Yeni Krallık dönemine ait kraliyet mezarları boyut açısından mütevazıydı fakat Deyr'ül Medine'de yaşayan sanatçılar ve yazmanlar tarafından güzelce süslenmişti. Günümüzde Yeraltı Dünyası Kitapları olarak bilinen metinler, tapınak kütüphanelerinde saklanan parşömenlerden kraliyet lahitlerinin duvarlarına kopyalanmıştı. Bu kitapların ana teması Ra'nın yolculuğuydu. Güneş tanrısının geceleri tehlikeli bir âleme girdiğine, doğu ufkuna erişip şafakta dünyayı yenilemesinin ilahi düzenin düşmanları tarafından engellenmeye çalışıldığına inanılıyordu. Yeraltı Dünyası kitaplarının çoğunda, yazılı anlatının yerini bir dizi açıklamalı resim almıştır.

Resimler, günümüzde Mısır'ın Ölüler Kitabı olarak bilinen Yeni Krallık döneminden kalma cenaze metinleri derlemesinde de büyük bir önem taşımaktaydı. Ölüler Kitabı'nın sahiplerinin çoğu hiyeroglif metinleri okuyamazdı ancak büyülerin içeriğini özetleyen karmaşık vinyetleri anlayabilirlerdi. Yeni Krallık'ın sonunda, bazı seçkinlerin mezarlarında "Mitolojik Papirüsler" de bulunurdu. Bunlar, daha önce nadiren aktarılan yer ve gökyüzünün ayrılması gibi mitsel olayları betimliyordu.

MÖ 14. yüzyıl civarında, gayri resmi metinler için yeni bir yazı dili formu kullanılmaya başlandı. Geç Mısır dili, insanların normal hayatta konuşma biçimine daha yakındı ve etnik açıdan toplumsal çeşitliliği daha çok yansıtıyordu. Geç Mısır dilinde yazılmış hikâyelerin pek azı bilinmektedir fakat bilinenler çok ilgi çekicidir. Deyr'ül Medine'de bulunan kopyalarla günümüze ulaşan bazıları, yeni zengin "orta sınıf"ın edebiyattan keyif aldığını göstermektedir. Horus ve Seth arasındaki çatışmanın renkli bir anlatısı Yedinci Bölüm'de detaylı olarak incelenecektir. "Talihsiz Prens" ve "İki Kardeşin Hikâyesi" olarak bilinen Geç Mısır dili hikâyeleri, sonraki kültürlerin folklorunda rastlanan kuleye hapsedilmiş prenses veya kalbini bir ağaca saklayan sihirbaz gibi motifleri içerdikleri için dünyanın en eski peri masalları olarak nitelendirilmiştir. "İki Kardeşin Hikâyesi", mitsel

olayların insan veya yarı insan karakterler tarafından canlandırıldığı, bilhassa Mısır'a has bir türe aittir.

ÇALKANTILI ZAMANLAR

Yeni Krallık, iktidarın kuzeyde Libya kökenli krallar ile güneyde Teb rahipliği arasında bölünmesiyle sona ermiştir. Mısır, MÖ 1. binyılda iç savaşlara ve art arda yabancı istilalarına maruz kalmıştır (bkz. kitabın sonundaki zaman çizelgesi). Bir Nübye hanedanının hüküm sürdüğü bir dönem, zalim bir Asur istilasıyla sona ermiştir. Asurlular MÖ 7. yüzyılda Sais'li bir Mısır hanedanı tarafından sürülmüştür. Bu sıralarda, günlük kullanım için Demotik denen yeni bir yazı kullanıma sunulmuştur. Bu Yunanca terim ("avam" anlamına gelir) Mısır dilinin bir evresi için kullanılır. Envaiçeşit Demotik yazın gelişmiştir ve bunların bir kısmında Yunan etkisi görülmektedir. Pek çok hikâye döngüsünün ve destanın cezbedici parçaları günümüze ulaşmıştır.

MÖ 5. yüzyılda Persler Mısır'ı fethetmiş, Mısırlı liderler de Yunan paralı askerlerinin yardımıyla onlarla savaşmıştır. Mısır doğumlu krallar bir süre yeniden hüküm sürmüştür. Metternich Stelası, bu kralların sonuncusu olan II. Nektanebo dönemine tarihlendirilir. Mısırlılar dar zamanlarda sıklıkla şanlı geçmişlerine dönüp bakardı. Nesatum büyü koleksiyonu çok eski olduğu için yetkiye ve güce sahip olmadığını vurgulamıştı. Büyüler, *maat*'ın daima muzaffer olduğu bir geçmiş yaratıyordu. Nesatum'un stelası, eğitimli seçkinlerin hâlâ başta olduğu ve tapınak ziyaretçilerinin kadim bilgeliğe erişimini sağlayabildiği mesajını iletiyordu.

Metternich Stelası'nın yerleştirilmesinden sadece birkaç yıl sonra, Persler yeniden Mısır'ı istila etti. Nektanebo kaçtı ve pek çok tapınak yağmalandı. Sonrasında Mısır, Büyük İskender'in (MÖ 356–323) kısa ömürlü imparatorluğunun bir parçası oldu. İskender'in Makedon generallerinden Ptolemaios Lagus, Mısır'ı neredeyse 300 yıl boyunca İskenderiye'den yönetecek olan hanedanı kurdu. Ptolemaios Dönemi'nde yönetimin dili Yunan-

ca oldu ancak Mısır kültürü tapınaklarda serpilmeyi sürdürdü. Ptolemaioslar, tapınakların yeniden inşasına yönelik dev bir programa katkıda bulundu. Bu, Mısır'ın MÖ 30'da Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmasından sonra, yaklaşık bir yüzyıl kadar sürdürüldü.

SON GÜNLER

MÖ y. 400'den MS 100'e kadar olan dönem, Mısır mitinin kaynakları için önemli bir dönemdi. Bazı mitler ve efsaneler, genişletilerek detaylı edebi anlatılara dönüştürüldü, bölgesel mitler resimli parşömenlere kaydedildi ve birkaç mitsel anlatı veya oyun, tapınak duvarlarına hiyerogliflerle yazıldı. Mısır kültürünün yabancıların tehdidi altında olduğu korkusu, ülkenin mitlerini derleyip düzenlemeye ve korumaya yönelik bir dürtüyü perçinledi. Pek çok yabancı, Mısır diniyle yakından ilgileniyordu fakat tapınak duvarlarına yazılmış metinleri veya tapınak kütüphanelerinde saklanan kitapları okuyamıyordu. Plutarkhos gibi yazarlar, Yunanca konuşan Mısırlıların kendisine ve diğer klasik yazarlara anlattıkları hikâyelere itimat etmek zorundaydı.

MS 1. yüzyılda, birkaç Demotik işaretin eklendiği Yunan alfabesinin harflerini kullanan bir yazı gelişti. Bazı Hermetik metinler ve maji metinleri, bu Kıpti alfabesiyle yazılmıştır fakat Kıpti dilinde günümüze ulaşan yazının büyük kısmı Hıristiyandır. MS 4. yüzyıla gelindiğinde, Hıristiyanlık Mısır'daki yaygın dindi. Metternich Stelası'ndakiler gibi büyüler halen kullanılmakla beraber, ana karakter İsis ve bebek Horus'un yerini Meryem ve bebek İsa almıştı. İlahiliğe ilişkin modern Batılı fikirler, Hıristiyanlık gibi tektanrılı dinler tarafından şekillendirilmiştir. Bir sonraki bölümde, Mısırlıların ilahları hakkındaki düşüncelerine göz atacağız.

3

TANRILARIN ÖZÜ: İLAHLAR VE MİT

Antik Mısır'ın ilahları, mitlerden ziyade sanatta ortaya çıktıkları biçimleriyle tanınırlar. Luksor Müzesi'nde sergilenen şaheserlerden biri, Kral III. Amenhotep'e (MÖ y. 1391–1353) sarılan timsah tanrı "Sumenu'nun Efendisi Sobek-Ra"yı gösteren iki figürlü bir kalsit heykeldir (Görsel 3). Yedi ton ağırlığındaki heykel, 1967'de Dahamsha'da (eski Sumenu) üzeri kapatılmış bir çukurda bulunmuştur. Çukurun eskiden kutsal timsahların yetiştirildiği bir tapınak havuzu olması mümkündür. Müzenin pek çok ziyaretçisi heykelin teknik dehasını takdir etse de ana fikri pek çoğunu Mısır sanatından soğutur. Kraliyet egemenliği, şimdilerde dalkavukluk gibi görülmekte ve siyasi açıdan ilkel bulunmaktadır. Modern insanlar, pek çok antik Yunanlı ve Romalı gibi, hayvan başlı ilah imgelerini gülünç, hatta iğrenç bulmaktadır. Klasik sanatın da kendine has ilahları ve canavarları vardır fakat görünüşe göre Mısır'da canavarlar ilahtır.

Bu tutumlar, kısmen Mısır sanatının yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Modern soyut sanatın büyük kısmı gibi, Mısır sanatı da bir şeyin esasını yakalamak ve karmaşık fikirlere somut formlar vermekle ilgilenir. III. Amenhotep gerçekte ol-

duğu gibi değil de Mısır'ın ihtiyaç duyduğu tanrısal, genç ve üstün hükümdar olarak tasvir edilmiştir. Nitekim bir yüzyıl sonra II. Ramses, Amenhotep'in adının yerine kendininkini kazıtarak bu eseri kendisini betimleyen bir heykele dönüştürebilmiştir.



Görsel 3. Sobek-Ra ile III. Amenhotep'in Luksor Müzesi'nde bulunan iki figürlü heykeli.

Sobek-Ra, iki tanrının özünü birleştiren bir varlıktı: Timsah tanrısı ile güneş tanrısı. Bu iki veçheli tanrı, sıradışı ve müthiş ilahi güçlerini yansıtmak için yarı hayvan olarak tasvir edilmiştir. Sobek-Ra, timsahın gücüne, kurnazlığına, uzun ömrüne, ayrıca Nil'in hayat veren suları üzerinde iktidara sahiptir. Başlığındaki güneş diski, hayat veren ışığın tanrısı Ra'nın Sobek biçiminde tezahür ettiğini gösterir. Kralla etkileşime girebilmesi ve ona hayatın sembolü olan *ankh*'ı** sunabilmesi için yarı insan olarak tasvir edilmiştir. Heykelin, insanlığı temsil eden kral ile tanrıları temsil eden Sobek-Ra arasında arzulanan sevgi dolu ilişkiyi göstermesi ve göstermek suretiyle de gerçekleştirmesi amaçlanmıştır.

Mitlerde ifade edilen tanrıların doğası nasıldı ve Musevi-Hıristiyan veya İslami düşüncelerden ne kadar farklıydı? Bir dizi soru, bu meseleleri netleştirmeye yardımcı olabilir.

TANRILAR NEREDE YAŞIYORDU?

Mısır ilahları uzay ve zamanın ötesinde, erişilmez bir ilahi âlemde mi yoksa insanların dünyasında mı yaşıyordu? Kanıtlara dayanarak, bu soruya pek çok farklı cevap verilebilir. Birkaç dini metin, yaratıcı tanrı Amon'dan kozmosun sınırlarının ötesinde var olan, görünmez, bilinmeyen bir güç olarak bahsetmektedir. Başka dini metinler ise yaratıcının özünden bir şeyin kozmosu oluşturan tüm unsurlarda ve yaratıcının yarattığı tüm varlıklarda var olduğunu vurgulamaktadır.

Tanrıların nerede yaşadığı sorusunun bir cevabı da "geçmişte" olabilir. Butehamun adlı bir yazman, ölen karısına yazdığı bir mektupta Ra ile Ennead'ının** veya konseyinin, kadim krallar gibi sırra kadem bastığından bahsetmiştir. Günümüze ulaşan anlatıların çoğu, bir ilahlar hanedanının Mısır'ı yönettiği uzak bir çağda geçmektedir. Bu altın çağ, ilk isyan ve öldürme eylemleriyle sona ermiştir (bkz. Kutu 1).

Yaşam haçı. *-çn*

** Dokuz tanrıdan oluşan grup. *-çn*

Tanrılar zamanla dünyanın ötesindeki ve altındaki ilahi âlemlere çekilmiştir. Orada, inanılmaz tatlı kokular yayan devasa, ışıltılı varlıklar olarak esrarengiz hakiki formlarında yaşamışlardır. Çoğu insan ilahi âlemlere ancak öldükten sonra girebilirken ilahlar insanların dünyasıyla farklı şekillerde etkileşime girmeyi sürdürmüşlerdir.

Tanrılar fırtına, sel ve veba gibi doğal olaylarda zuhur edebilirdi. Ruhları, krallar ve cüceler gibi özel veya sıradışı insanlarda, kutsal hayvanlarda, ağaçlarda ve nesnelerde birer "sakin" gibi yaşayabilirdi. Mısır sanatının ana işlevlerinden biri ilahlar için heykeller, çizimler veya hiyeroglifler biçiminde geçici bedenler sağlamaktı. Mısır tapınaklarındaki ayinlerin pek çoğu, varlıklarıyla insanlığa fayda sağlayabilmeleri için ilahları söz konusu bedenlere yerleşmeye teşvik etmek amacıyla gerçekleştiriliyordu. Dolayısıyla, Sobek gibi bir tanrının aynı anda yaratılıştan önceki ilksel okyanusta, ufuktaki dağlarda bulunan bir sarayda, Mısır'ın gölleri ve bataklıklarının yabanında ve ona adanan tapınaklardaki heykellerde ve kutsal timsahlarda yaşadığı düşünülebiliyordu.

ANTİK MISIRLILARIN KAÇ İLAHI VARDI?

Mısır dini uzmanları, bu soruya "bir"den "bin"e dek uzanan bambaşka cevaplar vermişlerdir. Mısır dininin genellikle çoktanrıcılığın gelişkin bir formu olduğu düşünülmektedir. En başından beri her iki cinsiyetten pek çok ilah içermektedir. İnsanlar, ilahiliğin yaşamlarıyla en ilgili görünen tezahürlerine tapmakta veya onları memnun etmekte özgürdü. Örneğin, geçiminizi Nil Nehri'nden sağlıyorsanız, ibadetinizin odağı timsah tanrı olabilirdi.

Mısır tarihi boyunca yaklaşık 80 ilah için birden fazla konumda mabetler veya tapınaklar inşa edilmiştir. Gökyüzü tanrıçası Nut gibi bazı ilahlar, genellikle bir kültün konusu olmamakla birlikte, mitlerde önemli roller üstleniyordu. Farklı kült ve mitlere dayanarak yaklaşık 30 tanrı ve tanrıça, başat ulusal ilahlar olarak tanımlanabilir (bkz. Kutu 4).

Mısır dilindeki *nṯr* (tanrı veya güç) sözcüğü, bu en önemli ilahlar ile yıldız tanrılar, kişileştirilmiş kavramlar, tanrılaştırılmış krallar, yeraltı dünyasının sakinleri ve Metternich Stelası gibi nesnelerde görülen tuhaf koruyucu varlıklar için kullanılıyordu. Bütün bu varlıklar panteona dahil edilirse, adlandırılmış ilahların sayısı yüzleri bulur. Bir ilahın her bir tezahürüne, "Sumenu'nun Efendisi Sobek-Ra" gibi, belirli bir yerde ibadet ediliyorsa, bunlar ayrı ayrı sayıldığı takdirde ilahların sayısı binleri bulur. Mısır mitolojisinin olası karakter kadrosu alabildiğine geniştir.

Bazı Mısır bilimciler, ilkel başlangıçlarından itibaren Mısır dininin bir tür tektanrıcılığa dönüştüğünü ileri sürmüştür. Mısır'ın etik metinleri, evreni yöneten güç olan tanrıdan tekil olarak söz etmektedir. Yaratılış mitleri, Mısırlıların sonsuz sayıda ilahı, insanı ve hayvanı yaratmış olan ilksel bir varlığa inandıklarını göstermektedir. Yeni Krallık'tan itibaren bazı metinler tüm Mısır panteonunu bu ilksel yaratıcının ruhlarından veya biçimlerinden ibaret varlıklar olarak ele alır. Heretik Kral Akhenaton (MÖ y. 1352–1336), güneş diskiyle simgelenen yaratıcı tanrı Aton dışındaki ilahlara olan inancı yok etmeye yeltenmiş ancak bunda başarısız olmuştur. Kral Akhenaton'un halefleri, büyük yaratılış döngüsü içinde ilahi olanın daima sayısız tanrı ve tanrıçada tezahür ettiğini kabul etmiştir.

Bu ilahların her biri, bir çift veya grup halinde ayrılabiliyor veya başka bir tanrıyla birleşebiliyordu. Bazı Mısır metinleri, Sobek-Ra'yı tek yaratıcı tanrı olarak övmüştür. Diğerleri, örneğin Gardiner tarafından "düpedüz saçmalık" olarak nitelendirilen ilahiler, Mısır'ın çeşitli yerlerinde bulunan çok sayıda Sobek formunu kaydetmiştir. Sobek ve Ra, yer verdiğimiz heykelde olduğu gibi, bir güneş-timsah-yaratıcı formunda birleşebilse de Ra ve Sobek ayrı olarak da işlev göstermeyi sürdürmüştür. Mısır düşüncesinde tanrıların esnek bir yaklaşımla ele alınması, anlatı mitlerinin gelişmesini muhtemelen olumsuz yönde etkilemiştir.

KUTU 4: MİT VE KÜLTTEKİ BAŞLICA TANRILAR

Amon/Amon-Ra – Teb'de Tanrıların Kralı olarak tapılan yaratıcı tanrı

Anubis – Çakal başlı tanrı, mumyalamanın mucidi ve mezarların muhafızı

Atum/Atum-Ra – Heliopolis'in yaratıcı tanrısı ve güneş tanrısının akşam formu

Bastet – Kedi tanrıça, Ra'nın koruyucusu ve doğurganlık bahşeden tanrıça

Geb – Dünya tanrısı, Nut'un eşi ve ilahi mahkemenin yargıcı

Hathor – Doğum, ölüm ve kozmik yenilenme tanrıçası

Horus – Gökyüzünün şahini, Seth'in rakibi ve Mısır'ın arketipsel hükümdarı

İsis – Osiris'in dul eşi, Horus'un annesi ve Büyünün Hanımı

Khepri – Şafak ve yenilenmenin skarabe tanrısı

Khnum – Koç başlı tanrı, yaratıcı tanrı ve Nil taşkınının denetleyicisi

Khonsu – Yaratıcı ay tanrısı ve kaderin denetleyicisi

Maat – Ra'nın kızı, doğruluk ve adalet tanrıçası

Min/Amon-Min – Erkek cinselliğinin ve tarımsal bereketin tanrısı

Mut – Teb'de Amon-Ra'nın eşi ve Khonsu'nun anası olarak ibadet edilen intikam tanrıçası

Neith – Yaratıcı tanrıça ve güneş tanrısının koruyucusu

Nekhbet – Güneyin koruyucu akbaba tanrıçası

Nephthys – İsis'in kız kardeşi ve Seth'in isteksiz karısı

Nun – İlksel okyanusun tanrısı

Nut – Gökyüzü tanrıçası, Osiris, İsis, Seth ve Nephthys'in annesi

Hermopolis'in Ogdoad'ı – Aralarında Amon ve Nun'un da bulunduğu sekiz ilksel tanrı

Osiris – Yeraltı dünyasının hükümdarı, mahsul bereketi tanrısı

Ptah – Memfis'in yaratıcı tanrısı, sanatçılar ile zanaatkârların koruyucusu

Ra – Yaratıcı güneş tanrısı ve Evrenin Hükümdarı

Sekhmet – Aslan formundaki vahşi güneş tanrıçası

Seth – Osiris'in düşmanı, Horus'un rakibi ve tanrıların en güçlüsü

Shu – Yer ve göğü ayıran hava ve güneş tanrısı

Sobek – İlksel timsah tanrısı ve Nil'in Efendisi
Seker – Memfis'in ölüm ve diriliş tanrısı
Tefnut – Shu'nun kız kardeşi, Geb ve Nut'un annesi
Thoth – İbis ve babun formlarıyla, bilgelik, dil ve yazının ay tanrısı
Wadjet – Kuzeyin koruyucu kobra tanrıçası

TANRIÇALAR TANRILARDAN DAHA MI GÜÇSÜZDÜ?

Antik dinlerde hem erkek hem de dişi tanrılara ibadet etmek olağandı. Musevilikte bile Yehova'nın bir tanrıça eşi vardır ancak sonradan yazılı kayıtlardan çıkarılmıştır. İki ana cinsiyete bölünme, deneyimlenen haliyle dünyayı yansıtıyordu. O gerçek dünyada, Mısırlı kadınlar erkeklerin bütün ayrıcalıklarından nasiplenemiyordu. Mitlerde tanrıçalar, sahip oldukları güç açısından nadiren tanrılardan düşük statüde görünür. Mısır yaratılış mitlerinin çoğu, yaratıcıyı esasen erkek yapmıştır ancak bazıları, "her şeyin anası ve babası" Neith gibi, baskın bir kadın yaratıcıya yer vermiştir. Teoride bütün tanrılar, kral benzeri güneş tanrı Ra'ya tabi olmalıydı ancak Yeni Krallık'ta Ra'nın Raiyet olarak bilinen bir kadın eşi vardı.

Bazı mitlerde, Ra göz tanrıçası olan vahşi kızının gücüne bağımlı görünmektedir. Göz tanrıçası, Ra-Atum kayıp çocukları Shu ve Tefnut'u ilksel okyanusun karanlığında aramak için gözünü gönderdiğinde yaratılmıştır. Göz tanrıçası geri döndüğünde ve Ra'nın kayıp gözünün yerinde bir göz geliştiğini keşfettiğinde ağlamıştır. İnsanlık da bu gözyaşlarından yaratılmıştır.

Tanrıçalar, genellikle bir erkek tanrıyla olan ilişkileri bağlamında tanımlanıyordu. Tanrıçaya bir çiftin parçası olarak tapınıldığında, kadının adı genellikle ikinci sırada yer alıyordu; tıpkı bir insan çiftinde olduğu gibi. Öte yandan, eğer tanrıçanın annelik rolü varsa, çocuk tanrıya daha aşağı bir konum verildi. Tanrıçalar anne rolünü, çoğu tanrının baba rolünü önemsediğinden daha çok önemsiyordu. Romantik aşk Mısır mitlerinde

neredeyse hiç yoktur ancak anne sevgisi sürekli olarak evrendeki en büyük güçlerden biri olarak sunulmuştur.

Dini sanat üzerindeki kısıtlamalar tanrıçaları yanıltıcı bir şekilde pasif yansıtılabilmektedir. Sanatta İsis, Osiris'in yasını tutan veya saygıyla onun tahtının ardında duran bir eş, bazen de bebeğini nazikçe emziren bir anne olarak gösterilir. Mitlerde ise İsis kocasının intikamını almak için savaşan ve oğlunu Mısır tahtına oturtmak için planlar tasarlayan baskın bir figürdür. Tanrıçalar sanatta fiziksel formlar açısından çoğu tanrıdan daha geniş bir yelpazeye sahiptir. Mitlerde de tanrıçaların şekil değiştirme yeteneklerinden övgüyle söz edilir. İsis bir mitte bir kocakarıdan genç kıza ve yırtıcı kuşa dönüşür (bkz. Yedinci Bölüm, Kutu 9).

Hem yaşam hem de ölüm dağıtan göz tanrıçasının ikili doğası, ani form değişiklikleriyle ifade edilebilmektedir. Ra, isyan suçu nedeniyle insanlığı yok etmek için gözünü gönderdiğinde, gözü öfkeli dişi aslan Sekhmet'e dönüşmüştür. Kötü insanların hepsini mideye indirmiş ve geri kalanını bağışlaması için Ra tarafından kandırılmak zorunda kalmıştır. Onun tam aslan formu mitte capcanlı tasvir edilse de sanatta çok nadiren gösterilir. Genel olarak, tanrıçalardan tanrılara kıyasla daha fazla korkuluyordu. Mısır panteonunda itaatkâr ev kadınları yoktu.

MISIR PANTEONU AİLELER HALİNDE Mİ DÜZENLENMİŞTİ?

Çoğu Mısırlı, benzersiz bireyler olduğumuzun bizim kadar farkında değildi. Kendilerini bir ailenin veya hiyerarşik grubun parçası olarak nitelendirmeyi yeğliyorlardı ve yaşça büyüklere saygı duyuyorlardı. Mısır ilahları genellikle gruplar halinde işlev görmektedir. Krallığa benzer bir yetkiye sahip olan Ra gibi kıdemli bir tanrının huzurunda diğer ilahlar genellikle itaatkâr saray mensupları gibi davranırdı.

Akrabalık terimleri, Mısır'da epey esnek kullanılıyordu. Dolayısıyla bir tanrı veya tanrıçaya Ra'nın oğlu veya kızı denildi-

ğinde, bu yalnızca onun soyundan geldiği veya daha genç bir akrabası olduğu anlamına gelebilir. En ünlü Mısır ilah grubu olan Heliopolis'in Ennead'ı, Osiris ve Horus'u Ra-Atum'un aile ağacına yerleştirerek, dini düşüncenin ana unsurlarını birleştirmiştir. Bu aile ağacında bulunan dört, hatta bazen beş nesil, dünyanın yaratılışından krallığın kuruluşuna dek uzanan kozmik tarihi kapsamaktadır (bkz. Kutu 5). Tanrılar aynı zamanda çekirdek aileler olarak, en yaygın biçimiyle baba, anne ve oğul üçlüsü halinde de düzenlenebiliyordu. Bu tip aileleri fazla gerçekçi algılamak hata olur. Bu ilişkilerde genellikle pek tutarlılık yoktur. Birkaç istisna dışında, Mısır ilahları sabit yaşam tarihlerine sahip sabit karakterler değildir. En ünlü ilahi çift Osiris ile İsis'tir; öte yandan Osiris bazen iki kız kardeşinin de kocası, İsis de oğlu Horus'un cinsel partneri olabilir.

KUTU 5: HELİOPOLİS'İN ENNEAD'I

Atum/Ra-Atum

Shu – Tefnut

Geb – Nut

Osiris İsis Seth Nephthys

Horus

Bu Ennead'ın bazı versiyonlarında Osiris ve Seth'in kardeşi Yaşlı Horus'un yerini, Isis'in oğlu Horus alır.

Çoğu ilah, diğer ilahlarla ilişkili olarak, baba, eş veya oğul gibi belirli roller oynamıştır. Mitte Sobek genellikle yaratıcı tanrıça Neith'in oğluydu. Sobek'e ait kült merkezlerinden birinde, Sobek yılan tanrıçası Renenutet ile eşleştirilirken, Çocuk Horus da oğulları rolünü üstlenmiştir. Bir diğer mitte Sobek, tanrıça Hathor ile eşleştirilmiştir ve ay tanrısı Khonsu da üçlünün küçük üyesi olmuştur. Hathor, Nil taşkını ve nehirde akıntıya karşı gitmek için gereken kuzey rüzgârıyla bağdaştırılabildiği için, bu eşleştirme Nil bağlantısı üzerinden ortaya çıkmış ola-

bilir. Sobek, Ra ile birleştiğinde, Hathor'la ilişkisi karmaşıklaşır. Mitte Hathor, Ra'nın annesi, eşi ve kızı olarak üç surete sahip olabilir. O, güneş tanrısının ebedi dişi tamamlayıcısıydı.

İLAHLAR NELERDEN SORUMLUYDU?

Çoktanrılı sistemler üzerinde çalışan uzmanlar, ilahları geleneksel olarak bazı doğa olaylarının veya belirli sorumluluk alanlarının tanrıları veya tanrıçaları olarak sınıflandırırlar. Örneğin Zeus gök tanrısı, Aphrodite ise aşk tanrıçası olarak nitelendirilir. Bu tür sınıflandırmalar bizim için faydalıdır (bkz. Kutu 4) fakat eskiden bu ilahlara tapanların onları algılayış biçimiyle örtüşmeyebilir. Mısırlılar için ilahlar, gücün ilk ve başat sahipleriydi. Hepsine her konuda dua edilebilirdi fakat bir miktar uzmanlaşma mevcuttu. Bir ilahın doğası, adlarıyla ve sıfatlarıyla, görüntüsüyle ve mitlerde oynadığı rollerle açıklanabilirdi.

Sumenu'nun Efendisi Sobek gibi belirli bir bölgeyi belirten lakaplar çok yaygındı. Bazı tanrılar ve tanrıçalar belirli bir kasabanın, bölgenin veya yerel coğrafi yapının baş ruhlarıydı. Yaratıcı düşünce tanrısı Sia gibi ikincil tanrılar, diğer kültürlerde soyut kalan kimi kavramların kişileştirilmesinden ibaretti. İlahi düzeni temsil eden tanrıça Maat, daha sonra mitlerde güneş tanrısının en sevdiği kızı olarak çok yönlü bir figüre dönüştü. Diğer ilahlar, doğal dünyanın unsurlarıyla ilişkiliydi ancak bu ilişki biçimleri yalın değildi. Güneş, ölümü yenen ve tüm varlıklara ışık ve enerji veren Ra'nın şanının salt görünen tezahürüydü. Mit, Ra'ya insanlar arasındaki isyanlar ve tanrılar arasındaki komplolar karşısında üzülen, hataya kapılabilen bir hükümdar olarak göründüğü başka bir boyut kazandırdı. Bazı ilahlar, insan deneyiminin belirli becerileri veya alanlarıyla ilişkilendirildi. Örneğin Thoth yazıyla, İsis yas ve şifayla, Hathor da sevgiyle bağdaştırıldı. Bu bağdaştırmalar, mitler üretebiliyordu.

Başat ilahlar, genellikle birden fazla ilgi alanına sahipti ve bunlar bazen diğer ilahların ilgi alanlarıyla örtüşebiliyordu.

Sobek'in niteliklerinden pek azı ona özeldi. Öte yandan, bu nitelikler bir araya geldiğinde, eşsiz bir ilahi tablo ortaya çıkarıyordu: Sobek, timsah formunu Seth ve Khenty-khet gibi ilahlarla paylaşıyordu; tıpkı Seth gibi tanrıların en güçlüsü olarak görülebilirdi; Min gibi, tanrıların en erkeksi olanıydı ve çok sayıda tanrıçayı tatmin edebilirdi; taşkının ruhu (yıllık Nil seli) Hapi gibi, çölü "yeşerttiği" için övülmüştü; timsah dolu bir gölün civarında yaşayan Fayyum halkının yerel tanrısıydı; balıkçılar, kuş avcıları ve çamaşırcılar gibi, suda veya su kıyısında çalışanların koruyucusuydu; insanları ani ölümlere sürükleyen kaderin zalim aracısıydı; ilksel okyanusun tecessümü olan varlıklardan biriydi; "güneş diski" başlığıyla, dünyayı yaratan ve sürdüren ilahtı.

MISIR TANRILARI HER ŞEYE KADİR VE ÖLÜMSÜZ MÜYDÜ?

İlahilerde ve dualarda ilahlar bilgelikleri, güçleri ve iktidarları için övülür. Diğer metinlerde ise bu gücün bazı sınırları vardır. İlahların *maat* kurallarına uyması beklenir. İlahlar kadere tabi olabilir ve gelecekte ne olacağını her zaman bilemeyebilir. Mısır mitinde tanrılar insanlardan daha uzun yaşayan, daha güçlü ve yetkin varlıklar olarak tasvir edilirdi fakat onlar da yaşlanırdı ve zaaflara sahipti. "Ra'nın Gizli Adı" olarak bilinen hikâyede, güneş tanrısı yaşlılığın yol açtığı onur kırıcı durumlara maruz kalır ve dünyayı yaratmak için kullandığı güçlerden biri olan *heka* (büyü) tarafından zarar görür. O dünya âdeta kaos okyanusunda küçük bir adaydı ve kaosun güçleri tanrılar için daimi bir tehditti.

Mısır ilahları, kaos canavarlarıyla veya birbirleriyle mücadele ederken yaralanabilir, hatta ölebilirdi. Bu ölümler, genellikle geçici bir aksaklıktan ibaretti. İsis, başı kesildikten sonra hayatta kalmıştır. Seth pek çok kez feci şekillerde infaz edilmiş ancak her defasında geri dönmüştür. Bu örneklerde, ölen şey genellikle sadece ilahın belirli bir bedeni veya tezahürüdür. Buna karşın, görünüşe bakılırsa Osiris daha kesin bir şekilde ölmüş, Mı-

sır'daki eski yaşamına geri dönememiştir. Bazı Yeraltı Dünyası Kitapları, güneş tanrısının her akşam öldüğünü ve her sabah yeniden doğduğunu ima etmektedir. Doğum, yaşam, ölüm ve yenilenmenin oluşturduğu içinden çıkılamaz döngüler, zamanı oluşturuyordu. Yaratıcı en nihayetinde bitkin düşecek ve kaosa dönecekti. Ta ki yeni bir dünya yaratma vakti gelene dek.

MISIR İLAHLARI İYİ MİYDİ?

Tapınak yazıtlarının çoğunda ilahlar inayetli ve cömert varlıklar olarak görünmektedir. Dualara ve adaklara derhal karşılık vererek krala ve insanlığa lütuflar yağdırırlar. Fakat insanlara bizzat bu ilahlar karşısında koruma sağlayan büyü metinleri, işlerin o kadar da sorunsuz olmadığını göstermektedir. İnsanlar, aslan tanrıça Sekhmet'in yedi katlı formu gibi ilahi tezahürlerden büyük bir korku duyuyordu. Buna karşın, Ra'nın kızı Sekhmet kötü bir tanrıça değildi. Onun getirdiği belalar ve savaşlar, genellikle tanrıların buyurduğu adil cezalar olarak görülüyordu.

Osiris'in özel lakabı "iyi tanrı"ydı. Bundan, iyiliğin ilahların verili bir niteliği olmadığı düşüncesi çıkarılabilir. Başlangıçta bu lakap, korkunç bir ölüm tanrısı hakkında konuşmanın örtülü bir yolu olmuş olabilir; tıpkı Yunanların şerrinden korktukları Hiddetler'den "Merhametliler" olarak bahsetmeleri gibi. Demotik bir hikâye döngüsünde Osiris, Mısır'da bir iç savaş çıkarması için iki iblis gönderir ve Anubis, bu ilahi planı keşfeden bir rahip-büyücüyü vahşice öldürür.

İnsanlardan beklenen etik standartlar görünüşe bakılırsa tanrılardan beklenmez. Bu bir açıdan kozmik güçlerin etkileşimini insan benzeri karakterlerin bulunduğu hikâyelere dönüştürmenin bir sonucudur. Mitlerde tanrılar kıskançlık, ihtiras ve hırçınlık gibi insani kusurlarla betimlenmektedir. Yer ve gök, yaratılışın devam edebilmesi için zorla ayrılması gereken tutkulu bir çifttir (Geb ve Nut). Mitsel edimler için insani sebepler sunulabilir. Örneğin bazen Seth'in erkek kardeşine cinsel kıskançlık sebebiyle saldırdığı söylenmektedir.

Seth'in pek çok kusuru vardı ama Ra onun gücüne ihtiyaç duyuyordu. Ayrıca Seth'in uygunsuz ihtiraslarının, bir ay tanrısının doğması gibi faydalı sonuçları da olabiliyordu. İsis, "Ra'nın Gizli Adı" hikâyesinde, güneş tanrısını büyülü bir yılanla zehirler; onu ancak gerçek adını söylerse iyileştirecektir. Böylece Ra'nın gizli adının doğasında içkin olan gücü alır. Bu kötü eylem, görünüşe bakılırsa gerekçelendirilmiştir, zira İsis'in oğlu Horus en sonunda bütün krallar için model olacaktır.

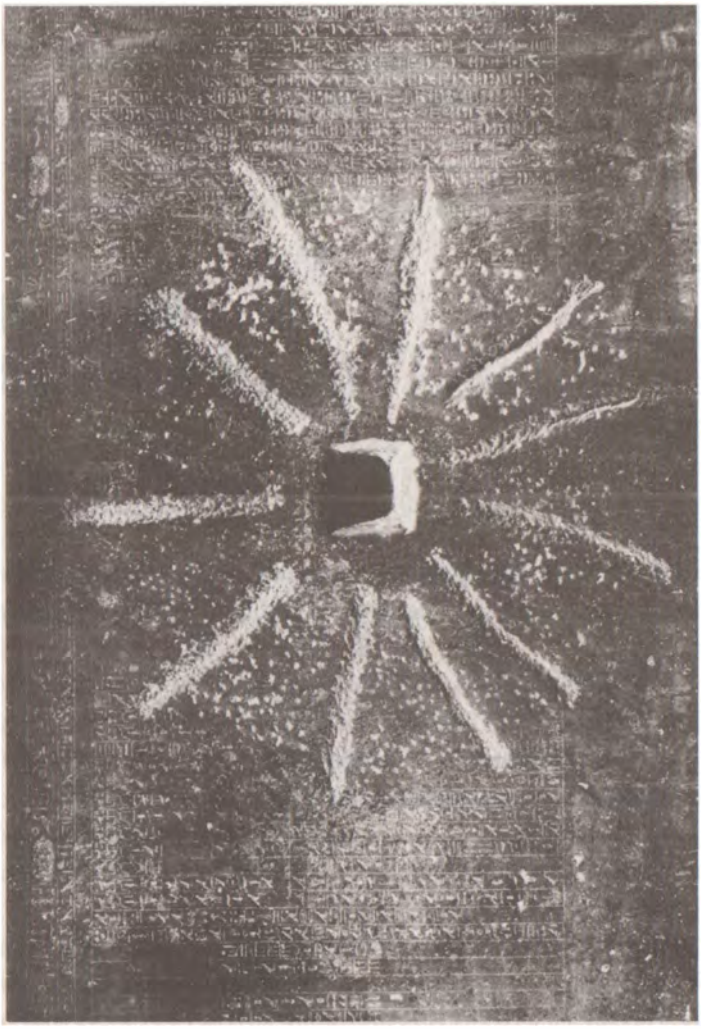
Birkaç kaynakta, yaratıcı güneş tanrısı bile sıklıkla canlıları yok eden dehşet verici bir tanrı gibi görünür. Bahsettiğimiz iki figürlü heykelde Sobek-Ra dünyayı yutan ilksel tanrı, III. Amenhotep de dünyayı yenileyen güneş çocuk olarak yorumlanırsa, heykel döngünün iki ucunu tasvir edebilir. Ancak ilahilerin, duaların ve etik metinlerin büyük çoğunluğu, yaratıcıyı bilge ve merhametli bir varlık olarak över. Bir sonraki bölüm, yaratılış mitlerine odaklanacak.

4

GÜZEL AN: YARATILIŞ MİTLERİ

British Museum'daki Şabaka Taşı, yazıtlarının ilk kez 1901 yılında tercüme edilmesiyle beraber, Mısırbilimcilerin ve teologların yoğun ilgisini toplamıştır. Stelanın adı, onu MÖ 8. yüzyılda yaptıran Kral Şabaka'dan (Şabako) gelmektedir (Görsel 4). Stela, Memfis'teki Ptah Tapınağı'nın harabeleri üzerine kurulmuş bir köyden çıkarılmıştır. Bu bazalt stela, uzun yıllar boyunca alt değirmen taşı olarak kullanıldığı için hiyeroglif yazıtının bazı kısımları yok olmuştur. Bu çok manidardır çünkü bu anıt, solucan yenikleriyle dolu kadim bir parşömenin içeriğini taşa aktarıp korumak amacıyla yapılmıştır.

Bu parşömenin metni, günümüzde Memfis Teolojisi olarak bilinmektedir. Mısır mitinin iki önemli alanı olan kozmogoni (yaratılış hikâyeleri) ve Osiris mitolojisi için önemli bir kaynaktır. Görünüşe göre, esas metnin bazı bölümleri metin kopyalanmadan evvel kaybolmuş, diğer kısımlar da taşın hasar alması sebebiyle yok olmuştur. Bu durum, Mısır miti kaynaklarının günümüze ulaşmasının ne kadar rastlantısal olabileceğini gösterir. Konuya ilişkin eksiksiz bilgiye sahip olduğumuzu düşünmek yanlış olur. Yeni bir keşif her an önceki düşünceleri tersyüz edebilir.



Görsel 4. British Museum'daki Şabaka Taşı.

MEMFİS TEOLOJİSİ

Memfis Teolojisi birkaç yaratılış miti birden içermektedir. Bu çeşitliliğe bağlı olarak, Mısır yaratılış hikâyesi normalde olması gerekenden daha az bilinmektedir. Memfis Teolojisi, dili Piramit Metinleri'nin dilinden bile daha arkaik göründüğü için, ilk önce MÖ 3. binyılın başlarına tarihlendirilmiştir. Tektanrıcılığın kökenlerinin izini sürmekle uğraşan uzmanlar, dünyayı yaratmak için zekâ gücünü kullanan aşkın bir ilahın çok erken bir örneğini sunması sebebiyle Memfis Teolojisi'ni önemsemiştir. Teologlar metne yanlış bir tarih atfedildiğinin, aslında MÖ 8. yüzyılda yazıldığının öne sürülmesiyle birlikte metne karşı ilgilerini yitirmiştir. Günümüzde Mısırbilimcilerin çoğu, Memfis Teolojisi'ndeki yaratılış hikâyesinin, yaratıcı ilahlara özel bir ilginin olduğu MÖ 13. yüzyıl civarında yazıldığına inanmaktadır. Şabaka'nın yazmanları, Memfis Teolojisi'ni daha yetkin kılmak için epey arkaik bir üslupla yeniden yazmış olabilirler.

Şabaka, Mısır'ı kendi yönetimi altında zorla yeniden birleştiren bir Nübye kralıydı. Hanedanı, diğer hanedanlardan farklı olarak özel olarak yaratıcı güneş tanrısı Amon-Ra'ya tapıyordu. Bu hanedan Karnak'taki Amon tapınağına ve Heliopolis'teki Ra tapınağına hürmet gösterip onları zenginleştirdi. Şabaka, bu stela aracılığıyla incelikli bir yaklaşımla hem Ptah'ın ve rahipliğinin isteklerini onurlandırmış hem de Memfis mitolojisini Heliopolis'in mitolojisiyle uyumlu kılan bir metnin oluşturulmasına önayak olmuştur. Bu, MÖ 8. yüzyıldaki dini ve kültürel hassasiyetin çarpıcı bir örneğidir.

Peki Memfis Teolojisi'nde ne oluyor? Bu zengin metni yorumlanmak pek kolay değildir. Metin, şiirlerden, nesirlerden, üçüncü şahıs anlatılarından ve ilahlara atfedilen konuşmalardan meydana gelmektedir. Dört ana bölüme ayrılabilir. İlk bölümde, Kral Şabaka'nın kadim metni nasıl yenilediği anlatılır, ona Yukarı ve Aşağı Mısır'ın birleştiricisi ve kralı olarak Ptah-Tatenen formunda ilahi bir rol model verilir. İkinci bölüm, günümüze ulaşan Orta Krallık'tan kalma bir kraliyet ritüelinin hikâyesine benzer. Krallığın tarihinin izini sürerek, öldürülen

tanrı Osiris'in yerine Mısır'ın hükümdarı olarak kimin geçeceği tartışmasını aktarır. Geb ve ilahi mahkemenin ilk kararı, Seth'i "doğduğu yer" olan Yukarı Mısır'ın, Horus'u da "babasının boğulduğu yer" olan Aşağı Mısır'ın hükümdarı yapmak olur. İkinci kararları da Horus'u tek kral yaparak ülkeyi birleştirmektir.

Mısır'a has üslupla, metin daha sonra geçmişe, Horus'un babası Osiris'in ölümüne döner. Lineer bir anlatı değil, bir dizi olayı nedenleri ve sonuçlarıyla beraber izleriz. Bu önemli olaylar, muzaffer Horus'un Memfis tanrısı Ptah Tatenen ile özdeşleştirilmesi için Memfis'in içinde ve çevresinde gerçekleşir. Yazıtın üçüncü bölümünde Ptah'ın dünyayı nasıl yarattığı anlatırken, dördüncü bölümde Ptah ve dirilen Osiris arasındaki mistik birlik ima edilir. Kozmogoni, kesinlikle daha ayrıntılı incelenmeye değerdir.

İLK ZAMAN

Memfis Teolojisi, Ptah'ı ilksel dünyanın unsurlarını temsil eden bir dizi ilahla ilişkilendirir. "Ptah içinde varlık bulan" bu tanrılar arasında, ilksel okyanusun karanlık sucul kaosunun erkek ve dişi veçheleri olan Ptah-Nun ve Ptah-Naunet yer almaktadır. Bu okyanusta zeki yaşam potansiyeli vardır fakat yaratıcının ruhu farkındalığa erişene dek somutlaştırılmamıştır. Liste zarar görmüştür fakat muhtemelen Ptah'ı "yükselen toprak" Tatenen'le ilişkilendirerek devam etmiştir, keza Memfis Teolojisi'nin diğer kısımlarında Ptah, "her şeyin içinden çıktığı" ilah olan Tatenen'le özdeşleştirilmiştir. İlk kara tepesinin ilksel okyanusun üzerine yükselmesi, Mısırlıların "İlk Zaman" dediği çağın en büyük olaylarından biridir. Bu kara parçası, yaratıcının varlık bulabileceği bir yer sağlamıştır.

Bu ilksel tepe Heliopolis'te, tapınak mimarisinde Kleopatra'nın İğnesi gibi dikilitaşlarla temsil edilen kutsal benben taşıyla bağdaştırılmıştır. Listedeki son tanrı, "Ra'nın burnundaki" Nefertem, başka bir başat olaydan sorumludur. Nefertem, ilksel lotusun (nilüferin) tanrısıydı. Tatlı kokulu mavi lotusun ilksel okyanusun

üzerinde yükseldiği ve yapraklarını açarak altın bir çocuk ortaya çıkardığı hayal edilmiştir. Bu "güzel an", yaratıcının genç güneş tanrısı olarak tezahür ettiği, gelmiş geçmiş ilk gün doğumuydu.

KUTU 6: YARATILIŞ İMGELERİ

İLK ZAMAN'IN YERLERİ VE NESNELERİ:

İlksel okyanus
İlksel bataklık/sazlık
İlksel tepe
İlksel lotus
Kozmik yumurta
Çömlekçi çarkı
Söğüt ağacı

İLKSEL VARLIKLAR:

Kurbağa ve yılanlar (Ogdoad)
Yılan (Amon-Kematef, Atum, Neith)
Siyah boğa (Amon, Ptah)
Bennu kuşu/Anka (Atum, Ra, Osiris)
Şahin (Yaşlı Horus)
Kaz – "Büyük Gıdaklayıcı" (Amon)
İbis (Thoth)
Timsah (Sobek-Ra, Penventi)
İnek (Mehet-Weret, Hathor, Neith)
Güneş çocuk (Ra, Nefertem)
Ay çocuk (Khonsu, Thoth)
Ra'nın Gözü (Hathor, Tefnut, Bastet, Sekhmet ve diğerleri)
Atum'un Eli (Hathor, Nebethetepet, Iusaas)
Tohum tanrıçası (Hathor)
Heh tanrıları – gökyüzünün koruyucuları

Diğer bölgelerin yaratılış mitlerinde, yaşamın bilinmeyen başlangıcını aktarmak için yerel ilahlara has imgeler kullanılmıştır (bkz. Kutu 6). İlk yaratma eylemi, parlak bir kuşun ilksel okyanusun or-

tasında tüneyecek bir yer bulması veya Büyük Gıdaklayıcı olarak bilinen kazın, içinden güneşin çıkacağı bir yumurta bırakması olabilir. Genellikle Mısır kozmogonileri çelişkili görünen birkaç ilk olay aktarır. Görünüşe bakılırsa Mısırlılar yaratılış mitlerini yüzeydeki anlamlarıyla almamıştır. Daha ziyade bu mitler doğal dünyadan alınmış, epey yoğun metaforlar gibidir.

YARATICI EYLEMLER

Yaratıcı artık yaratmaya hazırdır; peki bunu nasıl bir yöntemle yapar? Memfis Teolojisi'nde bu sorunun yine birden fazla yanıtı vardır. Mısırlılar, yaşamın başlangıcı hakkında fikir yürütürken, çevrelerinde gördükleri yaratıcılık modellerini kullanmıştır: İnsanları ve hayvanları üreten cinsel eylemler, ekin üreten tohum ekme eylemi, eşyalar üreten zihnin ve elin güçleri. Ptah, sanatçıların ve zanaatkârların koruyucu ilahıdır fakat yaratılış hikâyesinin başında, "menisi ve parmaklarıyla" yaratan Heliopolis'li Atum'la ilişkilendirilir.

Piramit ve Tabut Metinleri'ndeki pasajlar, Atum'un ilksel okyanusta nasıl yalnız kaldığını aktarır. Atum, kendi kendine ereksiyon olup "tohumunu" ağzına alarak ve ilk ilahi çift olan Shu ile Tefnut'u tükürerek hem baba hem de ana görevi görmüştür. Bu hikâyenin bazı versiyonlarında, Atum'un cinsel eylem vesileşiyle deneyimlediği hazzın yaratım sürecinin hayati bir parçası olduğu ima edilir. Bu şaşırtıcı derecede ilkel bir mit gibi gelebilse de yüksek rütbeli rahip ve rahibelerin mezarlarına yerleştirilen papirüslerde epey ayrıntılı resmedilmiştir. Yaratıcının androjen doğası, Atum'un elinin, yaşamı yaratmak için onun penisiyle birleşen bir tanrıça olarak kişileştirilmesiyle daha net ifade edilmiştir.

Memfis Teolojisi, ağza odaklanan bağlantı sözcükleri kullanarak miti yeniden ifade eder. Atum, ağzını bir rahim gibi kullanmıştır ancak ağzın kısımları aynı zamanda ilahi konuşmanın gücünü de temsil edebilir. Mısırlılar, bedeni kontrol eden aklın kalpte olduğuna inanıyordu. Memfis Teolojisi'nde Ptah, ilah-

ları, insanları ve hayvanları kalbinde tasarlayıp diliyle isimlendirerek var ediyordu. Diğer kaynaklarda, yaratıcının bu güçleri içgörü/yaratıcı düşünce (Sia) ve emir/yetkili ifade (Hu) tanrıları olarak kişileştirilir. Ptah'ın "ilahi sözleri", hiyeroglifferin yaptığı gibi, düşünceleri gerçeğe dönüştürebilir. Memfis Teolojisi ile Aziz Yuhanna İncili'nin meşhur başlangıcı ("Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı") arasında benzetmelere yol veren, işte bu entelektüel yaratım yöntemiydi.

Memfis Teolojisi, Heliopolis'in yaratılış mitlerinin gerçekliğini inkâr etmez ancak Atum'un Ptah'ın kalbi ve dili gibi davrandığını ifade ederek onların yerine geçer. Greko-Romen Dönemi'nin bir yaratılış metni, Ptah'a Sekiz Tanrı (Ogdoad) olarak bilinen gizemli ilksel varlıklara odaklanan Hermopolis kozmogonisinde benzer bir konum atfeder. Ptah, Sekiz Tanrı'yı üç yolla var eder: Düşünerek (entelektüel), yumurtalar yaparak (zanaat) ve ilksel bataklığı tohumuyla dölleyerek (cinsel). Daha sonra, Sekiz Tanrı'nın birliğine neden olur ve böylece Sekiz Tanrı Bir'e, yaratıcı tanrı Amon'a dönüşür.

Memfis Teolojisi'nde insanlığın yaratılışına özel bir vurgu yapılmaz. Bunun nedeni, muhtemelen insanlığın kökenlerine ilişkin standart mitin Ra ile sıkı sıkıya bağlantılı olmasıdır. Bir versiyonda, insanlar güneş çocuğun anasından ayrıldığında döktüğü gözyaşlarından, ilahlar da anasına kavuştuğunda attığı kahkahalardan yaratılmıştır. Mezopotamya mitinde, insanlar ikincil tanrıların yeryüzündeki işlerini yapmak için kısa ömürlü işçiler olarak yaratılmıştır. Mısır mitinde, insanlığın yaratılışı daha tesadüfi görünür fakat tanrılara hizmet etmek, insanlığın işlevinin bir parçası haline gelmiştir.

Memfis Teolojisi, Ptah'ın ahlaki ve toplumsal düzeni yarattığını vurgulamaktadır; buna insanlar tarafından uygulanması gerektiği haliyle din mefhumu da dahildi. Buna bağlı olarak, tanrıların *kas*'ının (yaşam güçlerinin) beden olarak gireceği heykellere tapılmalıydı. Ptah, insanlar tarafından onun yaratıcı gücünü taklit etmek için kullanılabilecek heykelcilik gibi zanaatları da icat etmişti. Ptah hem yaratıcı hem de hükümdar

olarak, tıpkı vücutta gizli kalp gibi, dünyayı denetleyen zekâ olmayı sürdürmüştü. Tanrılar Horus ve Thoth, tanrıların Mısır'ı yönettiği çağda Ptah'ın içgörü ve hâkimiyet güçlerinin tecessümü olacaktı.

Bununla birlikte, yaratılan dünyanın kusurları inkâr edilmemiştir. Memfis Teolojisi'nin daha kısa olan dördüncü bölümü, Osiris'in boğulmasını içeren korkunç trajediye geri döner ancak bunun nasıl olumlu bir şeye dönüştüğünü gösterir. Horus, babasının ölüm ve yaşam tanrılarının birleşebileceği gizli âleme girmesini temin eder. Birleşik tanrı Ptah-Seker-Osiris, Memfis mezarlıklarına gömülen ölülerin dirilişini yönetir. Yaşayanlar âleminde, Horus aracılığıyla hareket eden yaratıcının gücü, nesiller boyunca Mısır'ı Memfis'ten yöneten tanrılara ve krallara aktarılmıştır.

YARATILIŞ MİTLERİ VE TAPINAKLAR

Memfis Teolojisi'nin ilk baskıları ve çevirileri üzerinde çalışan iki Alman akademisyen, onun ne tür bir metin olduğu konusunda fikir ayrılığına düşmüştür. Biri, onun açıklamalar içeren epey karmaşık bir dini piyes (*mystery play*) metni olduğunu düşünüyordu. Diğeri ise onun tutarlı bir teolojik tez olduğunu düşünmekle beraber, içerdiği konuşmaların tapınaklarda canlandırılan dramatize edilmiş mitlerden türediği görüşündeydi. Yaratılış mitleri, felsefi spekülasyonlar için bir araçtı fakat bu nitelikleri daha somut amaçların yanında ikincil konumda olabilir.

Memfis Teolojisi, bir yönüyle klasik bir onaylama miti gibi görülebilir. Krallık ve rahiplik gibi kurumlara ilahi kökenler atfederek onların süregiden varlığını meşrulaştırmıştır. Ulusal kimlik MÖ 8. yüzyılda olduğu gibi dış güçlerin tehdidi altındayken, bu tür mitler bilhassa önem kazanmıştır. Bu yaratılış mitinin eğitimli seçkinlere sergilenmesi, Ptah tapınağının ve rahipliğinin zaruri olduğunu kabul ettirmek gibi bir etkiye sahipti. Şüpheci biri, Memfis Teolojisi'ni devlet desteğinin rakip

tapınaklara gitmesini engellemek için tasarlanmış bir tür propaganda gibi görebilir. Metnin amaçlarından biri bu olabilir fakat onu yalnızca bu şekilde görmek, Mısır mitinin dönüştürücü rolünü ıskalamaya sebep olur.

Memfis Teolojisi'nin, ister yüksek sesle okunsun ister taşa yazılı olsun, gerçekliği iyi yönde etkileme gücüne sahip olduğu düşünülüyordu. Yaratılış anlatıları, dünyayı ilahi surette yeniden oluşturmaya yardımcı olabilirdi. Aziz Yuhanna İncili'ndeki yaratılışla ilgili bölüm, Noel Günü'nde birçok Hıristiyan kilisesinde yapılan okumalardan biridir. Dünyanın yaratılışı ile o dünyanın kurtarıcısının doğumu, paralel olaylar olarak sunulmaktadır. Mısır'ın ritüelinde, bir yaratılış hikâyesine genellikle yaratıcı güneş tanrısının veya onun temsilcisi olan kralın kaosun güçlerini mağlup etmesiyle ilgili bir hikâye eşlik eder. Yaratılış mitleri, korkusuzca yazılabiliyordu çünkü ilahi düzen *maat*'ın kuruluşunu öven, tamamıyla olumlu anlatılardı.

Diğer pek çok antik kültürde olduğu gibi, yaratılış mitleri kült tapınaklarının mimarisiyle ve işleviyle yakinen bağlantılıydı. Bazı erken Mısır tapınaklarının ana niteliği bir kum tepesiydi. Bu muhakkak ilk yaratılış eyleminin gerçekleştiği ilksel tepeyi temsil ediyordu. Daha sonra yapılan tapınaklar, tepeler veya tek dikilitaşlar içeriyordu veya mabedin zemini yükseltiliyor, tanrının heykeli orada, binanın geri kalanının üstünde tutuluyordu.

Tapınak metinleri, bu tür yerleri sembolik yapılar olarak değil, yaratımın gerçek yeri olarak aktarır. Belli başlı tapınakların çoğunun aynı iddiada bulunması, imanlıların gözünde tek Tanrı'nın binlerce farklı kilisede ayinler sırasında sunulan ekmek ve şarapta var olabileceği düşüncesinden daha rahatsız edici değildi. Bir açıdan bütün mabetler aynı yerdi.

DİĞER YARATICI İLAHLAR

Bir tapınağın esas tanrısı genellikle yaratıcıyla eş tutulurdu. Dolayısıyla, iki cinsiyetten yerel ilahlar, yaratıcı tanrı statü-

süne ulaşabiliyordu. Bu statüyü tesis etmek için bir tapınak festivalinde bir yaratılış miti okunabilir veya canlandırılabilirdi. Edfu'daki Horus Tapınağı'nda, yaratılış ilksel bir bataklığın zaptedilmesiyle ve göksel bir şahinin bir sazlığa tünemesiyle başlamıştır. Karnak'taki Khonsu Tapınağı'nda, Khonsu kozmik yumurtayı dölleyen koç başlı bir yılanla özdeşleştirilmiştir.

Bir tapınağın iki esas tanrısı varsa, ikisine de yaratılış mitleri atfedilebilirdi. Esna'da koç tanrısı Khnum'un ve tanrıça Neith'in ayrı yaratıcı güçleri ilahilerde kutlanıyordu. Khnum, ekinlerin büyümesine neden olan Nil taşkınını salarak ve çömlekçi çarkında vücutlar yaparak, cinsel gücüyle yaşamı yaratmıştır. Yaratılışın hem geçmişte hem de günümüzde gerçekleştiği düşünülüyordu, zira yeni yaşamlar hâlâ varlık bulmayı sürdürüyordu. Bir insan doğmadan evvel Khnum veya Neith'in onu bir beden yapması ve o bedeni yaşam nefesiyle canlandırması gerekiyordu.

Memfis Teolojisi'ndeki Ptah gibi, Neith'in de yaratmak için ilahi sözleri kullandığı düşünülüyordu. Bu tanrıçanın mitlerinin bazı versiyonlarında, dünyayı yaratmak için yalnızca yedi güç sözcüğü gerekir. Neith'in doğumu icat ettiğine inanılır. Neith, inek formunda güneş tanrısını doğurmuştur ve bu ilksel okyanusun hayat veren güçleriyle bağdaştırılır. Bir ilahın vücudundan çıkan tüm maddeler, yaşam formlarına dönüşebilir. Neith'in tükürüğü veya kusmuğu, güneş tanrısının en ölümcül düşmanı olan kaos canavarı Apep'e dönüşmüştür. Neith güneş çocuğu ilksel okyanusun kaosundan çekip kaldırarak kurtarmıştır. Neith, bir yaratıcı olarak, düzen ve kaos yaratıklarını yaratan nötr bir güç gibidir fakat İlk Zaman'ın sonunda düzenin tarafını seçmiştir.

Güneş tanrısı sıklıkla yaratıcının dünyadaki etkin gücü olarak görülüyordu. Tapınak ayinlerinde ve Yeraltı Dünyası Kitapları'nda, her günbatımı dünyanın sonuymuş gibi aktarılıyordu. Güneş tanrısının gece yolculuğu, onu karanlık ve kaotik bir âleme geri götürüyordu. Esrarengiz Ogdoad ve yaratıcı düşünce ile yetkili ifade tanrıları gibi, mitsel zamanın şafağında

geçen mitlerdeki figürler, güneş tanrısının yeniden doğmasına ve dünyayı yenilemesine yardım ediyordu. Yarın öylesine bir gün değil, başka bir dünyaydı. Mısırlılara göre ülkeleri o dünyanın merkeziydi. Bir sonraki bölümde, fiziksel dünyanın Mısır mitolojisi üzerindeki etkisine göz atacağız.

5

KARA TOPRAK, KIZIL TOPRAK: MİTLERİN MANZARALARI

British Museum'daki sedir ağacı tabutlar, insanlık tarihinin en eski haritalarından bazılarıyla donatılmıştır (Görsel 5). Tabutlar, MÖ 19. yüzyılda yaşayan ve Hermopolis yakınlarındaki Darü'l Berşa'da gömülen Gua adlı bir doktora aitti. Haritalar, güneş tanrısı ile ölülerin yolculuk ettiği yeraltı dünyası *duat*'ı göstermektedir. Muazzam bir nehrin geçtiği yeraltı dünyasında yılanlarla dolu çöller, ateşten göller ve gizemli adalar vardır. Haritalar, Tabut Metinleri'nin "İki Yol Kitabı" olarak bilinen bölümünün parçasıdır. Yeraltı dünyasından geçmenin bir yolu su (maviyle işaretlidir), diğeri ise karadır (siyahla işaretlidir).

Haritalara eşlik eden metinler, nehirdeki yanan kapıları veya dönemeçleri koruyan iblisleri tasvir etmektedir. Gua bu korkunç muhafızları aşmasını sağlayan büyülerle donanmıştır ve bunlardan biri de, yaralı Osiris'e bakması için çağrılan doktor olduğunu iddia ettiği büyüdür: "Ey, alevler, bana yol açın ki geçebileyim. Osiris'i sağlığına kavuşturayım." Haritalar, Adakların Tarlası ve Osiris ile Thoth'un Malikâneleri gibi, ölülerin sığınabileceği yerleri göstermektedir. Gua'nın nihai hedefi, yaratıcı güneş tanrısına kayığında katılmak ve yeryüzü ile cennetin

"kıvrımlı su yollarında" süzülmektir. Gua'nın tabutu gibi nesnelerin üzerinde görülen mitsel manzaralar, Mısır'ın emsalsiz coğrafyasından ilham almıştır.



Görsel 5. Hekim Gua'nın dış tabutunun tabanı

İLKSEL MANZARALAR

Modern Mısır'ın yaklaşık yüzde 90'ı çöldür fakat Nil Vadisi MÖ 5. binyıla dek kocaman bir bataklıktı ve yüksek araziler yer yer mevsimlik göllerin belirdiği geniş bir savandı. Sonradan Antik Mısırlıları oluşturan insanlar ise yarı göçebe yaşayan avcılar ve sığır çobanlarıydı. Daha sonra inşa edilen piramitleri andıran kaya çıkıntıları ve konik tepeler, sembol yapılar ve toplanma yerleriydi. Antik kaya çizimleri, otlakların zengin bir vahşi yaşam çeşitliliğine ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Bu hayvanların çoğu, örneğin aslanlar, akbabalar, çakallar ve ceylanlar, Mısır tanrılarıyla ilişkilendirilmiştir.

Bu bolluk çağı uzun sürmemiştir. Büyük bir iklim değişikliği sebebiyle otlaklar gitgide kurumuştur. Düzenli yağış olmaması nedeniyle insanlar kalıcı su kaynakları aramak zorunda kalmıştır. Bazı gruplar Nil Vadisi'nin kenarlarına yerleşmiş, timsahların, kobraların, suaygırlarının ve yabani boğaların arasında bataklıklara girmeyi göze almıştır. MÖ 4. binyılda insanların büyük kısmı vadiye inmiştir. Bataklık alanlar kurutulmuş ve temizlenmiş, geniş çapta tahıl tarımı yapılmaya başlanmıştır. Bu değişim, klasik çağlarda, Osiris'in insanların arasında yolculuk edip onlara tarım sanatlarını öğretmesini içeren mitle açıklanmıştır.

HAYAT NEHRİ

Nil'e adını Yunanlar vermiştir. Mısırlılar için o sadece "nehir"di. Tek bildikleri nehir oydu. Her yıl Etiyopya dağlarında eriyen kar ve yağışlar, Mavi ve Beyaz Nil nehirlerini kabartıyordu. Bunlar çamurlu sele dönüşerek, Nil Vadisi ve Deltası içindeki bütün alçak arazileri birkaç ay boyunca sular altında bırakıyordu. Delta'da birkaç kum tepesi daimi olarak sel seviyesinin üstünde kalıyordu. Heliopolis'te ve kuzey bölgelerde ilksel tepenin saf kumdan olduğu inancı buradan geliyor olabilir.

KUTU 7: MISIRLILARIN KOZMOSU

KOZMOSUN BÖLGELERİ:

Dış karanlık/ilksel okyanus

Yukarı gökyüzü ve gökyüzü nehri/gün güneşinin yolu (Yıldızlı bir gökyüzü ineği veya çıplak tanrıça Nut olarak gösterilebilir. Yukarı gökyüzü Shu ve yardımcıları tarafından korunmaktadır – Heh tanrıları/Horus'un oğulları/Hathor sütunları.)

Boşluk/Shu'nun âlemi

Ufkun dağları/ağaçları/aslanları (Bazı görsellerde Nut'un ağzı batı ufkunda, kasığı doğu ufkundadır.)

Çöller ve yabancı topraklarla çevrili ve Mısır'ın merkezinde bulunduğu yuvarlak bir dünya

Duat yeraltı/iç gökyüzü/Osiris'in âlemi

Yeraltı nehri/gece güneşinin yolu (Bazen dünyanın altında, bazen de Nut'un bedeninde olduğu düşünülür.)

Uçurum/ilksel okyanus

Gua'nınki gibi tabutlar (Görsel 5), kapağın iç kısmında bir yıldız saati veya gökyüzü tanrıçasının resmi, tabanında da yeraltı dünyasının bir haritasıyla kozmosun minyatür halini temsil edebiliyordu. Bazı dönemlerde Mısır tapınakları, yeni yaratılmış kozmosu simgeleyecek şekilde tasarlanmıştır. Çevre duvarlar kuşatan ilksel okyanusla, mahzen mezarlar yeraltı dünyasıyla, pilon ufkun dağlarıyla, çatı ise yukarı gökyüzüyle özdeşleştiriliyordu.

Nehir, vadi halkının hayatına yön veriyordu, dolayısıyla Mısırlıların onun bir benzerinin bulunmadığı bir âlem tahayyül etmeleri imkânsızdı. Mısır kozmolojisinde hem gökyüzündeki göksel âlemde hem de yeraltı dünyasında o dünyayı kat eden bir nehir vardır (bkz. Kutu 7). Diğer uygarlıklar, güneşin bir arabanın içinde gökyüzünde ilerlediğini hayal etmiştir; Mısır'da ise güneş, ay ve yıldızlar, kayıkların içinde göklerde süzülürken gösterilmiştir. Nehir ülkeyi hem birleştirdiği hem de böldüğü için Mısır'ın diğer bir adı da "İki Kıyı"ydı.

Pek çok bölgede Nil Vadisi yalnızca birkaç kilometre genişliğinde olsa da nehrin üstünde köprüler yoktu. Bir kıyıdan diğerine geçmek, boğulma riski veya timsahlar nedeniyle ölümü göze almak demekti. Tehlikeli kayık yolculuğu, Mısır mitinin merkezi bir unsuruna dönüşmüştür. Güneş tanrısının kayığına vahşi eşek sürüsü veya kaos yılanı Apep saldırır. Osiris'in cesedini taşıyan kayık, tanrının dirilebilmesi için bir düşman kalabalığının arasından geçmek zorundadır. Gua gibi bir ölü, İki Yol Kitabı'nı kılavuz alarak yeraltı dünyasının nehrinde yolculuk eder.

Nehrin doğu kıyısı, yani güneşin doğduğu taraf, yaşayanların diyarıydı. Bu nedenle doğu kıyısı kasabalar ve tapınaklar için en uygun yerdi. Güneşin battığı batı kıyısı ise ölüler diyarı olarak belirlenmişti ve mezarlıklar ile morg tapınakları için uygun yerdi. Yeraltı dünyasının bir diğer adı da "Güzel Batı"ydı.

DENİZ CANAVARLARI VE FIRTINA TANRILARI

Mısırlılar için toprakları, taşkın yatağının bereketli "Kara Toprak"ı ile çevre çöllerin çorak "Kızıl Toprak"ı olarak ikiye ayrılıyordu. Osiris, İsis ve Horus Kara Toprak'la, Seth, Nephthys ve Anubis ise Kızıl Toprak'la bağdaştırılıyordu. Taşkın sayesinde gelen su ve çamurla beraber, taşkın ovada yüksek verimli mahsul yetiştirmek mümkün olmuştu.

Ne var ki, kıymetli Kara Toprak, Akdeniz'den ve çölden sürekli tehdit altındaydı.

Akdeniz'in lakabı "Büyük Yeşil"di; genel anlamda deniz için kullanılan isim ise "Çevreleyen"di. Yaratıcının içinden çıktığı ilksel okyanusun hâlâ dünyayı çevrelediğine inanılıyordu. Mısır'ın kuzey kıyısı, yıllık alüvyon birikmesi sayesinde deniz seviyesinin üzerinde duruyordu. Kıyı kasabaları, depremler ve gelgit dalgalarından sonra denizde kaybolabilirdi. Tuzun bulaştığı topraklar ekilip biçilemezdi. Denizin bir mitte (güzel tanrıça Astarte de dahil olmak üzere) daha fazla hediye almadığı takdirde tüm ülkeyi yok etmekle tehdit eden açgözlü bir

canavar olarak sunulmasına şaşmamak gerek. Deniz canavarını geri püskürten kahraman, tanrıların en güçlüsü olan Seth'ti. Bu hikâye, Suriye'deki bir Ugarit mitinden uyarlanmış gibi görünmektedir ancak Seth'in gözde bir ilah olduğu alçak doğu deltasının korkularını yansıtmaktadır.

Nil'in nihai kaynağının ilksel okyanusta olduğuna inanılıyordu. Taşkının, Mısır'ı ilksel evresine döndürdüğü düşünülüyordu. Taşkın sularının kanal ve set sistemleri aracılığıyla özenle kontrol edilmesi gerekiyordu. Sel suları ortalamanın üzerinde olduğunda köyleri sürükleyip götürebilirdi ve insanlar boğulabilirdi. Ortalamadan daha az olduğunda ise daha az miktarda ürün yetişirdi ve insanlar aç kalabilirdi. Nehir yatağının fütursuz hareketi, kadim Memfis'in büyük kısmında yaptığı gibi, yerleşimleri yavaş yavaş yok edebilirdi.

Nehrin kendisinden ziyade, yaratıcı tanrılar ve yıldız tanrıçalar gibi Nil'in ilahi denetleyicilerine tapılıyordu. Taşkının cömert veçhelerini temsil eden Hapi'nin on altı vazosu veya on altı figürü, mükemmel su seviyesini temsil etmek üzere bazı tapınaklarda gösteriliyordu. Zaman geçtikçe pek çok temel mit, taşkını açıklamak ve onun devamını temin etmek için yeniden yapılandırılmıştır. İsis'in öldürülen kocası için akıttığı gözyaşlarının ve kocasının vücudundan sızan maddelerin taşkının nedeni olduğu söylenmiştir. Taşkının hem yaşamı hem ölümü getirme gücü, "Uzak Tanrıça" mitiyle ilişkilendirilmiştir. Bu mitte, Ra'nın kızı babasıyla tartışıp çölde yaşamaya gider ve geri dönmek için ikna edilmelidir.

Kızıl Toprak'ı oluşturan çöller, mineraller ve inşaat taşı gibi değerli kaynaklar içeriyordu ancak bu kaynakları çıkarmak için gönderilen keşifçiler, susuzluk, güneş çarpması, kum fırtınaları veya ani seller nedeniyle ölümle burun burunaydı. Çölden kazanılan toprak, Seth'in gökyüzünde gürlemesinden kaynaklandığına inanılan şiddetli fırtınalar veya devasa kum tepelerinin yavaş ama engellenemeyen ilerleyişi nedeniyle yok olabiliyordu. Sulama kanallarını kumdan arındırma ihtiyacı öyle önemliydi ki, Mısırlılar bu işi öteki dünyada bile yapmak zorunda ka-

lacaklarına inanıyordu. Gua'nın dış tabutu, ölen kişi adına kum taşıma işini üstlenmesi için mucizevi bir işçi çağıran "Uşabti Büyüsü"nün en eski kaynaklarından biridir. Bu çevresel koşullar göz önüne alındığında, Mısır mitolojisinin yaşamı düzen ve kaos güçleri arasında aralıksız bir mücadele biçiminde yapılandırmış olması hiç de şaşırtıcı değildir. Bu mücadelede herkesin kendi rolünü oynaması beklenmektedir.

BATAKLIKLARA DOĞRU

Pek çok kültürün mitlerinde ve halk hikâyelerinde, kadın veya erkek kahraman yuvasını terk edip büyük bir ormana gider. Orada maceralar yaşayabilir ve doğaüstü varlıklarla karşılaşabilir. Bu bir erginleme ve dönüşüm yolculuğudur. Güzel, Çirkin'le karşılaşabilir, şövalye ejderhayı öldürebilir veya gerçek kâseyi bulabilir. Mısırlıların ormanları yoktu fakat bir bataklığa veya çöle giderek düzenli dünyalarını geride bırakabiliyorlardı.

Nil Vadisi'nin kenarlarında ve Delta'nın bazı kısımlarında vahşi bataklık bölgeleri bulunuyordu. Bataklıklar, Mısır sanatı ve edebiyatında haz ve tehlike mekânları olarak anılırdı. Büyük Vahşi İnek Hathor-Sekhet, Göllerin Efendisi Sobek ve kobra tanrıçası Wadjet için kutsaldı. Mezar resimlerinde ölüler, bu ilahların bölgelerinde avlanırken ve balık tutarken gösterilmektedir. Delta'nın dingin sazlıkları, Sazlık Tarlası olarak bilinen Mısır cennetine ilham vermiştir. Uzun papirüs ağaçlarının, İsis'in mucizevi oğlu Horus'u dünyaya getirdiği yüzen ada Chemmis'i sakladığını hayal etmek kolaydı. Metternich Stela'sına yazılmış bir hikâye, İsis ve yedi sihirli akrebinin Seth'ten kaçıp ücra bir bataklık köyüne sığınmasını anlatır. İsis'in sığınma talebi zengin bir kadın tarafından geri çevrilir ancak balıkçı bir kadın tarafından kabul edilir. Akrepler intikam almak için zengin kadının çocuğunu sokar. Zengin kadın servetini balıkçı kadına verdikten sonra İsis çocuğu iyileştirir. Bu hikâye, muhtemelen Delta'nın siyasi kargaşa döneminde kaçaklar için bir sığınma yeri olarak önemini yansıtmaktadır.

İlginç bir Orta Krallık hikâye parçasında, sığırlarını sulak çayırda otlatan bir çoban, göl kenarında bir tanrıçayla karşılaşır. Tanrıçanın görünüşü o kadar ürkütücüdür ki çobanın tüyleri ürperir ve her yanı titrer fakat yine de kaçmaz. İkinci karşılaşmalarında, tanrıça çıplak ve çekici bir kadın olarak görünür. Hikâyenin bu kısmı burada biter, dolayısıyla çobanın tanrıçanın erotik tekliflerini kabul edip etmediğini, bunun ölümcül olup olmadığını bilmiyoruz. Tanrı Seth, benzer koşullarda tanıştığı bir tanrıçayla beraber olduğu için feci şekilde cezalandırılmıştır.

VADİNİN ÖTESİNDE

Nil Vadisi'nin kenarındaki tepelerin hemen ötesinde, yine tehlikeli olan doğaüstü varlıklar vardı. Çöl, MÖ 1500 civarına dek, grifonlar, serpopardlar (yılan başlı kedigiller) gibi yaratıkların ve bazı egzotik hayvanlara has unsurları harmanlayan Seth yaratığının yuvası olarak gösterilmiştir. Gize'deki aslan gövdeli ve insan başlı Büyük Sfenks, düzen için savaşan bir çöl yaratığıydı. III. Amenhotep'in babası Kral IV. Thutmose, gölgesinde uyuduğu sırada sfenksin onunla konuştuğunu iddia etmişti. Sfenks tanrısı, kumun vücudunu kaplamasına izin verilmesinden, bu nedenle kraliyet mezarlarını savunmamaktan şikâyet etmişti. Yaratıklar, Mısır'a en yakın çöllerin iyice kuraklaştığı dönemlerde sanatta eskisi kadar yer almaz olmuştur. Çöl, vahşi yaşamının ve bitki örtüsünün büyük kısmını yitirdiği için iyice boşalmış, yaratıkların yuvası olmaktan çıkmıştır.

Çölün derinlikleri, Uzak Tanrıça veya Uzaklarda Gezen Tanrıça'nın krallığıydı. Onun hikâyesi, batı (Libya) çölünde, güney (Nübye) çölünde veya uzak Punt diyarında geçerdi. Çölde vahşi bir kedi, dişi bir aslan veya dişi grifon kisvesinde dolaşırdı. Onu bulmak için gönderilen tanrılar, ona yaklaşmayı göze almadan evvel maymun veya kuyruksuz maymun kılığına girmek zorundaydı. Bilgelik tanrısı Thoth, Ra'nın kaçak kızını ıssız yabanı terk edip Nil Vadisi'ndeki medeniyete geri dönmeye ikna etmek için etkili konuşma becerisini kullanmak zorunda kaldı.

Thoth, tanrıçaya Mısır'ın onun ışıltılı varlığı yokken ne kadar perişan olduğunu ifade ederek, ilahi düzenin işleyişini aktaran fabller anlattı. Bunların birinde, bir sineğin ölümü bile Ra tarafından fark ediliyordu ve bu ölümün intikamı, güneş tanrısının en korkunç elçisi olan bir grifon tarafından alınıyordu.

Hikâyelerde, Mısır'ı terk edenlerin başına genellikle korkunç şeyler gelmektedir. Bir denizci, tüm arkadaşlarının boğulduğunu görür ("Kazazede Denizci"); masum Bata, karısı tarafından ihanete uğrar ve askerler tarafından öldürülür ("İki Kardeşin Hikâyesi"); bir prens, bir yılan, köpek ve timsahın saldırısına uğrar ("Talihsiz Prens"); bir rahip korsanlar tarafından soyulur ("Wenamun'un Yolculuğu"). Bu tür hikâyelerin olağan sonu, kahramanın Mısır'a daha bilge biri olarak geri dönmesidir. Bata, tam üç kez ölümü alt etmeyi başararak Mısır kralı olur.

Mısır'ın en iyi bilinen edebi metinlerinden biri Sinuhe'nin hikâyesidir. Bu hikâyenin başında, Sinuhe, Kral I. Amenemhat'ı (MÖ y. 1985–1956) öldürme planına karıştıktan sonra Mısır'dan kaçar ve "kum halkı" arasında yaşamak zorunda kalır. Sinuhe, bir kabile reisinin kızıyla evlenir ve bir düşmanını düelloda alt eder ancak eve dönmek için can atıyordur. Sinuhe için hiçbir şey doğduğu topraklara gömülmekten daha önemli değildir.

En nihayetinde yeni kral onun bu dileğini yerine getirir. Bir Mısırlı için ülkesinin her köşesi kutsaldı; bununla birlikte, pek çok insan kendi memleketinin yerel ilahına özel bir bağlılık duyuyordu.

YEREL TANRILAR VE YERELLEŞTİRİLMİŞ MİTLER

Erken dönemlerden itibaren ister küçük ister büyük olsun her yerleşim biriminde o bölgeyi yöneten tanrı veya tanrıçaya adanmış bir tapınak vardı. Bazı dönemlerde, bölgenin valisi aynı zamanda yerel ilahın yüksek rahibiydi. Zamanla, Mısır'ın 42 nomunun (idari bölgeler) her birinin kendi resmi ilahı veya ilahları vardı. Nomlar, hanedan armasına benzer bir sembol veya sembollerle temsil ediliyordu. Bunlar, nom ilahıyla veya

nomun adıyla bağlantılı olabilirdi. Örneğin, 17. Yukarı Mısır nomunun adı Çakal Nomu'ydu, bir tüyle beraber oturan çakal ile temsil ediliyordu ve yönetici ilah çakal tanrısı Anubis'ti. Öte yandan, 15. Yukarı Mısır nomunun adı Tavşan Nomu'ydu ve bir tavşanla temsil ediliyordu ancak yönetici ilahları Hermopolis'in Ogdoad'ı ile Thoth'tu. Gua, Djehutyhotep ("Thoth inayetlidir") adında bir adam olan Tavşan Nomu valisine hizmet etmişti. Muhtemelen Thoth Malikânesi'nin Gua'nın yeraltı dünyası haritasında yer almasının nedeni, Gua'nın yerel ilahının Thot olmasıydı.

Yerel gelenekler genellikle kutsal varlıkların, yerlerin ve nesnelerin listelerine kaydedilirdi. Tanis'te bulunan bir papirüs, her nomun festivallerini, tabularını, mezarlıklarını, kutsal hayvanlarını ve balıklarını, yılan ilahlarını, kutsal ağaçlarını, tepelerini ve göllerini listelemektedir. Bu listeler, tapınak sanatında dayatılan tekdüzeliğin altındaki inanç çeşitliliğini biraz olsun göstermektedir. Timsah merhametli tanrı Sobek'i temsil ettiği için, bir nomda timsah avlamak tabu olabilirdi fakat bir diğerinde, timsahlar iyi tanrılar Osiris ve Horus'a karşı savaşmış olan "Seth'in Takipçileri" oldukları için, onları öldürmek dini bir eylem olarak görülebilirdi. Günümüze ulaşan az sayıda papirüste, listeler yerel bir mitolojiyi aktaracak şekilde detaylandırılmıştır.

En zengin kaynak, MÖ 4. yüzyıl civarına tarihlendirilen Papirüs Jumilhac adlı resimli bir tomardır. Yer adları, ayinler, sıradışı bitkiler, mineraller veya topografik özellikler gibi, Çakal Nomu'nun ayırt edici özelliklerini aktaran mitler içermektedir. Bir kısmında, Seth'in takipçilerinden oluşan bir ordunun bir dağda toplandıkları anlatılır. Anubis gece onlara saldırır ve tek darbeyle hepsinin kafalarını koparır. Dağ onların kanına bulanır ve bu yüzden o bölgede hâlâ kızıl bir mineral bulunuyordur. Bu tamamen yerel bir mittir ancak ulusal bir mitin bir bölümünü oluşturur: Bu ulusal mit, Horus ve Seth arasındaki çatışmadır.

Papirüs Jumilhac'taki hemen her mit, temel mitlerin yerelleştirilmiş yeniden anlatımıdır. Çakal Nomu'nun nehir kıyıları,

kasabaları ve tepeleri, Osiris'in gömülmesinin, Seth'in mağlubiyetinin ve Horus ile İsis'in zaferinin gerçekleştiği bölgelere dönüşür. Aynı mit döngüsü, başka pek çok bölgeyle bağlantılıydı. Abydos'ta Erken Hanedan Dönemi'ne ait bir kraliyet mezarı, Orta Krallık Dönemi'nde Osiris'in gömüldüğü yer olarak yeniden yorumlanmıştır. MÖ 1. binyıla gelindiğinde, İsis'in Osiris'in parçalanmış bedeninin parçalarını her bir noma gömdüğü söyleniyordu. Osiris'in başı kuzeydeki Busiris'e, bir ayağı ise Mısır'ın güney sınırındaki Biga Adası'na gömülmüştü. Her beden parçası bütünü temsil ediyor ve bölgeyi kutsuyordu.

Yaşlı ağaçların bulunduğu bir tepe veya ufkun mitsel dağlarını andıran kayalıklardaki bir boşluk gibi çarpıcı topografik özellikler, mitsel bir çağrışım oluşturabilirdi ancak böylesi çağrışımlar zaman içerisinde ritüel eylemlerle pekiştiriliyordu. Bunlar, saçı (*libation*) sırasında söylenen birkaç sözcükten, binleri bulan kadrosuyla mitemlerin yeniden canlandırılmasına dek değişiklik gösteriyordu. Kutsal bir yer temel bir mitle ilişkilendirilince ve bir hac yerine dönüşünce, başka bağlantıların yapılmasının da yolu açılıyordu.

Bu bağlantılar, arazinin yapay olarak biçimlendirilmesiyle teşvik edilebiliyordu. Tepeler, ilksel tepe veya Osiris'in dinlenme yeri olmak üzere inşa edilmişti. Tapınak arazilerinde Sobek-Ra ve III. Amenhotep heykelinin içinde bulunduğu tarzda göller veya havuzlar kazılmıştı. Bunlar ilksel okyanusu veya Horus ile Seth arasında suda geçen savaşın yerini temsil ediyordu. Büyük tapınaklar ile yönetim arasında simbiyotik bir ilişki vardı. Hal böyleyken, böyle büyük ölçekli dönüşümler için kraliyet yardımı gerekiyordu. Bir sonraki bölümde, krallık ile mit arasındaki bağlantılara bakacağız.

6

İKİ ÜLKENİN EFENDİSİ: ULUSUN MİTLERİ

Pek çok insan Tutankhamun'un altın maskesini *bizzat* Antik Mısır'ın yüzü gibi görür. Tutankhamun'un kısa hükümdarlığı (MÖ y. 1336–1327), Amarna Dönemi'nin "Büyük Tanrıtanımazlık"ından sonra geleneksel krallık modeline geri dönüşü temsil ediyordu. Söz konusu dönemde Kral Akhenaton bütün ulusal ve yerel mitolojinin yerine dünyanın güneş tanrısı Aton tarafından yaratılmasına dair anlatıları koymuştu. Bu tanrı, hiçbir karşıt güç olmaksızın yaratıyor ve yönetiyor gibiydi. Osiris'in öldürülmesinin ve düzen ile kaos arasındaki kanlı savaşın karanlık mitleri tamamen defedilmişti.

Tutankhamun'un mezar hazineleri, çatışmaya dayalı olanlar da dahil olmak üzere muhtelif mitlere işaret etmektedir. Ahşap bir mabette bulunan bir çift yaldızlı heykelcik, genç kralı papirüs saplarından yapılma sığ bir kayıkta göstermektedir. Heykelcikte Tutankhamun, Aşağı Mısır'ın kırmızı tacını takmaktadır (Görsel 6). Bir krala tanrısal güçler bahşedenin, bu taç ve kraliyet regalyasının diğer önemli eşyaları olduğu düşünülüyordu. Bu tacı takan Tutankhamun, konumunu göstermek için şık cübbelere veya değerli mücevherlere bürünmek zorunda değildi.

Genç kral bir elinde zıpkın, diğerinde ise halat tutmaktadır. Duruşu, normalde bir kral heykelinde görülmeyecek kadar aktiftir – Tutankhamun tam da zıpkını fırlatırken betimlenmiştir. Hedeflediği av, erkek bir suaygırıdır fakat bu hayvan kraliyet mezarlığının sınırları dahilinde tasvir edilemeyecek kadar tehlikeliydi.



Görsel 6. Zıpkıncı Tutankhamun'un yaldızlı heykelciği

SUAYGIRI AVI

Tutankhamun'un gömülmesinden 1500 yıl önce, Mısır'ın en eski krallarına ait eşyaların üzerinde suaygırı avcısı olarak kralın motifine rastlanıyordu. Suaygırı fildişi çok değerli bir üründü fakat kolayca sarsılan kayıklardan bakır silahlarla suaygırı avlamak çok tehlikeli bir işti. İri bir erkek suaygırı defalarca kez mızrakla vurulmalıydı ki iyice kan kaybedip güçten düşsün. Bu av, boğa güreşinin Antik Mısır versiyonuydu. Geleneğe göre, Mısır'ın efsanevi birleştiricisi Kral Menes bir suaygırı tarafından öldürülmüştür.

En eski Mısırlı liderler güçlerini bu tür avlara liderlik ederek kanıtlamak zorunda kalmış olabilirler ancak narin Tutankhamun'un gerçek bir suaygırına yaklaşmasına izin verilmesi hiç muhtemel değildir. Tıp tarihçilerinin yenilerde yaptıkları araştırmalar, genç kralın bir bastondan yardım almadan doğru düzgün ayakta duramadığına işaret etmiştir. Bir noktadan sonra suaygırı avı tamamen sembolik bir şeye dönüşmüştü. Avın esas amacına, onu sanatta betimleyerek veya "suaygırı pastası kesmek"* gibi ayinsel eylemler aracılığıyla erişilebiliyordu. Bu amaç, kaos karşısında düzenin zaferini sağlamaktı.

Suaygırının pek çok özelliği kaosun güçleriyle ilişkilendiriliyordu. Suaygırları gündüzleri, kaosun sularındaki ilksel canavarlar gibi yüzeyin biraz altında pusuya yatarlardı. Geceleri ise otlamak için karaya çıkar, ekinleri ve önlerine çıkan her şeyi ezip geçerlerdi. Erkek suaygırları birbirleriyle kıyasıya dövüşürdü. Pek çok suaygırı pembemsi, kırmızımsı bir tondaydı ve kırmızı Mısır sembolizminde kötülüğün rengiydi. Mitte Seth, kardeşi Osiris'e veya yeğeni Horus'a saldırmak veya güneş tanrısına isyan etmek için suaygırı kılığına girebiliyordu. Suaygırı Seth'i avlayan ve onu bedeninin her yerine sihirli bir zıpkın saplayan tanrı Horus'tu. Bu eylem, Horus'un yaratılışın başlayabilmesi için ilksel okyanusu mızrağıyla zapt ettiği bir mitle bağlantılıydı.

---

* Canlandırmalar sırasında Horus rolündeki bir rahip suaygırı Seth'i öldürüyordu. En sonunda da bir suaygırı pastası kesilerek herkese dağıtılıyordu. *–çn*

Zıpkıncı heykelciği, Tutankhamun'u altın Horus-kral olarak idealleştirilmiş göstermektedir. O, kaos canavarını öldürecek ve dünyayı kurtaracak olan kahramandır. Gerçek hayatta ise, her Nil sakininin bildiği gibi, böyle bir dövüşü her halükârda suaygırı kazanırdı. Mısırlılar, düzenin zaferini beklenen bir sonuç olarak görmüyorlardı. Kaos tehdidi çok büyüktü ve Menes mitinde olduğu gibi, hikâye mutlu sonla bitecek diye bir kaide yoktu. Mısır ideolojisi, medeniyetin hayatta kalması için krallık makamının zaruri olduğu inancını destekliyordu.

KRAL VE ÜLKE

Britanya kraliyetine başkaldırıp Amerika'da cumhuriyet kuran adamların Antik Mısır sembolizmine bu kadar düşkün olmaları manidardır, zira monarşi Mısır toplumunun temel taşıydı. Tarih, bazen hanedanlar halinde düzenlenmiş eski kralların listeleri esas alınarak değerlendirilirdi. Bu listelerin pratik amacı, adaklarla onurlandırılacak kraliyet atalarını isimlendirmekti. Bunlar aynı zamanda Mısır'ın kesintisiz bir tarihini oluşturuyor, Mısır'ın direkt yaratıcı güneş tanrı, sonra da Osiris ve Horus gibi bir dizi tanrı-kral tarafından yönetildiği çok eski bir döneme dek uzanıyordu. Horus'un saltanatı sonraki krallar için bir modeldi. Tüm sadık kullar, "Seth'in Takipçileri" değil de "Horus'un Takipçileri" olacaktı.

MÖ 4. binyılın sonunda bazı Yukarı Mısır krallarının eylemleri, Birleştirici Menes mitine katkıda bulunmuş olabilir. Bu dönemin kraliyet eşyalarında kral, kuzeyin "bataklık halkı"nın da dahil olduğu düşmanları mağlup eden bir şahin, boğa veya aslan olarak temsil edilmektedir. MÖ 3100 civarında dünyanın ilk büyük ulus devleti kurulmuştur. Akraba gruplarına, kabile reislerine veya kent liderlerine olan yerel bağlılıkların yerini kalıtsal monarşi tarafından yönetilen merkezi bir hükümete bağlılık almıştır. Peki bu nasıl başarılmıştır? Afrika'nın yakın tarihi, bu tür devletlerin yalnızca üstün güçle sürdürülemeyeceğini göstermiştir. Aynı zamanda zihinsel ve duygusal tutumlarda büyük bir değişime ihtiyaç vardır.

İlk kralların çeşitli yöntemlerden faydalandığı görülür. Öncelikle yazıyı ve sanatı sistemleştirerek yeni ülkeleri için güçlü bir imgelem yaratmışlardır. Bu, günümüzde markaların tanıtılması için logo ve tescil kullanımına benzer. İkincisi, kral tüm yerel ilahlarla bir ilişki içine girmiş, böylelikle tüm ülke için bir dini lider olmuştur. Üçüncüsü, Mısır seçkinleri, "iyi otorite" mefhumunu desteklemiştir, böylece merkezi hükümet ilahi düzenin bir parçası olarak görülmüştür.

Mısır'a "İki Ülke" adının verilmesiyle, bunun yanı sıra Yukarı ve Aşağı Mısır için Beyaz Taç ve Kızıl Taç, akbaba ve kobra, zambak ve papirüs gibi eş sembollerin kullanılmasıyla, kuzey ve güney arasındaki farklılıklar örtbas edilmektense yüceltilmiştir. Erken kraliyet yıllıklarında, kralın festivallere katıldığına veya yerel tapınaklarda heykeller diktiğine dair pek çok kayıt mevcuttur. Bir kral *heb sed*'ini (jübile festivali) kutladığında, heykellerinde vücut bulan Yukarı ve Aşağı Mısır tanrıları kralın gücünü onaylamak için bir araya gelirdi.

KRALLAR MI, TANRILAR MI?

Kralın gücü ilahi otoriteye dayanıyordu; peki krallar tanrı olarak mı görülüyordu? Kralın "ilahi doğası"na ilişkin az sayıda ifade, tüm dönemler için eşit şekilde geçerlidir. *Nṯr* sözcüğü kraliyet unvanlarında sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca, yaşayan ve ölü bazı krallar için heykel kültleri kurulmuştur. Taç giyme törenleri ve kraliyet regalyasının büyük kısmı, kralı dünyayı aralıksız olarak yenileyen yaratıcı güneş tanrısının dünyadaki temsilcisi olarak kabul etmiştir. Bu, krala ilahi hiyerarşide yetkili bir konum vermiştir. Joseph Campbell, Mısır devleti kurulduğunda kutsal kralların tanrı-krallara dönüştüğünü öne sürmüştür. Campbell'a göre, MÖ 3. binyılın büyük kısmında, kralın bireyselliğinin kutsal rolü tarafından yutulduğu "mitsel özdeşleşme"nin yerini, tanrıların kralın egosu tarafından yutulduğu "mitsel şişme" almıştır.

Kral, dini sanat ve edebiyatta Shu'nun gökyüzünün dayanağı

olması veya çocuk Horus'un bataklıklarda bir inek tanrıça tarafından emzirilmesi gibi pek çok mitolojik rol üstlenebilirdi. Böyle sahneler genellikle bu tarz eylemleri gerçekleştiren tanrıların temsillerinden eskidir. Tutankhamun'un Zıpkıncı Horus olarak heykeli, Horus'un canavar kisvesindeki Seth'i zıpkınla vurduğunu gösteren Metternich Stelası gibi bir nesneden daha eskidir. Kralın egemenliği, anlatı mitlerinin ve miti betimleyen sanatın gelişimini sınırlama konusunda önemli bir faktör olmuş gibi görünmektedir.

Beşinci Hanedan'dan (MÖ y. 2494–2345) başlayarak krallar "Ra'nın Oğlu" unvanını kullanmıştır (bkz. Kutu 8). Kral, çoğunlukla ilahların sevgi dolu ve hayırlı oğlu olarak sunulmuştur. Kral, bunu başka hiç kimse yapamayacağı için, insanlık ile ilahlar arasında aracılık ediyordu. "Oğulluk"un bir türü, Horus'la ritüel özdeşleşmeye dayanıyordu. Mısır dininde aslında bu ismi taşıyan iki ilah vardı. Yaşlı Horus, gözleri güneş ve ay olan kozmik bir şahindi. İsis'in oğlu Horus, Seth'le savaşan, babası Osiris'in intikamını alan ve babasının ardından Mısır hükümdarı olan genç kraldı. Kral, bu ilahların ikisiyle de ilişkilendirilebilirdi fakat Orta Krallık dönemine gelindiğinde en baskın formül, yaşayan kral=Genç Horus ve ölü kral=Osiris şeklindeydi. Ramesseum Papirüsünde, Osiris'in ölümü ve dirilişi ile Horus ve oğullarının Seth karşısında kazandıkları zaferi yeniden canlandıran bir kraliyet ayini senaryosu yer almaktadır. Bu Orta Krallık ritüelinin yeni kralın taç giyme töreninde mi yoksa eski kralın cenaze töreninde mi yapıldığı net değildir.

Bu dönemde tanrılarla ayinsel özdeşleşme kavramı, seçkin sınıfta Gua'nın tabutundakilere benzeyen cenaze büyüleri, hatta gündelik yaşamda kullanılan iyileştirici ve koruyucu büyüler halinde yayılmıştı. Tanrılar ile krallar arasında daha özel bir ilişkinin gelişmesinin sebebi bu olabilir. Westcar Papirüsü'nde bulunan geç Orta Krallık hikâye döngüsü, "kral doğum miti"nin erken bir örneğini içerir.

KUTU 8: KRAL İSİMLERİ VE UNVANLARI

Eski zamanlarda krallar, isimlerini üzerinde bir şahinin durduğu serekh adlı dikdörtgen bir çerçevenin içine yazarlardı. Bu, kralı "saraydaki Horus" olarak tanımlardı. Sonraki zamanlarda krallar tahta çıktıklarında beş isim aldılar. Bunların ilki, "Horus adı", ikincisi "İki Hanım adı", üçüncüsü de "Altın Horus" adıydı. Horus'la ilişkilendirilen isimler, kralın tıpkı tanrı Horus gibi güçlü ve muzaffer olduğunu gösteriyordu. İki Hanım, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın koruyucu tanrıçaları Nekhbet ve Wadjet'ti. Bu isim, kralın birleştirici rolünü vurguluyordu.

Prenomen** olarak bilinen dördüncü isim, bir kartuşun içine yazılıyor ve nsw-bity unvanıyla sunuluyordu. Bunun sözcük anlamı, "saza ve arıya ait olan"dır; saz ve arı, Yukarı ve Aşağı Mısır için kullanılan bir diğer sembol çiftidir. Aynı zamanda kralın zamanın içindeki bir birey olarak ve maat'ın ebedi lideri olarak iki yönünü simgelediği düşünülmüştür. Bu isim, sıklıkla Ra'nın adını içerir; örneğin, III. Amenhotep'in prenomeni olan Neb-maat-Ra; "Ra maat'ın efendisidir."

Nomen olarak bilinen beşinci isim bir kartuşun içine yazılır ve "Ra'nın Oğlu" ifadesiyle sunulur. Nomen, Mısır krallarının günümüzde de bilinen aile adlarıdır; örneğin, Amonhotep ("Amon İnayetlidir"), Thutmose ("Thoth Doğdu") veya Tutankhamun ("Amon'un canlı sureti"). Bu isimler, bazen bir hanedanın memleketinin yerel tanrısına bağlılığını yansıtmaktadır. Örneğin, I. Seti'nin ("Seth'in olan") ailesinin, Delta'nın doğusunda Seth kültünün baskın olduğu bir bölgeden geldiği bilinmektedir.

Beşinci Hanedan'ın ilk üç hükümdarının, Ra'nın bir insan kadından olan oğulları olduğu söylenir. Bu oğulların mucizevi doğumlarında ilahi kız kardeşler İsis ve Nephthys, kurbağa tanrıça Heket ve doğum tanrıçası Meskhenet bulunmuştur. Tanrı Khnum, üçüzler doğduğunda her birine sağlık bahşetmiştir.

Khnum'un her insanın bedenini ve *ka*'sını (bir tür yaşamsal güç) çömlekçi çarkında biçimlendirdiğine inanılıyordu. Hükümdarların ilahi rahme düşüş ve doğumunu gösteren Yeni Krallık tapınağı betimlemelerinde, Khnum'un bunu yaptı-

* Ön ad, tahta çıkma adı. -*çn*

ğı gösterilir. Luksor Tapınağı'ndaki rölyefler, Tanrıların Kralı Amon-Ra'yı, III. Amenhotep adıyla hüküm sürecek mucizevi bir çocuğun babası olmak için bir kraliçeyi ziyaret ederken gösterir (bkz. Görsel 3). Amenhotep doğduğunda güneş çocuğu ve bebek Horus'u koruyan ilahlar, bebek prens ile annesini onurlandırmak için toplanırlar.

Kraliyet *ka*'sı her kralın bedeninde yaşayan ölümsüz bir güç gibi görülüyordu. Bu, bir tanrının *ka*'sının bir kült heykelinin içinde yaşadığı inancına benziyordu. *Ka* terimi, Mısır dilinde "beslenme" anlamına gelen sözcükten türemiş olabilir. *Ka* aynı zamanda kulağa "boğa" sözcüğü gibi geliyordu ve bu tür bağlantıların önemli olduğu düşünülüyordu. Kralın *ka*'sı tüm tebaasını muhafaza ediyordu. Her kral "Anasının Boğası"na dönüşmeliydi; böylece bir sonraki kral ve düzenin ebedi lideri olacak başka bir formunu peyda edebilecekti.

DÜZENE KARŞI KAOS

Bir kral tapınaklar inşa ederek, tanrılara ve ölülerin ruhlarına adaklar sunarak, yaşayanlar için adalet sağlayarak ve Mısır'ın sınırlarını savunarak, yeryüzünde *maat*'ı tesis etmeliydi. Bir metin, kralın görevinin "*isfet*'in (kaos) yerine *maat*'ı koymak" olduğunu belirtir. Bu, *isfet*'in her şeyin doğal durumu gibi görüldüğü anlamına gelir. Kralın zapt etmek zorunda olduğu kaosun güçleri, ikonografide yabancılar, göçmen kuş sürüleri veya antilop ve suaygırı gibi muhtelif çöl ve bataklık hayvanı ile temsil edilebilirdi. Zıpkıncı heykelciğinde kralın tacına eklenmiş bir uraeus (kıvrılmış bir kobra) görülür. Ateş tüküren bu kobra tanrıça, her meşru kralın daimi refakatçisiydi. Mitte kobra tanrıça, güneş tanrısının alnına geri dönen ve onun düşmanlarını yenmek için yılan kisvesine bürünen Ra'nın kayıp gözüydü.

Kaos tamamen kötü olarak sunulmuyordu. Kaotik ilksel okyanusun tanrısı Nun gibi varlıklar, yaratıcının "babaları" olarak onurlandırılıyordu. Kaosun bazı unsurlarının hayatta kalmak için zaruri olduğu ve yok edilmektense kullanılması gerektiği

ima ediliyordu. Düzenin güçleri doyumsuz deniz veya yılan Apep gibi canavarlarla karşılaştığında, kaos tanrısı Seth'in enerjisine ve gücüne ihtiyaç duyuyordu. İnsanların *maat* veya *isfet*'te yaşamak arasında seçim yapma kapasitesi olduğu düşünülüyordu. İki Yol Kitabı'ndaki bir büyüde (Tabut Metni, 1130), yaratıcı, insanlara yanlış yapmamalarını emrettiğini fakat insanların kalplerinin ona itaatsizlik ettiğini ifade etmektedir. Yaratıcı gibi insanlar da düşünceleriyle kendi gerçekliklerini yaratma gücüne sahipti. "İnsanlığın Yok Edilmesi" mitinde ölüm, insanlar "Kral Ra"nın otoritesine isyan ettiği için gerçekleşir. İyi otoriteye karşı isyanların feci sonuçlarına yapılan göndermeler Mısır edebiyatında yaygındır.

"Sadık Kula Talimat" olarak bilinen bir Orta Krallık metni, hüküm süren krala iki mitolojik rol biçiyordu: İnsanlığa ışık, su ve hava veren yaratıcı güneş tanrısı rolü ve düzenin düşmanlarını yiyip yutan korkunç aslan tanrıça. Aslan tanrıça, güneş tanrısının parçası olan göz tanrıçasının bir tezahürü olduğu için cinsiyet-aşırı özdeşleşme aslında pek şaşırtıcı değildir. Sadık Kula Talimat, ülkeyi savunmak, taşkından faydalanmak ve zanaat yapılmasına izin verecek kadar yiyecek yetiştirmek için sıkı bir örgütlenme gerektiğini öne sürüyordu. Bireysel veya yerel özgürlüklerin kaybedilmesi karşılığında ise barış ve refah sunuluyordu. Kralın ülkeyi yönetmesine yardım eden seçkin sınıf bu refahtan herkesten daha büyük bir pay aldığı için sistemin sürdürülmesi onların menfaatineydi. Buna karşın, bu seçkin sınıf tarafından ve onlar için üretilen edebiyatın bir kısmı, her nasılsa kimi kralları kıyasıya eleştirmektedir.

KÖTÜ DAVRANAN KRALLAR

Edebiyatta iyi otoriteyi temsil edenler, kraldan ziyade dürüst memurlar veya bilgili rahipler ve büyücüler olabilmektedir. Günümüze ulaşan Mısır masalları, kralların davranışlarına dair nahoş bir tablo sunmaktadır. Westcar Papirüs'ünde Kral Khufu, insanlar üzerinde deney yapmak istediği için bir köylü-büyücü

tarafından azarlanır. "Kral Neferkare ve Sasanet'in Hikâyesi"nde, kral bir generalle yasak ilişki yaşar. Vandier Papirüsü'nde bir kral, kendisini kurtarmak için sadık bir yurttaşını feda eder ve ardından ölen adamın karısına ve mallarına el koyar. "İki Kardeşin Hikâyesi"nde, bir kral başka bir adamın karısını çalar ve yeni kraliçesinin kutsal bir boğayı kesmesine izin verir.

Mısır'ı ziyaret eden klasik yazarlar, kızlarına tecavüz eden veya inşaat işlerini finanse etmek için onları fahişe olmaya zorlayan eski krallarla ilgili daha da beter hikâyeler anlatmaktadır. Bu hikâyelerin bazıları, mitemlerin insan dünyasına aktarılmasıyla ortaya çıkmış olabilir ancak Mısırlıların krallık makamının kutsallığı ile bu makamın bireysel sahiplerinin hataya düşebilmesi arasında keskin bir ayrım yaptıkları görülmektedir. Aynı tutum, ilahların Mısır'ın kralları ve kraliçeleri olarak hüküm sürdüğü anlatılarda da geçerlidir.

Tanrıların iki tür zamanda var oldukları düşünülmektedir: Ayinlerle erişilebilen kesintisiz bir şimdiki zaman ve dünyanın farklı olduğu uzak bir geçmiş. İlkinde tanrılar, etkileşimleri insanların önemsiz kaygıları tarafından yönetilmeyen kudretli kozmik güçlerdir. İkincisinde ise tanrılar, arzuları ve duygulara sahip, hata yapabilen varlıklar olarak görülebilirler. "Ra'nın Gizli Adı" mitinde İsis, güneş tanrısını zehirler ve gücünü alabilmek için onu kandırır. "İnsanlığın Yok Edilmesi"nde Kral Ra, asi insanlıkla ne yapacağı konusunda kararsızdır ve çok kaygılı olduğu için dünyada kalamaz. İki mitte de Ra, tıpkı bir Mısır kralının bir hareket rotası seçmeden evvel danışmanlarının tavsiyelerini dinlemesi gibi, bir tanrılar konseyinden tavsiye ister.

MÖ 1. binyılın sonlarında kaydedilen bir mitte, tanrı Geb babası Kral Shu'yu sürgüne gönderip annesi Tefnut'u kraliçesi olmaya zorladıktan sonra, kobra tanrıça onu yakar. "Anasının Boğası"nın esrarengiz öğretisi, düz anlamıyla anlaşılarak bir ensest ve evlat isyanı hikâyesine dönüştürülmüştür. Tutankhamun'un zıpkıncı heykelciği, verasetle ilgili bir mitten bir sahneyi aktarmaktadır: Horus ve Seth arasındaki taht kavgası. Bu, 3000 yıl boyunca Mısır'ın birincil ulusal mitiydi. Hüküm

süren kral ilahlar arasında en çok Horus'la özdeşleştiriliyordu, buna karşın çatışmanın pek çok farklı sonucu kaydedilmiştir. Bir sonraki bölümde, bu mitin bir versiyonuna ve farklı yorumlanma biçimlerine eğileceğiz.

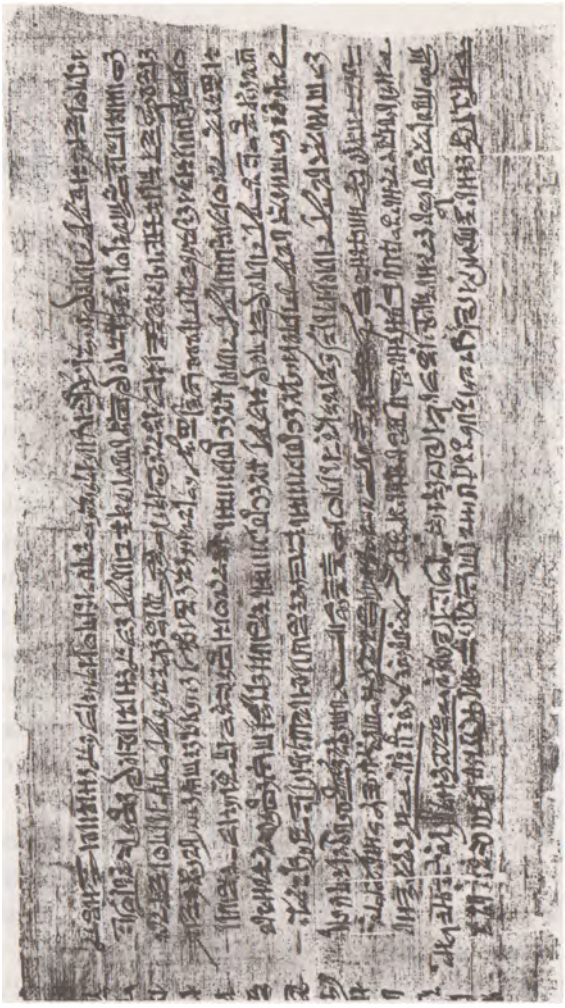
7

BÜYÜK SAVAŞ: ÇATIŞMA VE UZLAŞMA

Dublin'deki Chester Beatty Kütüphanesi'nin hazinelerinden biri de Chester Beatty Papirüsü I'dir. Bu papirüs tomarı "Horus ve Seth'in Çekişmeleri" (Görsel 7) olarak bilinen mitolojik bir anlatı da dahil olmak üzere, şiir ve nesir türünde edebi eserler içermektedir. Tomar, bir zamanlar Yeni Krallık'ın sonlarında Batı Teb'deki bir kraliyet nekropolünde yaşayan ve çalışan bir aileye aitti. Çekişmeler, Chester Beatty Papirüsü I'deki bir diğer metinde kullanılan hiyeratik el yazısıyla yazılmıştır; bu metin, Kral V. Ramses'in (MÖ y. 1156–1151) tahta çıkışını kutlayan bir ilahidir. Bu iki metni yazan yazman aynı zamanda onları üretmiş de olabilir. Çekişmeler'deki pek çok olayın izine daha önceki kaynaklarda da rastlanabilir ancak mitin başka hiçbir versiyonu olayları bu şekilde birleştirmez.

Çekişmeler, Antik Mısır'dan günümüze ulaşan en uzun anlatılardan biridir. Aynı zamanda da en tartışmalı anlatılardan biridir. Metin kaba bir eğlence, ustalıklı bir hiciv, sofistike bir kurmaca ve dönüştürücü bir mit olarak görülmüştür. Çekişmeler, Mısır krallarının tahta çıkma törenlerine, Mısır'ın birleşmesine, Orta Krallık'ta kraliyet gücünün yükselişine, Yeni

Krallık'ın sonlarında kraliyet otoritesinin düşüşüne, toplumsal cinsiyet meselelerine ve Mısır'ın yasal sisteminin işleyişine ışık tutmak için kullanılmıştır. Freudyenler, yapısalcılar ve postyapısalcılar onu analiz etmiş ve pek çok farklı sonuca varmıştır. Çekişmeler'in farklı yorumları, Mısır mitlerinin tek bir standart okumasının olmadığını göstermektedir.



Görsel 7. Chester Beatty Papirüsü I'de yer alan "Horus ve Seth'in Çekişmeleri" hikâyesinden bir sayfa.

ŞOKE EDİCİ BİR HİKÂYE

Dini metinler normalde klasik Orta Mısır dilinde yazılmıştır; gelgelelim Çekişmeler'in büyük kısmı geç Yeni Krallık'ın konuşma dilindedir. Hikâyede ilahlar genellikle tapınak yazıtlarının tumturaklı dilinden ziyade, gayri resmi bir şekilde konuşurlar. Kahramanlar da tapınak rölyeflerindeki ilahların usturuplu davranış tarzını benimsemez. Mısır'ın ulusal mitinin bu versiyonunda, güneş tanrısı doğru eylemde bulunmak için bir karar veremez ve kendisine karşı gelindiğinde surat asar; tüm kralların modeli olan Horus, bir yarışmayı kazanmak için hile yapar ve öfkeden gözü dönerek annesinin başını keser; bazı Yeni Krallık hükümdarlarının koruyucu ilahı olan Seth ise şiddetli ve şehvetli bir soytarı olarak tasvir edilir (bkz. Kutu 9'daki özet).

Çekişmeler çevirisinin önsözünde E. F. Wente şunu savunur: "Bazı büyük tanrıların davranışları kimi zamanlar öylesine şoke edicidir ki, yazılanların mizahi amaçla yazılmadığını düşünmek güçtür." Bazı uzmanlar, mizah unsurunun Çekişmeler'i bir mit olmaktan çıkararak onu salt eğlenceye dönüştürdüğüne inanırken diğerleri, anlamlı eğlence sunmanın pek çok kültürde mitlerin önemli bir işlevi olduğuna işaret etmektedir.

Çekişmeler'in modern okurları, Batı Teb'deki eğitimli insanların ilahlarına inanmayı bıraktıklarını varsayabilir fakat bu fikri çürütecek bol sayıda arkeolojik kanıt mevcuttur. Nekropolde çalışan yazmanlar evlerde sunaklar kurmuş, kamu mabetleri inşa edip işletmiş, dini bayramlara katılmış ve kendi mezarlarını tanrıların motifleriyle süslemiştir. Metindeki eleştirilerin, kendilerini güneş tanrısı ve onun danışman ilah konseyi ile özdeşleştirmeyi seçen kral ve temsilcilerine yönelik olması kuvvetle muhtemeldir. Horus'un 80 yıldır adalete ulaşmak için mücadele ettiğinden yakınması, hikâyenin ilk kitlesini muhakkak derinden etkilemiştir, zira Teb'de davaların bazen uzun yıllar boyunca sürüncemede kalabildiği bilinmektedir. Miras anlaşmazlıkları yaygındı ve günümüze ulaşan yasal belgeler, (İsis ve Horus gibi) dulların ve yetimlerin yasa onlardan yana olsa dahi haklarını elde etmekte ne kadar zorlandığını göstermektedir.

KUTU 9: "HORUS VE SETH'İN ÇEKİŞMELERİ"NİN ÖZETİ

Horus ve Seth kimin kral olması gerektiği konusundaki tartışmalarıyla tüm Mısır halkını rahatsız etmektedir. Genç Horus, bir ilahlar mahkemesinin önüne çıkarak ölmüş babası Osiris'in tahtını talep eder. Bazı tanrılar Horus'un haklı olduğunu açıklar fakat Yüce Yaratıcı (yaratıcı güneş tanrısı) mahkemenin kendisine danışmadan karar vermesine sinirlenir. Seth, sorunun bir dövüşle çözülmesini talep eder. Thoth, Neith'e mektup yazarak ondan tavsiye ister. Neith ona cevabında taht Horus'a verilmezse gökyüzünü yere düşürmekle tehdit eder. Mahkeme, Neith'le hemfikirdir fakat bu güneş tanrısını öfkelendirir. Güneş tanrısı, Horus'a güçsüz ve çelimsiz bir çocuk olduğu için kral olmaya uygun olmadığını söyler. Bu diğer tanrıları kızdırır ve içlerinden biri güneş tanrısına hakaret eder.

Güneş tanrısı çok kızar. Çadırında uzanıp yatar ve kızı Hathor cinsel organını ona gösterene dek kalkmayı reddeder. Güneş tanrısı sonra Horus ve Seth'ten kendilerini açıklamalarını ister. Seth, kral olması gerektiğini çünkü güneş tanrısını ona her gün saldıran kaos yılanından koruyabilecek güce sahip tek tanrının kendisi olduğunu söyler. Güneş tanrısı tahtı Seth'e vermek ister ancak diğer tanrılar Horus'un daha büyük bir hakkı olduğunu söyleyerek yakınırlar. İsis çok öfkelenir ve tanrılar onu sakinleştirmeye çalışır. Bu da Seth'i kızdırır. İsis mahkemeden kovulana dek her gün bir tanrıyı öldürmekle tehdit eder.

Tanrılar nehirdeki bir adada buluşacaktır. İlahi kayıkçı Nemty'ye İsis'i adaya götürmemesini emrederler. İsis, yaşlı bir kadın kılığına girer ve Nemty'ye altın bir yüzükle rüşvet verir. Adaya vardığında Seth'i baştan çıkarmak için güzel bir genç kadına dönüşür. Seth'e bir yabancının küçük oğlundan sığırını aldığına dair üzücü bir hikâye anlatır (sığır sözcüğü Mısır dilinde miras sözcüğüne benzer). Seth bunun kepazelik olduğunu ifade edince İsis, Seth'e kendisini suçlu ilan ettiğini söyler. Diğer tanrılar da hemfikirdir ancak yine de Seth'in Nemty'nin feci şekilde cezalandırılması talebini kabul ederler.

Güneş tanrısının sabah ve akşam biçimleri, Horus'un kral olarak taç giymesi gerektiğini söyler fakat Seth bu kararı kabul etmez. Horus'a meydan okuyarak onu bir yarışmaya davet eder. İkisi de suaygırı kılığına girecektir ve en uzun süre su altında kalan kazanacaktır. İsis, Horus'un boğulmasından korkar, bu yüzden Seth'i büyülü zıpkınıyla vurmaya çalışır. Önce Horus'u vurur. Seth'e zıpkın attığında ise Seth ona kardeş olduklarını hatırlatır ve İsis onu bırakır. Horus sudan sıçrar ve İsis'in kafasını keser. Güneş tanrısı,

Thoth'un İsis'i iyileştirmesini sağlar ve Horus'un cezalandırılmasını emreder. Seth, Horus'u uyurken bulur, onun gözlerini oyar ve onları gömer. Hathor, kör Horus'u bulur ve gözlerini ceylan sütüyle iyileştirir. Gömülü gözler ise nilüferlere dönüşür.

Tanrılar Horus ve Seth'e barışmalarını söyler. Seth, Horus'u evine davet eder. Seth gece boyunca Horus'la seks yaparak onun üzerinde hakimiyet kurmaya çalışır fakat Horus onun menisini elinde tutar. Bunu İsis'e anlatınca İsis onun kirlenen elini keser ve ona yeni bir el verir. Sonra Horus'un penisini ovuşturur, menisinin bir kısmını toplar ve Seth'in bahçesindeki marul bitkilerinin üzerine yayar. Seth marulları yediğinde Horus'tan hamile kalır. Seth, mahkemede kendisine boyun eğdiği için Horus'la alay eder. Horus, Thoth'tan kendisinin ve Seth'in menisine seslenmesini ister; böylece nereden cevap verdiklerini göreceklerdir. Seth'in menisi sudan cevap verir fakat Horus'un menisi Seth'in içinden cevap verir. Thoth, Horus'un menisini çağırır. Horus'un menisi, Seth'in başından parlak bir disk olarak çıkar ve Thoth bu parlak diski kendi başının üstüne yerleştirir.

Mahkeme, Horus'un haklı olduğunu ilan etse de Seth bir yarışma daha yapılmasını talep eder: Taştan kayıklarda yarışacaklardır. Seth bir dağın tepesinden devasa bir kayık yapar, Horus ise kayığını ahşaptan yapar ve taştan yapılmış gibi görünmesi için boyar. Taş kayık batar, böylece Seth bir suaygırına dönüşür ve diğer kayığa saldırır. Horus, suaygırı Seth'i zıpkınla vurur ama diğer tanrılar ona durmasını söyler. Horus, Neith'e adaletin hâlâ yerini bulmadığından yakınmak için kayıkla Sais'e gider.

Thoth mahkemeye yeraltı dünyasındaki Osiris'e fikrini soran bir mektup yazmalarını önerir. Osiris mektubu okuduğunda, doğuştan hakkı olan tahtın neden Horus'un elinden alındığını öğrenmek ister. Osiris, mahkemeye arpayı ve emmer buğdayını yaratarak dünyayı geçindirenin kendisi olduğunu hatırlatır. Güneş tanrısı, Osiris hiç olmasaydı da ekinlerin büyüyeceğini söyler. Bu Osiris'i çileden çıkartır. Güneş tanrısını adaletsizlik yaratmakla suçlayan bir mektup gönderir. Osiris, yeraltı dünyasının iblislerinin hiçbir tanrı veya tanrıçadan korkmadığına ve tüm suçluların kalplerini yargılanmak üzere yakalayıp getirebileceğine işaret eder. Tanrılar bunun doğru olduğunu kabul eder. Atum, İsis'e Seth'i zincire vurulmuş halde mahkemeye getirmesini söyler.

Seth mahkûm edildiğinde Horus'un kral olması gerektiğini kabul eder.

Oğlu taç giydiğinde İsis neşeyle bağırır. Güneş tanrısı, Seth'i fırtına tanrısı olarak yanına, yani gökyüzüne alır. Yeryüzü ve gökyüzü Horus'un kral olduğunu görünce çok sevinir.

Hikâyedeki şoke edici olaylar, örneğin İsis'in kafasının kesilmesi veya Seth'in hamileliği, günleri mitsel olaylarla bağlayan takvimler ve büyülü metinler gibi bazı kaynaklarda kopyalanmıştır. Seth'in yeğeni Horus'u baştan çıkarma veya tecavüz etme girişimi, 2000 yılı aşkın süre boyunca Mısır edebiyatında yaygın bir tema olmuştur. Çekişmeler'in yazarı, sonradan Jumilhac Papirüsü'nde kaydedilen yerelleştirilmiş mitler de dahil olmak üzere, mitlere dair son derece kapsamlı bir bilgi sergilemektedir.

BİR ÇATIŞMANIN KÖKENLERİ

19. yüzyılda mitlerin kökenlerine dair belli başlı birkaç düşünce ekolü mevcuttu. Mitler doğa güçleri veya göksel cisimlerin hareketlerinin tasvirleri, çarpıtılmış veya romantikleştirilmiş tarihsel anlatılar veya arkaik ritüelleri açıklamak amacıyla gelişmiş anlatılar olarak ele alınmıştır. 20. yüzyılda mitlerin, insan zihninin veçhelerini ve onun dünyayı anlamlandırma ve dili formülleştirme yeteneğini yansıttığı düşünülmüştür. Bütün bu teoriler, çeşitli dönemlerde Horus ve Seth arasındaki düşmanlığı açıklamak için kullanılmıştır.

Mısır dininin ilk dönemlerinde Horus'a bir gök tanrısı olarak tapılmıştır. Seth'in kum ve yağmur fırtınalarının tanrısı olduğuna dair kanıtlar biraz daha sonra ortaya çıkmıştır ancak bu durum bazı uzmanların Horus ve Seth'i doğanın karşıt güçleri olarak görmelerine yol açmıştır. Seth'in Horus'un gözünü çalması miteminin, ay tutulmasının açıklaması işlevi gördüğü sıklıkla ifade edilmiştir. Mısırlılar, Horus'u veya onun gözlerini öğle güneşi, dolunay ve sabah yıldızı gibi çeşitli gök cisimleriyle özdeşleştirmiştir. Astronomik gözlemlerin Mısır miti üzerinde şekillendirici bir etkisi olduğu teorisi günümüzde rağbet görmektedir.

Mitlerin tarihsel figürleri ilahlara dönüştürdüğü düşünce-

si Antik Yunanlara dek uzanır. Örneğin Platon, tanrı Thoth'un uzak geçmişte gerçek bir kişi olduğunu varsaymıştır. Bu teorinin birkaç çağdaş taraftarı vardır. Mısırbilimciler onu Horus ve Seth dışındaki ilahlar için çok nadiren önermektedir. Son dönemdeki arkeolojik kanıtlardan yola çıkılarak, Horus ve Seth mitinin kökeninin MÖ 4. binyılın sonlarında Nagada (yerel tanrı Seth) ve Hierakonpolis (yerel tanrı Horus) adlı hükümdarlar arasındaki bir çatışmaya dayanıyor olabileceği ileri sürülmüştür. Bu Horus ve Seth'in belirli tarihsel figürlere dayandığı değil, Horus ve Seth adına yapılan bir savaşın onlara dair mitleri şekillendirmiş olabileceği anlamına gelir.

MİT VE TARİH

Horus ve Seth arasındaki çatışma, farklı siyasi durumlara cevaben sürekli yeniden tasavvur edilmiştir. Mitin MÖ 2. binyıl versiyonlarının büyük kısmında, bu çatışmanın arabuluculuk yoluyla sona erdirilmesi vurgulanmaktadır. "İki Efendi"ye de hükmedecekleri birer diyar verildiğinde –Horus'a Kara Toprak, Seth'e Kızıl Toprak– barış tesis edilir. Ardından iki tanrı, ilahi düzeni desteklemek üzere güçlerini birleştirir. Bu, sivil çatışmaları çözmeye yönelik pragmatik bir yaklaşımı yansıtıyormuş gibidir. Bununla birlikte, Mısır MÖ 1. binyılda art arda yıkıcı istilalara ve işgallere maruz kaldıktan sonra söz konusu vurgu değişmiştir ve çatışmanın arzulanan sonu genellikle Seth'in gaddarca infaz edilmesi ve takipçilerinin yok edilmesi olmuştur.

Çatışmanın Çekişmeler'de kaydedilen versiyonu MÖ 12. yüzyıldaki veraset sorunlarından etkilenmiş olabilir; hatta bu sorunlara dair bir yorum da olabilir. Hikâye yazılmadan sadece birkaç yıl önce İsis adlı bir kraliçenin prens oğlu, bir kardeşinin cinayet planına rağmen tahta geçmeyi başarmıştı. Chester Beatty Papirüsü I'deki Methiye, V. Ramses'i babası Osiris'in yerine geçen bir Horus olarak övmektedir; öte yandan V. Ramses'in tahta çıkışının, kardeşi veya yeğeni VI. Ramses'le iç savaşa yol açtığına dair bazı kanıtlar mevcuttur. Kraliyet mezarlarını inşa

eden işçilerin hayatları bu tür çatışmalardan derinlemesine etkilenebiliyordu. Veraset krizine barışçıl bir çözüm getirilmesini ummak zorundalardı, nitekim Çekişmeler'in sonunda gerçekleşen güç bölümü de bunu yansıtmaktadır.

Bir Mısırbilimci hem Methiye hem de Çekişmeler'in, Teb'de V. Ramses'in tahta çıkışını kutlamak için yapılan bir festivalde okunmak üzere yazıldığını ileri sürmüştür. Ramesseum Papirüsü'nün varlığı, Horus ve Seth mitinin tartışmasız bir işlevinin de krallığı tasdiklemek olduğunu göstermektedir. Kraliyet ritüeli de bu mitin kökeni miydi yoksa kraliyet mite el koyup kendi amaçları doğrultusunda mı kullanmıştı? Hangisinin, mitin mi yoksa ritüelin mi önce geldiği sorusunu sorarken her vaka kendine has kıstaslara göre değerlendirilmelidir. Görünüşe göre halihazırda var olan cenaze törenleri gibi ritüeller, genellikle mitlerle ilişkilendirilerek gitgide zenginleştirilmiştir.

MİTTEN ÖĞRENMEK

Pek çok uzman, mit ve ritüelin fiilen birbirinin yerine kullanılabileceğini, mitin "konuşulan şey" ve ritüelin de "yapılan şey" olduğunu düşünmüştür. Kültür ve insan deneyiminin boyutlarını yorumlama ve analiz etmenin bir yöntemi olan yapısalcılığın kurucusu Claude Lévi-Strauss ise farklı bir görüş benimsemiştir. Ona göre, mitler insanlık durumunun evrensel sorunları ve uzlaşmaz çatışmalarıyla yüzleşirken, ritüeller onları sanki yokmuş gibi örtbas eder. Gerçekten de Horus ve Seth mitinin unsurlarını barındıran kraliyet ve cenaze ritüelleri, ölüm ve ihtilaf gerçeğini inkâr ediyormuş gibi görünmektedir. Ritüelde yeni kral her zaman Horus, yani babası Osiris'in yerine tahta çıkan sevgi dolu oğuldur. Buna karşılık Çekişmeler'de, kültür ve doğa gibi eş ancak karşıt kavramları temsil eden Horus ve Seth arasında seçim yapmak neredeyse imkânsızdır. Yapısalcı Robert Oden, Çekişmeler'de "intikam içeren ikili karşıtlıklar" olduğunu belirtmektedir. Oden, masalın yapısının bu karşıtlıkları ifade ederken uzlaştırmaya yeltenmediğini öne sürer. Gerçekten

böyleyse, bu Horus ve Seth mitinin pek çok dini değerlendirmesiyle çelişmektedir.

Mitleri psişeyi şekillendiren çocukluk dönemi cinsel fantezileriyle ilişkilendiren Freudyenler, Çekişmeler'de incelenecek pek çok şey bulabilirler. Horus, mesafeli ve pasif bir baba figürü (Osiris), şiddetli ve cinsel istismarcı bir baba figürü (Seth) ve arzulanan ancak despot bir anne (İsis) ile baş etmelidir. Hikâyenin bazı versiyonlarda Horus, İsis'in başını kesmek yerine ona tecavüz ederek hâkimiyetini kurar. Horus'un taç giymesi, ergen Horus'un erişkinliğe ulaşması olarak yorumlanabilir. Carl Jung, Osiris'i, egonun bireyleşmenin gerçekleşmesi için boyun eğmesi veya değişmesi gereken parçası olarak yorumlamıştır. Jung'un Mısır miti hakkındaki metinlerinde Horus'un çeşitli biçimlerde ışığı, insanlığı, bilincin doğuşunu ve mükemmelleşmiş benliği temsil ettiği söylenmektedir.

Bu tür psikanalitik yaklaşımlar eski mitleri modern insanlar için anlamlı kılabilir. Peki bunların MÖ 12. yüzyılda yaşayan Mısırlılar için bir geçerliliği olabilir miydi? Yapısalcılık gibi, bu analizler de belirli bir metnin krallığı tasdiklemek gibi işlevlerini ve yorumlanan mitin söz konusu kültürün "mitsel tarihi"yle ilişkisini göz ardı etmektedir. Çekişmeler'i yalnızca aile dinamikleri açısından yorumlamak, olayları ortamlarından koparır. Örneğin İsis ve Horus arasındaki ilişkinin cinsel doğası, tekrarlayan bir mitsel olay dizisinin parçası olarak ele alınırsa farklı görünür.

Temel mitem şudur: "Tanrıça yaşamı yaratmak için tanrıyı tahrik eder" Öldürülen Osiris atıllaştığında İsis büyüsünü kullanarak onu cinselliğiyle tahrik eder ve Horus'a hamile kalır. Bazı yaratılış mitlerinde El Tanrıçası, ilk ilahların yaratılması ve yaratılışın başlayabilmesi için güneş tanrısının ilksel formunun penisini uyandırır. Yaratım yöntemleri arasında, yaratıcının ilksel lotus veya sazlık gibi bir bitkiyi "tohumuyla" döllemesi de yer alabilir. Çekişmeler'de, İsis Horus'u tahrik ettikten sonra bir marul döllenir. Bu yolla bir güneş diski doğar; yaratılışın ilk gün doğumunda olduğu gibi. Gözleri dahil olmak üzere Horus'un

vücuduna ait olan her şey, yaşam yaratma yetisine sahiptir. Bu nitelik onun yaratıcı güneş tanrısının gerçek varisi olduğunun göstergesidir.

Öte yandan, Horus ve Seth mitini pek tabii ki insan zihnine dair temel gerçekler şekillendirmiş olabilir. Mısırlılar olayları gerçekten de sembolik olarak yorumlamıştır; hatta mitolojilerini insan davranışını aydınlatmak amacıyla kullandıklarına dair bazı kanıtlar mevcuttur. Chester Beatty Papirüsü I ile aynı özel kütüphaneden gelen bir Yeni Krallık metni, insanları Seth'in Takipçileri ve Horus'un Takipçileri olarak ikiye ayırır. "Seth insanı" fevri, şehvet düşkünü ve aşırı duygusal olarak nitelendirilir. Diğer taraftan "Horus insanı" etkin hareket edebilmek için arzularını ve duygularını kontrol etmeyi öğrenmiştir. Metin, rüya görenin "kişilik tipine" dayalı rüya yorumlarının bir listesiyle devam etmektedir.

HORUS'UN ZAFERİ

Mısırlıların mitolojilerini gelişkin biçimlerde kullandıklarını onaylayan Mısırbilimci Michèle Broze, Çekişmeler'i incelikli bir edebiyat eseri olarak ele almıştır. Broze, metnin olayları anlamsızca tekrarlamak yerine, Horus'un talebini aşamalı olarak tesis eden eşleşen olaylarla yapılandırıldığına işaret etmiştir. Biri iptal olan, biri de başarılı olan iki taç giyme sahnesi vardır; iki ilah (Neith ve Osiris) kâhin gibi görülür ve onlara danışılır; İsis iki farklı dönüşümden geçer; tanrıça Hathor iki ilahı (güneş tanrısı ve Horus) yeniden etkinleştirir. Suaygırlarının yer aldığı iki dövüş, olumlu ve olumsuz değerlere sahip eşleşen olayların ilginç bir örneğini oluşturur.

Çetin bir sınavı anıştıran ilk olayda her iki ilah suaygırı formuna bürünür ve denize dalar. Horus yıkımla özdeşleştirilen bir yaratığa dönüşerek kaosun sularına girdiğinde kaotik nitelikler kazanır. Yıkıcı bir öfkeye kapılır, annesinin başını keser ki bu doğal düzene aykırı bir suçtur, sonunda da haklı olduğunu kanıtlayamaz. İkinci dövüşte sadece Seth suaygırı formundadır

ve Horus onu bir kayıktan zıpkınla vurur. Bu, kralın kaosu alt eden düzenin lideri olarak geleneksel imajını akla getirmelidir; tıpkı Tutankhamun'un zıpkıncı heykelciğinde olduğu gibi (Görsel 6). Hikâyenin bu noktasından itibaren, Horus'un kral olma talebi açıkça gerekçelendirilmiştir.

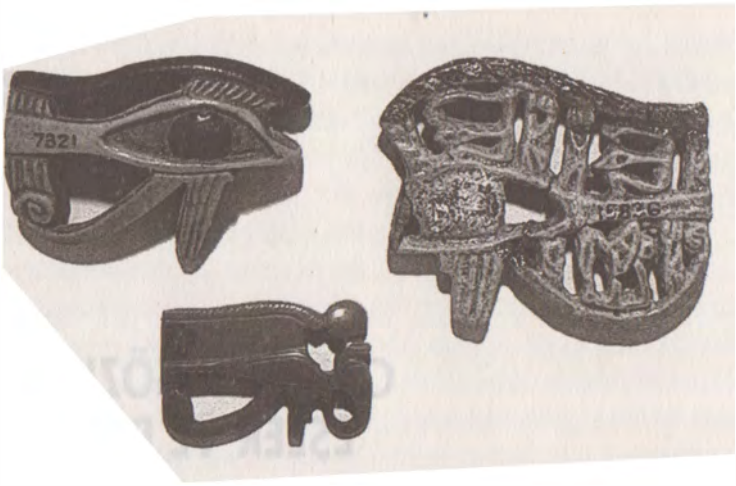
Bu metin tek başına bile öylesine ilgi çekmiştir ki hakkında kitaplar kaleme alınmıştır. "Horus ve Seth'in Çekişmeleri" kendi başına keyifli bir hikâye olarak okunabilir fakat Mısır mitolojisinin bir parçası olarak görüldüğünde çok daha anlamlıdır. Mısır mitinin özel bir niteliği, her şeyin birbirine bağlanmasıdır. Bir sonraki bölümde mitlerin birbirleriyle nasıl etkileşime girdiğine ve tek bir imgenin nasıl bütün bir mit kompleksini temsil edebildiğine göz atacağız.

8

CENNETİN GÖZLERİ: EŞLER VE DİZİLER

Mısır dinindeki en önemli iki unsur, güneş kültü ve Osiris kültü, "kutsal göz" imgesinde bir araya getirilmiştir. Krallar, kutsal göz bilezikleriyle gömülmüştür. Seçkinlerin mumyalarındaki kesik yarası genellikle kutsal göz işli metal bir levhayla kapatılırdı. Sıradan insanlar yaşarken de ölünce de Görsel 8'dekilere benzeyen kutsal göz tılsımları takarlardı. Kutsal göz Mısır'dan diğer kültürlere yayılmıştır ve Antik Mısır'ın günümüzün en iyi bilinen sembollerinden biridir. Kutsal gözün bir versiyonu, Amerikan Eczacılar Birliği tarafından meslek amblemi olarak kullanılmaktadır.

Kutsal göz, bir şahinin nitelikleriyle birleştirilmiş insan gözünün unsurlarını içerir. Genellikle şahin tanrı Horus'un gözü olarak anılır. Buraya kadar gelen okurlar, meselenin bu kadar basit olmadığını öğrenince şaşırmayacaktır. Öncelikle Horus'un birden fazla gözü vardır. Horus kozmik bir varlık olarak düşünüldüğünde sağ gözü güneş veya sabah yıldızıyla, sol gözü de ay veya akşam yıldızıyla özdeşleştirilir. Güneş diskine de Ra'nın dünyadaki etkin gücü, gökyüzünden her şeyi gören göz olarak tapılırdı.



Görsel 8. Ay ve güneş gözlerini temsil eden üç tılsım Gökyüzündeki göz

Tefnut, Hathor, Mut, Sekhmet ve Bastet gibi pek çok Mısır tanrıçası, "babası Ra'yı savunan Ra'nın gözü" rolünü üstlenebiliyordu. Horus'un gözü gibi, Ra'nın gözü de ayrı olarak işlev gösterebiliyordu ve kendi başına mitsel maceralar yaşayabiliyordu. Ra'nın gözü babasına geri döndüğünde, babası onu düşmanlarını yenecek ateş püskürten kobra olarak alnına yerleştirir. O, Sobek-Ra, III. Amenhotep (Görsel 3) ve Tutankhamun'un (Görsel 6) taktıkları taçlarda gördüğümüz kobradır.

Horus'un gözleri ve Ra'nın gözü kutsal göz olarak gösterilebilirdi. Bazen kutsal bir göz tılsımının güneş gözü mü ay gözü mü olduğu, gözün sola mı yoksa sağa mı dönük olduğuna, kullanılan malzemeye veya temel göze eklenen detaylara bakılarak belirlenebilir. Görsel 8'in ortasındaki tılsımın güneş gözü olduğu açıktır çünkü parlak kırmızı akikten yapılmıştır ve başında bir güneş diskiyle bir kobra içermektedir – bunlar Ra'nın gözünün iki formudur.

Tılsım olarak, ay Horus gözü esasen şifa ve bütünlüğü, güneş Ra gözü ise güç ve korumayı temsil ediyordu. Bazı bağlamlarda bu iki nitelik de gerekebilir. Örneğin bir mumyayı bütün kılmak ve zararlı güçlerden korumak için üzerine kutsal göz tıl-

sımları yerleştirilirdi. Bu basit anlamlar, zamanla daha yakın ve karmaşık bağlantılar geliştiren bir dizi mitten türemiştir. İnsanlar eğilimleri doğrultusunda, Mısır mitindeki bağlantıları büyüleyici veya sinir bozucu bulabilir. İkinci sınıfa dahil olduğunu düşünen okurlar bu bölümü atlasın.

MİT ÜRETME YÖNTEMLERİ

Mısır mitleri tarihin başlangıcında yaratılıp hiçbir değişime uğramadan aktarılan anlatılar değildi. Mit üretimi daimî bir süreçti. Dini sanatın yaratılmasında olduğu gibi bu süreci de yöneten genel geçer kurallar olmalıydı. Esasen birbirinden farklı unsurları bir araya getirmenin belli başlı yöntemleri, "sözcük birleştirme" ve ilahları aile gruplarına ayırmaktı. Bunların Dördüncü Bölüm'de Memfis Teolojisi'ndeki yaratılış mitlerini birleştirmek için kullanıldığını görmüştük. Senkretizm üzerinden esasen belirli bir ilahla ilişkilendirilen mitler, tıpkı Ra ve Sobek'te olduğu gibi o ilahın ilahi "eşi"ne aktarılabilirdi.

Değişim ve gelişimin dördüncü mekanizması, bir mitemi mevcut bir mitemle eşleşecek ya da mevcut bir paralel olaylar dizisine katılacak şekilde uyarlamak veya icat etmekti. Bu, mitlerin çeşitli kamusal ve kişisel işlevleri yerine getirmek için yaratılmasına izin vermiştir. Bunun bir örneği Yedinci Bölüm'de baktığımız "tanrıça atıl tanrıyı uyandırır" mitemine dayanan dizidir. Bir diğeri yaratılış çağından tarihsel zamanlara dek doğan ilahi çocuklar dizisidir. Güneş çocuk, ilksel nilüferde doğmuş, ilksel inek tarafından korunmuştur; çocuk Horus, Chemmis'in papirüs ağaçlıklarında doğmuş ve bataklığın vahşi ineği tarafından korunmuştur; III. Amenhotep gibi hükümdarlar ilahi müdahaleyle doğmuş, inek tanrıçalar tarafından emzirilirken gösterilmiştir.

Günlük güneş döngüsünde, güneş ilksel sulardan çıkan veya her sabah inek tanrıçaya doğan bir çocuk olarak düşünülebilirdi. Güneş çocuk erken zamanlardan beri önemliydi ancak yine bir nilüferden çıktığı gösterilen ay çocuk, eş bir kavram olarak ancak Yeni Krallık'ın sonunda çıkmış gibi görünmektedir. Bu tür bir tekrar salt edebi bir araç değildi;

Mısırlı entelektüellerin zaman ve nedenselliğe dair düşünme biçimlerini yansıtıyordu.

TARİH TEKERRÜR EDİYOR

Bir Mısır metnine göre, "Var olan her şey, ebedi istikrar ve ebedi tekrardır" Paradoksal olarak istikrar, düzenli değişimler veya dönüşümlerle sağlanıyordu. Örneğin krallık ilahi düzenin ebedi bir parçasıydı fakat eski kralın ölüp Osiris olması ve yeni kralın Horus olarak onun yerini alması gibi tekrarlayan bir örüntü aracılığıyla işlev gösteriyordu. Cinayet ve isyan gibi dehşet verici olaylar, kaosun varlığını sürdürmesi nedeniyle bu örüntünün bir parçasıydı ancak dünyanın yenilenmesine izin veren olumlu dönüşümlerle dengelenirlerdi. Metternich Stelası'nda olduğu gibi, ilahi çocuk daima tehdit altındaydı fakat daima sağ kalıp düzenin düşmanlarına karşı zafer kazanırdı.

Zamanın düz bir çizgi gibi İlk Zaman'a dek geri gittiği ve önemli olaylar saatlik, günlük, aylık veya yıllık döngülerde kendilerini tekrar ederken daireler çizdiği düşünülebilir. Mısır yaratılış metinleri Memfis Teolojisi gibi, yaratıcı ilahlar için kişisel zaman çizelgelerine benzer. En çok insanlaştırılan mitsel anlatılar, dünyanın doğrudan bir dizi ilah tarafından yönetildiği uzak bir döneme aittir. Bunlar geçmişte geçtiği için şimdiki zaman üzerindeki etkileri sınırlıydı. Benzer olaylar döngüsel zamana dayalı eserlerde tekrarlandığında, esasen imgelerle ve ilah "takımyıldızlarının" bir araya getirilmesiyle ifade edilmiştir. Güneş döngüsünü fazla insani veya fazla özel bir hikâyeye dönüştürmek onun "ebedi dönüş" gücüne ve onunla beraber evrenin mekanizmasına zarar verebilir. Bununla birlikte güneş döngüsü ile Mısır mitinin diğer unsurları arasında uzun ve ağır bir bağlantı kurma süreci gözlemlemek mümkündür. Birkaç eş ve dizi örneğine daha bakarsak bu daha da netleşecektir.

MİTEM ÇİFTLERİ

Aşağıda, ilahi gözleri veya ilahi gözlerle ilişkilendirilebilecek gök cisimlerini içeren sekiz mitem çiftine yer verdim (bkz. Kutu 10). Bu çiftleri tek bir mitin alternatif versiyonları olarak düşünmek doğru olmaz. Bu *biri veya diğeri* meselesi değildir. *Her iki şekilde de* olmuştur veya olacaktır.

Gelecekteki tüm olayların modeli, evrenin yaratıldığı dönem olan İlk Zaman'da geçmiştir; dolayısıyla çiftler genellikle İlk Zaman'da meydana gelen bir olaydan ve ilahların dünyayı yönettiği çağda meydana gelen bir olaydan oluşmaktadır (1 ve 2. çiftlerde olduğu gibi). Diğer çiftlerde, bir olay lineer zamanda, diğeri de döngüsel zamanda gerçekleşiyormuş gibi görünmektedir (örneğin 7. çift). Günlük güneş döngüsünde, şafak İlk Zaman'a, akşam da yaratıcının kaosa döndüğü mitsel tarihin sonuna denk gelmektedir. Mitsel tarihte çok erken dönemde geçen olaylar, görünüşe göre Mısır'ın kültürel tarihinde oldukça geç icat edilmiştir, zira İlk Zaman ve ondan önceki kaosa ilgi, MÖ 1. binyılda zirve yapmıştır.

Simetrik ve simetrik olmayan olarak nitelendirilebilecek iki tür mitem çifti mevcuttur. Temeline indirgendiğinde, simetrik çiftler, farklı ana karakterlere sahip özdeş olaylardır. Örneğin, "ilah gözünü kaybeder ve geri alır" özeti hem Ra hem de Horus (3. çift) için geçerlidir. Simetrik olmayan çiftlerde en az bir unsur tersine çevrilmiştir, dolayısıyla Ra'nın gözü insanlığın hem yaratılmasının hem de yok edilmesinin aracıdır (1. çift). Bir çiftteki her mit, diğerinin bilgisiyle zenginleştirilmiştir. Horus'un güneş tanrısının bir avatarı olarak rolü, yaşam veren gözünün kaybı ve geri dönüşüyle netleşmektedir. İnsanlığın öfke ve keder gözyaşlarından türemesi, nihai kaderinin habercisidir.

Bir eşleşme tesis edildikten sonra genellikle iki mit arasında bir imgelem veya karakter aktarımı gerçekleşmiştir. Çok eski zamanlardan beri, Horus'un gözünü iyileştirme eylemi uzlaştırıcı tanrı Thoth'a atfedilmiştir. Uzak Tanrıça'nın geri dönüşüne dair ilk mitte, onu geri getiren tanrı Anhur veya Anhur-Shu'dur. Bu tanrıça Ra'nın kayıp gözüyle özdeşleştiğinde, simetri gere-

ğince Thoth onun baş iyileştiricisi olmalıdır. Thoth'un öfkeli tanrıçaya yaklaşmak ve onu yatıştırmak için babun formunu aldığı söylenmiştir. Orta Krallığın sonunda, kutsal bir göz tutan babun imgesi, bu mitemlerden birini veya her ikisini temsil etmiş olabilir. Daha sonraki dönemlerde, Horus'un gözünü Seth'in elinden alan tanrının bazen Shu olduğu söylenmiştir.

KUTU 10: GÖZ MİTİ ÇİFTLERİ

1

İnsanlık Ra-Atum'un göz yaşlarından türer

İnsanlık Ra'nın gözü tarafından yok edilir

2

Ra'nın Gözü, Shu'yu (ve Tefnut'u) ilksel sulardan geri alır

Shu, Ra'nın gözünü (Hathor-Tefnut) uzak çölden geri alır

3

Ra gözünü kaybeder ve yeniden kazanır

Horus gözünü kaybeder ve yeniden kazanır

4

Thoth (veya Shu), Horus'un kayıp gözünü iyileştirir ve geri getirir

Shu (veya Thoth), Ra'nın giden gözünü dönüştürür ve geri getirir

5

Ra, Ra'nın gözünün geri dönüşüyle canlandırılır

Osiris, Horus'un gözünün sunulmasıyla canlandırılır

6

Seth kara yaban domuzu formunda Horus'un (ay) gözünü yutar

"Domuz" Nut, güneş diskini (Ra'nın gözü) yutar

7

Seth güneş veya ay diskini "doğurur"

Nut sabah vakti güneşi doğurur

8

Seth, Horus'un gözünü veya gözlerini çıkarır

Horus, Seth'in testislerini koparır

Thoth'un babun formu, bilhassa ay tanrısı rolüyle ilişkilendirilmiştir. Maymun veya babunlardan oluşan küçük gruplarla süslenmiş kutsal göz tılsımları (örneğin, Görsel 8, sağda), bu ay niteliğini ve/veya babun formundaki ilahlar tarafından Mısır'a götürülüp maymunlar ve diğer hayvanlar tarafından memnuniyetle karşılanan göz tanrıçasına dair anlatı motifini çağrıştırabilir. Maymunlar, bir babun grubunun taptığı yeni doğan güneşin geleneksel imgesiyle bir diğer görsel bağlantı oluşturmaktadır (bkz. Görsel 2a). Kayıp göz geri döndüğünde ölü Osiris dirilir, güneş doğar ve karanlığı defeder.

PARALEL OLAYLAR

Aynı mitem birkaç çiftin veya dizinin parçası olabilir. Yaptığı vurgu, diğer mevcut unsurlara göre değişir. Örneğin Thoth'un göz tanrıçasını Ra'ya geri götürmesi, Thoth'un Ra'nın nazik kızı Maat'ı güneş tanrısına götürmesiyle eşleşebilir. Maat'ın Ra'ya sunulması, Horus'un gözünün Osiris'e sunulmasıyla eşleşebilir. Her iki durumda da bir tanrı işlevini gösterebilmek için ihtiyaç duyduğu bir şeyi almaktadır. Bu, kraliyet mücevherleri gibi sanat eserlerinde sembollerin çeşitli şekillerde kullanılmasının edebi bir muadilidir.

"İlah gözünü kaybeder ve onu geri alır" özetini içeren mitem çifti, aynı zamanda ilahların bedenlerinin kesilmesini (*mutilation*) içeren uzun bir dizinin parçasını oluşturabilir (bkz. Kutu 11). Bedenin kesilmesi Mısırlıların bilhassa korktuğu bir kaderdi çünkü birini kafasını keserek veya parçalayarak öldürmenin öteki dünyada o kişinin güçlerini kısıtlayacağı düşünülüyordu. Ölü insanları cezalandırmanın ve onları zararsızlaştırmanın standart bir yolu, mezar heykellerinin gözlerini yok etmek veya mezar resimlerindeki yüzlerini silmekti.

KUTU 11: BEDEN KESME DİZİSİ

Seth, Osiris'in bedenini parçalara ayırır – Osiris'in bedeni İsis ve Anubis tarafından iyileştirilir

Seth, Horus'un gözünü oyar – göz Thoth tarafından iyileştirilir

Seth, Horus'un iki gözünü de oyar – gözler Hathor veya İsis tarafından iyileştirilir

Horus, Seth'in testislerini koparır – Thoth testisleri iyileştirir

Horus, İsis'in kafasını keser – Thoth İsis'e bir inek başı verir

İsis, Horus'un elini/ellerini keser – İsis ona yeni eller yapar veya eller Sobek tarafından kurtarılır

Horus, Anubis veya İsis, Seth'i hadım eder ve parçalara ayırır

Seth, Horus ve diğerleri, Apep'i ve Ra'nın Düşmanları'nı keser

Mısır mitindeki en meşhur beden kesme eylemi, Horus'un gözünün veya gözlerinin yaralanmasıdır. Horus'a bazen bir ilah çifti olarak tapınılır; gözleri olan yardımsever Horus ve gözleri olmayan intikamcı Horus. Diğer korkunç ve meşum olaylar gibi, Horus'un bedeninin kesilmesi sanatta asla doğrudan gösterilmez, edebiyatta da nadiren detaylı anlatılır. Seth her daim fail gibi görünmektedir. Bazen Horus'un göz küresine veya gözbebeğine parmağıyla zarar verdiği veya onları oyduğu söylenir. Çekişmeler'de Seth iki gözü de oyar ve onları gizli bir yere gömer. Bazen Seth'in Horus'un gözünü yuttuğu söylenir. Birkaç metinde göz ilksel okyanusta kaybolmuştur; bu kader, Ra-Atum'un kayıp gözüne dair eş mitten ödünç alınmış olabilir. İlahi gözü çıkarmak, ışığı ve umudu yok etmek ve dünyayı ümitsizliğe ve karanlığa sürüklemek demektir.

Horus'un gözünün sadece kaybolmakla kalmayıp parçalara ayrılması belitsel bir hale gelmiştir. Tapınaklar tarafından kullanılan ay takvimlerinde, Horus'un gözünün kaybolması ve kurtarılması ayın küçülmesi ve büyümesiyle bağdaştırılmıştır. Bir parçası eksik kalsa bile gözü tekrar bir araya getirme rolü verilen ilah genellikle Thoth'tur. Thoth'un büyüsüyle Horus'un

yaralı gözü, *wadjet* (tam veya sağlam göz) olur. Kutsal gözün unsurları, hiyeroglif yazıda kesirleri yazmak için kullanılabilir: Göz bebeği 1/4, kaş 1/8 vb. Gözün parçalarının toplamı 63/64'e eşittir ve eksik parça Thoth tarafından sihirli bir şekilde eklenir. Bu kesirler çoğunlukla tahıl veya ilaç malzemelerinin oranlarını ölçmek için kullanılmıştır.

Bir noktada, Osiris'in bedeninin kaderinin hikâyesi, Horus'un gözünün kaderine daha da benzeyecek şekilde biçimlendirilmiş gibidir. Esasen İsis, Osiris'in çürümüş bedenini aramak ve onu büyüsüyle iyileştirmek zorundadır. Daha sonra Seth'in bedeni parçalayıp parçaları dağıttığı fikri gelişmiştir. En nihayetinde, Beşinci Bölüm'de gördüğümüz gibi, Mısır'ın 42 nomunun her birine bir vücut parçası düşmektedir. İsis parçaları toplamış, bedenin eksik kalan tek parçasının yerine yenisini koymak için büyü kullanmıştır.

Horus'un sağlam gözü yaşayanları iyileştirme, krallık bahşetme ve ölüleri yeniden bütünleştirme gücüne sahipti. Osiris'in sağlam bedenine, Nil'in kabarmasını ve ekinlerin büyümesini sağlama gücü atfediliyordu. Horus ve Osiris'in sakat bırakılması, görünüşe bakılırsa güçlerinin artmasına yol açmıştır. İsis'in kafasının kesilmesi bile, yeni inek başıyla beraber inek tanrıçasının güçlerini elde ettiği için olumlu bir sonuç vermiştir. Bu beden kesme eylemleri, güneş tanrısının her gün yeryüzünün üstünde ve altında yaptığı yolculuk sırasında geçirdiği gönüllü dönüşümlerin şiddetli bir versiyonu gibi görünmektedir.

Seth'in bedeninin kesilmesi olayı oldukça farklıdır. En eski kaynaklarda (Seth ve Horus'un genellikle amca ve yeğen değil, kardeş olarak görüldüğü kaynaklarda), iki çift yaşam veren dairesel nesne, Horus'un gözleri ve Set'in testisleri, hasar görmüştür. Dengenin tekrardan kurulabilmesi için Thoth'un her iki yarayı da iyileştirmesi gerekmektedir. Daha sonra tanrıların en güçlüsü olan Seth, Zıpkıncı Horus, Ra'nın gözü ve diğer pek çok savaşçı ilaha katılarak, en büyük düşman olan kaos yılanı Apep'i yener ve parçalar. Bu, beden kesme eylemlerinin nihayetinde faydalı dönüşümler olması modeline uymaktadır. Daha

sonraki kaynaklarda Seth'in bedeni genellikle suçlarının cezası olarak kesilir ve sonrasında bir iyileştirme veya bütünleştirme olmaz.

Jumilhac Papirüsü, Horus'un gözleri ve Osiris'in bedeni hakkında Çakal Nomu'nda yerelleştirilmiş bazı hikâyeler içerir. Bunlardan birinde Seth, Osiris'in bedenine müdahale edip bozmaya çalıştığı için Anubis tarafından cezalandırılır. Seth'in eti kızartılır ve kokusu gökyüzündeki Ra'ya ulaşır. Seth'in panter formundaki derisi Anubis tarafından kesilir, damgalanır ve pelerin gibi takılır. Bu mit, rahiplerin cenaze ritüelleri sırasında leopar derisi pelerin takmalarına bir açıklama sunmuştur. Greko-Romen Dönemi'nde, Seth yenildikten sonra bedeninin pek çok parçaya ayrıldığı söylenmiştir. 42 nomun her birine bir parça gömülmüştür ve bunlar Osiris'in vücut parçalarının negatif muadillerini oluşturmuştur.

POPÜLER MASALLAR

Beden kesme teması bazı popüler masallarda da bulunur. Bir Yeni Krallık hikâyesinde, tıpkı Seth'in Osiris'i kıskanması gibi, küçük bir erkek kardeş de abisini kıskanmaktadır. Bu iki kardeşin isimleri Maat ve Gereg, genellikle Gerçek ve Yalan olarak çevrilir. Yalan, abisini haksız yere bir hançer çalmakla suçlar ve Ennead'dan Gerçek'i kör ederek cezalandırmalarını ister. Bu yapıldıktan sonra Yalan hizmetkârlarına Gerçek'i bir aslan sürüsü tarafından parçalanacağı yere bırakmalarını söyler. Ne var ki hizmetkârlar onu zengin bir kadının hizmetkârları tarafından bulunduğu bir çalılığa bırakırlar. Zengin kadın Gerçek ile beraber olur ve "bir tanrının çocuğuna benzeyen" bir oğul doğurur.

Oğul büyüdüğünde tıpkı Seth'in Çekişmeler'de kandırılması gibi, Yalan'ı kandırıp suçunu ilan etmesini sağlar. Yalan beş açık yara ile cezalandırılır; bunun anlamı, kulaklarının ve burnunun kesilmesi ve gözlerinin oyulmasıdır. Bu tür cezalar, esasen Yeni Krallık döneminde yozlaşmış memurlara uygulanırdı.

Kardeş rekabetini konu alan bir diğer Yeni Krallık hikâye-

sinde abinin adı Anpu (Anubis), küçük kardeşin adı da Bata'dır; Bata, bazen Seth ile özdeşleştirilen bir ilahın adıdır. "İki Kardeşin Hikâyesi"nde, Bata haksız yere abisinin karısına tecavüz etmekle suçlandıktan sonra kendi penisini keser. Ennead, Bata için bir eş yaratır ancak kadın Bata'ya ihanet eder ve bir Mısır kralıyla evlenir. Bata farklı formlarda bir dizi ölüm deneyimler: Bata'nın kalbinin içinde bulunduğu çiçek yok edilir, Bata boğa formundayken kesilip yenilir ve ağaç formundayken de doğranarak mobilya yapılır. En sonunda Bata eski karısının oğlu olarak yeniden doğar, iki erkek kardeş barışır ve adil krallık yeniden tesis edilir.

"Gerçek ve Yalan" ile "İki Kardeşin Hikâyesi" kılık değiştirmiş veya çarpıtılmış mitler olarak değil, mitsel olayların tekrarlayan modellerinin insan veya yarı-insan karakterler tarafından canlandırıldığı öyküler gibi görülmelidir. Gerçek Mısırlıların yaşamları ve ölümden sonraki yaşamları, ayin ve büyü yoluyla mitsel olaylarla uyumlu hale getirilebilmektedir. Bunun nasıl olduğunu son iki bölümümüzde keşfedeceğiz.

9

KİŞİSEL MİTLER: MİT VE HALK DİNİ

Esasen mitler, kişisel anlatılardan ziyade toplumsal anlatılardır. Bir bireyin bakış açısını değil, bütün bir kültürün değerlerini yansıtırlar. Ayrıcalıklı bireyler mitler icat edebilir veya onları değiştirebilir fakat bu katkılar genellikle anonim olarak kalır. Mitler, Horus ve Seth arasındaki çatışmanın krallığı tasdik etmek amacıyla yeniden canlandırılmasında olduğu gibi, genellikle bütün topluluğa veya o topluluğun liderine fayda sağlayan ayinlerle bağlantılıdır. Antik Mısır'da mitler, bireysel yaşamlarda bir fark yaratmak için alabildiğine kişisel yöntemlerle de kullanılabilirdi.

Hasta veya korunmaya muhtaç insanlar ayinler aracılığıyla benzer durumlardaki ilahlarla özdeşleştirilirdi. Şifacılar ve *saw* (koruma yapanlar), örneğin "bir bebek ilah zehirlenir" veya "bir ilah bir güç sözcüğü karşılığında iyileştirir" gibi standart karakterleri ve durumları belirli bir amaca yönelik olarak birleştirerek mitler yığınına eklemeler yapardı. Bu büyüler sayesinde bireylerin çektikleri acılar, düzen ve kaos arasındaki savaşta gerçekleşen olaylara dönüşürdü. Bazı yazılı büyülerde bir mitin en temel unsurları kullanılıyordu; bazılarındaysa bu unsurlar

canlı ayrıntılar ve duygusal diyaloglarla donatılarak detaylandırılıyordu. Bazı büyüler görsel olarak özetlenirdi. Bunun bir örneği, MÖ 18. yüzyılda yapılmış, Teb'de bulunan ve şimdi British Museum'da sergilenen fildişi bir asadır (Görsel 9). Asanın üzerindeki resimler ve yazılar belirli bir kişiyi, "Evin Hanımı" Seneb'i güneş mitolojisiyle ilişkilendirir. Bu tür asalar, savunmasız kişiler için bir büyülü savunma sistemindeki silahlardı.



Görsel 9. Evin Hanımı Seneb'in fildişi koruyucu asası

BÜYÜLÜ SİLAHLAR

Kötülükten koruyan asalar veya büyülü bıçaklar olarak bilinen nesneler, genellikle suaygırı fildişinden oyulmuştur; bu malzemenin onlara güç aşıladığına inanılmıştır. Seneb'in asası, atma çubuğu şeklindedir; atma çubuğu, kaosun yaratıkları olarak sınıflandırılan yabani kuşları öldürmek veya sersemletmek için kullanılıyordu. Kötülükten koruyan asalara, bıçak veya meşale taşıyan vahşi görünümlü figürler kazınmıştır. Yazılı örnekler, bu figürleri tanrılar, savaşçılar veya koruyucular olarak isimlendirir. Bir yazıya göre, bu figürler gündüz ve gece korumaya gelir. Yazılı asaların neredeyse tamamı kadınlar veya çocuklar için yapılmıştır. Yakın zamanda Abidos'tan çıkarılan bir doğum tuğlasını da benzer figürler süslemektedir. Mısırlı kadınlar doğum sırasında ölmekten korkuyorlardı ve bebek ölüm oranları çok yüksekti. Asaların birincil amacı hamile veya emziren kadınları ve bebeklerini iblisler, hayaletler ve büyücüler gibi düşman güçlere karşı korumaktı.

Bazı asalar, aşınmış veya onarılmış olmalarına bakılırsa, yaşayanlar için koruyucular çağırmak üzere sıklıkla kullanılmıştır. Bazı asalar ise öteki dünyada koruyucu işlevlerini yerine getirmek ve ruhun yeniden doğuşuna yardımcı olmak için mezarlara yerleştirilmiştir. Görünüşe bakılırsa Seneb'in asası genel kullanım için yapılmış fakat sonra figürlerden birinin üstüne bir yazı eklenmiş ve asa onun korumasına adanmıştır (arka taraf, orta).

Seneb'in asasında yer alan güneş diski, güneş gözü, skarabe (şafak tanrısı), ufkun benekli aslanları ve yeraltı dünyasının giriş ve çıkışlarını koruyan iki sfenks gibi pek çok imge, güneşin karanlığın diyarlarındaki tehlikeli yolculuğundan sonra yeniden doğmasıyla bağlantılıdır. Sekizinci Bölüm'de gördüğümüz gibi, güneş çocuk, ilahi anası ve onları kötülüğün güçlerinden korumaya yardım eden ilahlarla ilgili bir dizi mit mevcuttur. "Ra'nın Düşmanları", asalarda yalnızca kopmuş kafalar, zincirli tutsaklar veya aslan-cüce Aha (sonradan Bes) gibi savaşçı ilahlar tarafından bıçaklanan, ısırılan veya ezilen yılanlar olarak temsil edilir. Aynı ilke, bebek Horus'un kendisini tehdit eden teh-

likeli yaratıkları boğarken ve ezerken gösterildiği Metternich Stelası'nda da mevcuttur (Görsel 2a).

Seneb'in asasının ortasına yakın kısımda yer alan kadın figürü (arka taraf) elinde bir *ankh* tuttuğu için bir tanrıça olduğu açıktır. Seneb'i bir süreliğine bu tanrıçayla özdeşleştirmek için sözlü bir büyü kullanılmış olması muhtemeldir. Doğumu kolaylaştırma amaçlı bir Orta Krallık büyüsünde, doktor veya ebe üç kez "Doğum yapan *Hathor*'dur" demelidir. Abidos'ta bulunan doğum tuğlasında insan anne, bir tanrıçanın turkuaz mavisi saçlarıyla gösterilmektedir. Seneb de bir kral gibi mitsel olayların tekrarlayan bir modelinin parçası olabilirdi. Onun durumu ilahi ve insani âlemler arasında geçici bir bağlantı yaratmıştır. Böylece doğaüstü güçler, ilahi anne ve çocuğu için savaşıyormuş gibi, insan anne ve bebek adına savaşabilmiştir. O çocuğun doğumu, kozmosun her gün doğumunda yenilenmesiyle ilişkilendirilmiştir. Asanın üzerindeki imgeler aracılığıyla kozmosun kaderi Seneb'in kaderine bağlanmıştır.

İMGELER VE HİKÂYELER

Seneb'in asası Metternich Stelası'ndan yaklaşık 1400 yıl eski olsa da ikisinde de aslan ilahları, suaygırı tanrıçası ve kurbağa tanrıçası gibi koruyucu varlıklar vardır (Görsel 2a-b ile 9'u karşılaştırın). Metternich Stelası'ndaki imgeler, bir ilahi anne ve çocuk, yani İsis ve Horus hakkındaki anlatılarla tamamlanmaktadır. Bu saklı masallarda büyük tanrıça İsis, sıradan bir Mısırlı kadının dertlerini çekmektedir. Tacizci bir akrabası tarafından eziyet görür, yoksul düşer ve erkek egemen bir düzende adalet uğruna mücadele eder. Bir hikâyede İsis, en yakın köyün kadınlarından yardım ister. Bunun gibi versiyonlar, muhtemelen köylerin hikâye anlatıcıları tarafından anlatılmıştır ve muhakkak kadın dinleyicilere hitap etmiştir.

Fildişi asalarla ilgili metinler kısadır fakat bazı resimler belirli mitleri temsil edebilir. Kutsal göz tutan babun asalarda yaygın bir motiftir. Sekizinci Bölüm'de gördüğümüz gibi, bu motif

Thoth'un iyileştirilmiş ay gözünü Horus'a veya sakinleştirilmiş güneş gözünü Ra'ya geri vermesini temsil etmiş olabilir. Pek çok asa üzerinde gösterilen kedi yaratıkları, geleneksel olarak Heliopolis'te bir ağacın altında kaos canavarı Apep'i öldüren Büyük Kedi'yi veya sakinleştirilmemiş formunda gezinen göz tanrıçasını temsil etmiş olabilir. Bazı asalarda bulunan yabancıları yiyen kedi veya aslanlara ait vahşi imgeler, Ra tarafından insanlığın kötü kısmını yok etmek için gönderilen göz tanrıçası mitine gönderme yapıyor olabilir.

Bu tür "savaşçı" ilahlarla ilgili hikâyelerin, asaların kullanıldığı koruyucu ritüelin bir parçası olarak anlatılmış olması muhtemel görünüyor. Korunmaya muhtaç kadın ve çocuklar, koruma için çağrılan varlıklar hakkında bilgi sahibi olduklarında muhtemelen daha rahat hissediyorlardı. Mısır tarihinin büyük bir bölümünde bu tür "kocakarı masalları", yazılı olarak kaydedilmeyecek kadar önemsiz görülmüş olmalıdır. Sık sık gündelik yaşamda kullanılan nesnelerin üzerinde gösterilen cüce tanrı Bes ve suaygırı tanrıçası Taweret'in Mısır edebiyatında nadiren yer almasının nedeni bu olabilir. Devletin dinsel sanat ve dil üzerindeki hakimiyeti nedeniyle, sıradan Mısırlıların mit hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğunu değerlendirmek güçtür.

HALK DİNİ

Dini yapı ve nesnelerin üzerinde nelerin gösterilebileceği konusunda katı kurallar vardı ve buna özel kişilere ait nesneler de dahildi. Bu kuralların kısıtlayıcılığı zamanla azalmıştır. MÖ 3. binyılda, ilahlar krallarla birlikte gösterilmiş, sıradan insanlarla ise çok nadiren gösterilmiştir. Eski Krallık mezarları gündelik hayattan pek çok sahneyle süslenmiştir fakat insanlar tapınaklarda tanrılara tapınırken gösterilmemiştir. Buna karşın, Eski Krallık'ın kişisel isimleri genellikle ilahi isimler içermiştir (Nefer-seshem-Ra'da olduğu gibi – "Ra'nın davranışı güzeldir") ve mezar yazıtları, pek çok seçkin erkek ve kadının tapınaklarda yarı zamanlı rahip ve rahibe olarak hizmet verdiğini göstermektedir.

Orta Krallık döneminde, aynı zamanda yarı zamanlı yüksek rahipler olan eyalet valilerinin mezar duvarlarında dini festivaller yer almıştır ancak ilgili ilahlar yalnızca kutsal nesnelerle temsil edilmiştir. Bu çağda bazı seçkinlerin mezarlarında kullanılan Tabut Metinleri (bkz. Görsel 5) Mısır mitinin ana kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Geç Orta Krallık ve İkinci Ara Dönem'de ilahlar tabutlar, adak stelaları ve fildişi asalar gibi pahalı özel nesneler üzerinde görülmeye başlanmıştır. Seneb'in asası bilhassa ilginçtir çünkü iki imge grubuna indirgenmiş bir kraliyet Yeraltı Kitabı'na benzemektedir.

Yeni Krallık döneminde yaşayan insanların ilahi heykellere veya kutsal hayvanlara adak sunarken, ölülerin de yeraltı dünyasının tanrılarının huzurunda gösterilmesi genel olarak kabul edilebilir hale gelmiştir. Mısır çoktanrıcılığında yaşı, cinsiyeti, statüsü veya mesleği ne olursa olsun herkes, ilahi olanın yakın gelen bir suretini bulabilirdi. Mısırlı entelektüeller, tek yaratıcı tanrı ile diğer pek çok ilah arasındaki ilişkiyi ifade etmenin yollarını aramıştır fakat görünüşe bakılırsa çoğu dönem tek bir ilaha tapınmak ahlaki açıdan üstün tutulmamıştır. Örnek dindar Mısırlılar, *maat*'ın etik kurallarını takip etmiş, adak sunarak, festivallere katılarak, yarı zamanlı rahip veya rahibe olarak hizmet vererek ve mabetlerin onarımına veya inşasına katılarak mümkün olduğunca çok sayıda ilahı onurlandırmıştır.

DEYRÜ'L MEDİNE'DE MİT

Halkın dini hakkındaki bilgilerimizin çoğu, Yeni Krallık döneminde kraliyet mezarı yapımcılarının köyü olan Deyr'ül Medine'den gelmektedir. Bu toplulukta alışılmadık derecede yüksek bir okuma yazma oranı vardı. Topluluğun zengin üyelerinin, "Horus ve Seth'in Çekişmeleri" gibi (Görsel 7) mitsel anlatılara sahip olduğu bilinmektedir. Köylüler tarafından yapılan bazı çizimler, hayvanların ana karakter olduğu fabllları tasvir ediyormuş gibi görünmektedir. Bu çizimler, bu tür fabllların bilinen en eski yazılı versiyonlarından yüzlerce yıl eskidir.

Deyr'ül Medineli adamlar, kraliyet mezarları üzerinde çalışarak güneş tanrısının mistik yolculuğunu anlatan "gizli" Yeraltı Dünyası Kitapları'nın içeriğine aşina olmuştur. Bu bilgi, uygulamaya dökülmüştür. Ra'nın Gece Kayığı'nın Apep yılanının saldırılarından kurtulmasını içeren epik mitsel imge, çalışma yaşamı için tehlike oluşturan yılan ve akrep sokmalarıyla baş etmek amacıyla yazılmış büyülerle çağrılmıştır. Deyr'ül Medine'de bulunan en ayrıntılı panzehir büyüsü, İsis'in güneş tanrısını zehirlediği ve onun gerçek adını bilmekle gelen gücü almak için onu kandırdığı "Ra'nın Gizli Adı" hikâyesini içermektedir.

Deyr'ül Medine'de mite dayalı takvimler kullanılmıştır. Bunlar tapınak takvimlerinden uyarlanmış gibidir ancak burçlara benzer bir işlevleri vardır ve günleri (veya günlerin kısımlarını) hangi mitsel olayların o gün meydana geldiğine göre şanslı veya şanssız olarak sınıflandırmıştır. "Kahire Takvimi"ne göre, Akhet'in (taşkın mevsimi) ilk ayının 22. günü Horus'un Seth'le savaştığı, İsis'in Seth'i zıpkınla vurduğu ve Horus'un annesine kızdığı şanssız gündü. Bunlar, Çekişmeler'de detaylı olarak açıklanan olaylardır. Akhet'in üçüncü ayının 26. günü, Horus ve Seth'in barıştığı ve Kara Toprak'ın Horus'a, Kızıl Toprak'ın da Seth'e verildiği şanslı gündü.

Bazı takvimler, fazlasıyla belirli tahminler içermektedir. Sallier Papirüsü IV'te Ennead'ın (Atum'un cinsel gücü aracılığıyla) yaratıldığı gün hakkındaki bir kayıtta, o gün doğan bir erkeğin seks yaparken öleceği uyarısı yer almaktadır. Deyr'ül Medine sakinleri bu takvimleri düz anlamıyla yorumlamış olsaydı kraliyet mezarları asla bitmezdi. Takvimler, koruyucu tılsım takmak gibi sihirli önlemlerin alınması gerektiği günlere dair bir kılavuz olarak kullanılmış olabilir.

"Ra'nın Sekhmet'i yatıştırmak için yaptığı" festivalin gününde seyahat edilmesine karşı da bir uyarı vardır. Bu, gözünü aslan-tanrıça Sekhmet formunda insanlığı yok etmek için gönderdikten sonra fikrini değiştiren Ra'nın hikâyesine bir göndermedir. Bu mite yapılan bir diğer olası gönderme, MÖ 13. yüzyılda Deyr'ül Medine'de çalışan Neferabu adlı bir teknik ressamın

adadığı bir stelada yer almaktadır. Bu stela, üzerinde bir ilahtan af dileyen dualar yazılı olduğu için pişmanlık stelası olarak bilinen türe dahildir. Yazıtında Neferabu, doğruyu yanlışı ayırt edemeyecek kadar cahil ve aptal olduğunu itiraf etmektedir. Meretseger adlı yerel bir kobra-tanrıçaya karşı (açıklanmayan) bir suç işlemiştir. Tanrıça da onu çocuk doğurmak kadar acı verici bir rahatsızlıkla cezalandırmıştır. Neferabu, diğerlerini Meretseger'in suçlu adama vahşi aslan misali saldırdığı konusunda uyarır ancak tanrıça dualar ve adaklarla yatıştırılabilir. Bir birey olarak Neferabu, kendisini insanlığın cezalandırılmayı hak eden suçlu tarafına yerleştirir fakat mitte olduğu gibi, yaratıcı merhametlidir ve intikamcı aslan-tanrıça, "sıcak bir günde tatlı bir esinti" kadar memnuniyetle karşılanan zarif bir tanrıçaya dönüştürülür.

TILSIMLAR VE BRONZ HEYKELLER

Yunanlar ve Romalılar, dünyevi nesneleri sıklıkla mitolojik sahnelerle süslemiştir. Çoğu Mısır sanatı dini veya büyüsel bir amaca sahiptir ve mitolojik motifler tedbirli bir şekilde uygulanmıştır. Üçüncü Ara Dönem'de bu tür motifleri içeren kraliyet eşyası olmayan nesnelerin sayısında ve türünde büyük bir artış olmuştur. Bu değişikliğin rahipliğin bilhassa güçlü olduğu ve Mısır'ın artık güçlü krallar altında birleşik olmadığı bir zamanda gerçekleşmesi muhtemelen tesadüf değildir.

Yerin gökten ayrılması gibi mitolojik sahneler, özel cenaze papirüslerinde ve tabutlarda yer almaya başlamıştır. İlah formundaki tılsımlar iyice yaygınlaşmıştır ve en ayrıntılı kutsal göz tılsımları bu çağa aittir (bkz. Görsel 8). Zıpkınla vuran Horus veya papirüs çalılığındaki İsis ve bebek Horus gibi bazı tılsımlar, mitlerden sahneleri betimler. Delta'ya yerleşmiş Libyalı bir kabile reisi için yapılmış bir pandantif, güneş tanrısını kızları Hathor ve Maat'la beraber gün kayığında göstermektedir. Bir yazıt, güneş tanrısını "Şeşonk'u korumak için göklere yelken açan Amon-Ra-Horakhty" olarak adlandırır. Büyük güneş dön-

güsü, sanki tek bir kişiyi kurtarmak için gerçekleşiyormuş gibi görülür; tıpkı Hıristiyanların İsa Mesih'in bizzat kendileri için öldüğüne inanmaya teşvik edilmesi gibi.

Geç ve Greko-Romen dönemlerinde, varlıklı kişilerin tapınaklarda bronz tanrı heykelcikleri adaması geleneğe dönüşmüştü. Bu adak heykellerinden bazıları, ilksel nilüferden çıkan bebek güneş tanrısı veya Ogdoad'ı bir araya getiren yaratıcı gibi mitsel tablolar içermiştir. Bu heykellerin parasını ödeyen bağışçıların hakkında hiçbir şey bilmedikleri bir figür veya sahne seçmesi pek olası değildi. Mitlerin yeniden canlandırıldığı veya anlatıldığı tapınak festivallerine katılmak, mitler hakkında bilgi kazanmanın bir yoluydu.

TAPINAKLAR VE FESTİVALLER

Metternich Stelası ve Şabaka Taşı, tapınaklarda sergilenen mitolojik metinlerin iki örneğini sunmaktadır. Metternich Stelası'ndaki büyülerde gizli anlatılar, yılan ve akrep sokmasından mustarip olup tapınakta şifa arayanlar için yüksek sesle okunmuş olabilir. Memfis Teolojisi'ndeki yaratılış anlatısı, kozmosun yenilenmesinin gerektiği yeni yıl festivalinde ve kuruluş törenlerinde okunmuş olabilir. Bu tür okumaların halka ne kadar açık olduğu net değildir. Bir tapınağın iç alanlarına yalnızca ayinsel saflık durumundaki insanlar girebildiği için herhangi bir Mısır tapınağında gerçekleştirilen günlük adak ve övgü ayinine tanıklık edecek bir cemaat yoktu. İlahın içinde yaşadığı düşünülen kült heykeline erişim, kral ve yüksek rütbeli rahip ve rahibelerle sınırlıydı.

Büyük festivaller sırasında kült imgesi minyatür bir kayığa yerleştirilebilir ve tapınak kompleksinin halkın girebildiği kısımlarına, hatta bir süreliğine başka bir tapınağa bile götürülebilirdi. Bir yenilenme tanrısı olan Seker'in festivali sırasında Memfis'in mezarlıklarında bir kayık tapınağı sürüklenirdi. Tarımsal bereketle bağlantılı görülen Min'in festivalinde, ilahın heykeli tahıl tarlalarını ve marul bahçelerini ziyarete götürülür-

dü. Bu festivaller, bölge halkına bir ilahın fiziksel tezahürüne yaklaşmak için ender bir fırsat veriyordu. Ayrıca kutlamalar sırasında kalabalığa sık sık yiyecek ve içecek dağıtılıyordu.

Edfu'daki Horus tapınağının duvarlarında bulunan sahneler ve yazıtlar, Horus ve Seth arasındaki çatışmayı konu edinen bir dini piyes olarak yorumlanmıştır. Horus'un Seth'i zıpkınla vurması gibi bölümler, tapınak gölünde canlandırılmış gibi görünmektedir. Ayrıca halka da bir rol verilebiliyordu. Pek çok tapınakta, gezgin göz tanrıçasının Mısır'a dönüşünü kutlamak için bir festival düzenlenirdi. Duvar yazıları ve kaya yazıtları, mitte Thoth ve Shu'nun yaptığı gibi insanların tanrıçayı yuvaya geri getirmeye yardım etmek için çöle gittiklerini aktarmaktadır. "İnsanlığın Yok Edilmesi" hikâyesinde Ra, göz tanrıçasının insanlığın geri kalanını katletmesini engellemek için onu kana benzeyecek şekilde boyanmış birayla sarhoş eder. Kör kütük sarhoş olarak tanrıçayı taklit etmek, "Sarhoşluğun Hanımı" Hathor'u onurlandıran festivallerin önemli bir özelliği gibi görünmektedir. Ra'nın Sekhmet'i Hathor'a dönüştürdüğü gün seyahat etmeme uyarısı ise muhtemelen son derece mantıklıdır.

Delta'daki Bubastis'te, vahşi göz/aslan tanrıçası, bir festival sırasında zararsız bir kedi formunda doğurganlık tanrıçasına dönüştürülüyordu. Yunan tarihçi Herodotus (MÖ y. 484–420), bu festivalin bir parçası olan sarhoşluk, müzik üretimi ve müstehcen mizah hakkında renkli değerlendirmeler bırakmıştır. Festivale kayıklarla gelen kadınların elbiselerini yukarı sıyırıp kıyıdaki insanlara cinsel organlarını gösterdiklerini aktarmaktadır. Hathor bu hareketi Çekişmeler'de yaratıcı güneş tanrısını tahrik ederek onu uyuşukluğundan çıkarmak için yapmıştır. Bu sıradan Mısırlı kadınlar, neşe içinde, mitte tüm tanrıça rollerinin en önemlisini canlandırıyorlardı: Yaşamın yaratılmasını ve yenilenmesini teşvik eden partner.

KUTU: 12 MİTLERLE BAĞLANTILI BAZI TAPINAK FESTİVALLERİ

Festival	Tapınak	Mit
Sarhoşluk	Mut tapınağı, Karnak; Bubastis	İnsanlığın yıkımı
Khoiak	Abidos vb.	Osiris'in ölümü ve dirilişi
Opet	Luksor	El tanrıçası ile yaratıcının birleşmesi/kralın doğumu miti
Çömlekçi çarkı	Esna	Yaşamın Khnum tarafından yaratılması
Geri dönüş	Medamud vb.	Uzak Tanrıça'nın geri dönüşü
Zafer	Edfu	Horus'un Seth karşısındaki zafer

Görünüşe bakılırsa, Teb'deki Vadi'nin Güzel Festivali gibi bazı büyük festivallerin bağlantılı olduğu bir mit yoktur. Bu festival sırasında Amon-Ra'nın kayıktan tapınağı, Nekropolisin Hanımı Hathor ile birleşmek ve ölülere yeni yaşam getirmek için batı yakasını ziyaret ediyordu. Vandier Papirüsü'nde cesur bir saray mensubunun, kralın yerine yeraltı âleminin kraliçesi Hathor'un krallığına girmesini anlatan bir hikâye, anlatı biçiminde günümüze ulaşmamış, bu festivalle bağlantılı bir mite dayanıyor olabilir.

Herodotus ayrıca Mısırlı köylü kadınların ekinlerin büyümesi için Osiris'in falik bir kuklasını tarlalarda gezdirdiğini aktarmıştır. Mısır festivallerinin en çarpıcı olanları, Osiris'in ölümünü, gömülmesini ve dirilişini yeniden canlandıranlardı. Son bölümümüz, ölüm mitolojisine ve Mısır kültüründeki merkezi yerine odaklanacak.

10

MUMYANIN LÜTFU: ÖLÜM MİTOLOJİSİ

Antik Yunan kültürü ve mitolojisi her türlü edebiyata ilham kaynağı olmuştur. Antik Mısır, esasen korku hikâyelerine ilham vermiştir. Dirilen mumyalarla ilgili kitaplar ve filmler, ölüler karşısında duyulan evrensel korkuya dayanmaktadır. Aynı zamanda bu korkuyla baş etmenin güvenli bir yolunu da sağlarlar. Çömlek parçaları üzerindeki Mısır'a has bir hayalet hikâyesi (MÖ y. 1200), musallat olan hayaletleri kovma amaçlı bir büyünün parçası olarak kullanılmış olabilir. Hikâye, cesur bir yüksek rahibin Nebusemekh adlı öfkeli bir hayaletle bir gece geçirmesini anlatmaktadır. Yüksek rahip hasar gören mezarını yeniden inşa ederek ve ruhuna sık sık adaklar sunarak, Nebusemekh'in acınası varoluşunu değiştirmeye söz verir. Bu hikâyede sempati duymamız gereken karakter mumyadır. Antik Mısır mumyası ölüm ve yaşamın, korku ve umudun bir simgesiydi. Tahıl mumyası olarak bilinen bir mumya türü bunu en iyi şekilde açıklamaktadır. Görsel 10'daki mumya, Mısır'a her şeyden çok yaşam veren maddeden, yani nehir çamurundan yapılmıştır.

Uyku ve ölüm ifade eden sözcüklerin sonunda kullanılan uzanmış mumya hiyeroglifi, ikisinin de geçici durumlar olabi-

leceğini ima etmektedir. Dik bir mumyayı gösteren hiyeroglif, dönüşüm, heykel veya suret anlamına gelen sözcüklerin sonunda kullanılabiliyordu. Bir Mısır mumyası salt korunmuş bir ceset değil, bir zamanlar olduğu kişinin dönüştürülmüş imgesiydi. Bir mumyayı güzel kokulu reçineyle kaplamak veya yüzüne altın bir maske takmak gibi eylemler, onun doğaüstü bir varlığa dönüşmesine yardımcı oluyordu.



Görsel 10. Geç Dönem'den bir mısır mumyası

Pek çok dönemde her iki cinsiyetten mumyalar, mitin arketipik mumyası olan Osiris ile özdeşleştirilmiştir. Model mumyalara Osiris'in nitelikleri veya bir diğer ölüm ve yeniden doğuş tanrısı Ptah-Seker-Osiris'in şahin başı verilmiştir. Geç Dönem tahıl mumyamızın yüzü yeşil balmumundan yapılmıştır. Osiris yeraltı dünyasının hükümdarı olarak genellikle yeşil veya siyah tenli gösterilmiştir. Bu renkler, sonradan tarımsal bereketin sembolleri olarak yorumlanmaya başlanmıştır ancak esasen çürümeyi tasvir etmiş olabilir.

"Horus ve Seth'in Çekişmeleri"nde, Osiris yıldızların bile öldüğüne ve onun krallığına girdiğine işaret etmektedir. Çekişmeler seks ve şiddetle doludur ancak tüm mitolojik olayların en korkuncunu tasvir etme tabusunu ihlal etmez. Bu tabu, Osiris'in kardeşi Seth tarafından öldürülmesidir. Seth'in Osiris'in bedenini yok etme veya çalma girişimleri ayrıntılı olarak anlatılabilmektedir ancak bu Osiris'in bir ceset olmasına yol açan saldırı için geçerli değildir. Eski Krallığın Piramit Metinleri'nde, Mısır hükümdarı Osiris'in sadece "yan yatırıldığı" söylenir. O veya oğlu, ilahi bir mahkemenin huzurunda bir şikâyette bulunur. Mahkeme, Osiris'in Seth'e karşı şikâyetinde haklı olduğuna karar verir. Osiris "diriltilir" ancak kaderi yeraltı dünyasının hükümdarı olmaktır. Yaşayanların hükümdarı ise oğlu Horus olur. Adalet yerini bulmuştur ancak zamansız ölümün dehşeti inkâr edilmez. Ölüler Kitabı'ndaki bir diyalogda (Büyü 175), Osiris sevdiklerinden uzakta, kasvetli bir yerde yaşamak zorunda bırakıldığı için yas tutar. Yaratıcı, Osiris'e bunun karşılığında tüm varlıklar üzerinde güç bahşedildiğini söyler.

Memfis Teolojisi, Osiris'in boğulduğunu aktarır fakat çarçabuk İsis'in onun cesedini sudan kurtarmasını anlatmaya geçer. Tanrıların Kralı olarak Osiris'i anlatan bir Yeni Krallık ilahisi, "rahatsız edicinin (Seth) eylemlerine" muğlak bir gönderme yaparak onun ölümünü örtbas eder. İsis'in Osiris'in kayıp bedenini bulmasına ve onu geçici olarak dirilterek ondan Horus'a hamile kalmasına odaklanır. Bu düşünce doğrultusunda Osiris'in dirilişi, tohumunun yaratıcı sürece başlamasını sağlayan bir

ereksiyondur. Yaşamın yenilenmesinin bu tür cinsel simgeleri yaygındı. Bazı Yeraltı Dünyası Kitapları'nda güneşin ışığı, erdemli ölülerin mumyalarına ereksiyon verir. Tahıl mumyaları genellikle müstehcendir ve Tutankhamun gibi seçkin ölülerin penisleri dik şekilde mumyalanmıştır.

Yunan yazar Plutarkhos (MS y. 46–126) İsis ve Osiris hakkındaki kitabında, Osiris'in parçalanmış bedeninin İsis'in bulamadığı tek parçasının penisi olduğunu, İsis'in bu yüzden Osiris'e sahte bir penis yapmak zorunda kaldığını yazmıştır. Plutarch, Osiris'in öldürülmesiyle ilgili olarak günümüze ulaşan en uzun anlatımı sunmaktadır. Typhon'un (Seth) abisi Osiris'i açık bir tabuta girmesi için kandırmasını anlatır. Tabut erimiş metalle mühürlenip Nil'e atılır, Akdeniz'e sürüklenir ve en sonunda Lübnan'daki Biblos'ta karaya çıkar. Orada tabutu gizleyen mucizevi bir ağaç büyür. Biblos kralı sarayına sütun yaptırmak için ağacı kestirir. Yaslı İsis, tabutun peşinden Biblos'a kadar gider. Öldürülen kocasına yakın olabilmek için sarayda kuaförlük ve çocuk bakıcılığı yapar. En nihayetinde, krala ve kraliçeye tanrıça olduğunu açıklar, onlar da tabutu Mısır'a geri götürmesi için İsis'e verir. Orada Seth tabutu bulur ve Osiris'in bedenini parçalara ayırır.

Bu anlatımın Mısır'da birebir aynısı yoktur ancak Plutarch yerel gelenekler ve halk masallarından yola çıkmış olabilir. Örneğin Herakleopolis'te ölü Osiris'in *ba*'sı kutsal bir ağaçtan çıkar. Orta Krallık gibi erken bir dönemde, Sobek'in Osiris'in bedenini aramak için Büyük Yeşil'i (Akdeniz) geçtiği söylenmiştir. İsis'in hizmetçi olarak çalışması, Metternich Stelası'nda Horus'un bebekliğiyle ilgili hikâyelerde İsis'in çektiklerine benzer. Tüm bu anlatılarda İsis, sıradan bir dul gibi ıstırap, yalnızlık ve gelecek korkusu yaşar. Bu duygular, cenazelerde ve Osiris festivallerinde İsis ve kız kardeşi Nephthys rollerini oynayan kadınlar tarafından okunmuş veya şarkı olarak söylenmiş şiirsel ağıtlarda aktarılmıştır.

CENAZELER VE FESTİVALLER

Piramit Metinleri'nde ölü krallar Osiris gibi "diriltilir". Osiris'in kaderiyle bu özdeşleşme seçkinler sınıfında öyle bir yayılmıştır ki, ölü kişilerden "Osiris falanca" olarak bahsedilmiştir. Yeni Krallık döneminde, mumyalama ve cenaze ritüellerinin pek çok unsuru, sözcükler, hareketler veya imgeler aracılığıyla Osiris mitiyle ilişkilendirilmiştir. Anubis'in, Osiris'in bedenini Thoth'un tılsımlı büyüleriyle korunan ilk mumyaya dönüştürdüğü söylenmiştir. Cenaze stelaları, tabutlar veya mezar duvarlarındaki sahneler, ölen kişiyi Anubis'in çakal başına sahip bir figürle beraber gösterir. Bazen bu figür çakal maskesi takan bir rahiptir, bazen de bizzat tanrı olarak adlandırılır. MÖ 4. yüzyıldan itibaren mezarlara yerleştirilen "Nefes Kitapları"nın İsis ve Thoth tarafından Osiris'in kullanması için yazıldığı söylenmiştir.

Cenaze alaylarında, merhumun oğlu veya bir cenaze rahibi, babasına yeraltı dünyasında yeni bir yaşam sunan Horus rolünü oynamıştır. Ölülere yapılan adaklar, Osiris'i dirilten Horus'un yaşam veren gözüyle bağdaştırılmıştır. Mumyanın başında nöbet tutan ve korteje eşlik eden iki ağlayan kadın, "İki Uçurtma" olarak tanımlanmıştır. Onlar, kaybettikleri erkek kardeşlerinin/kocalarının yasını tutan İsis ve Nephthys'tir. Bu tanımlar, bu tür ayinlerin mevcut mitlere uymak üzere mi tasarlandığı, yoksa mitlerin unsurlarının arkaik cenaze ritüellerini açıklamak için mi ortaya çıktığı konusunda hararetli tartışmalara yol açmıştır. Büyük olasılıkla bazen mit bazen de ritüel önce gelmektedir ancak uzlaşmaları Horus ve Seth kadar zor görünen karşıt ekollerin mensupları bu cevabı kabul etmeye yanaşmaz.

Bazı Mısırlılar, Abidos'un büyük mezarlığına ve hac merkezine kenotaflar veya mezar stelaları yerleştirmiş veya kendilerinin küçük mumya biçimli heykelciklerini gömmüştür. Bu, ruhlarının tanrının ölümü ve dirilişinin kısmen yeniden canlandırıldığı yıllık Osiris festivaline katılmasını sağlamıştır. Orta Krallık kraliyet yetkililerinin Abidos'ta bıraktığı yazıtlar, halkın sembolik bir savaşa katıldığını netleştirmektedir. Tanrının im-

gesini içeren bir kayıktan tapınak, onun sarayından (tapınağından) "mezarına" götürülüp tekrar geri getirilmiştir. Yolda tanrıya saldıran düşmanlar şiddetle geri püskürtülmüştür. MÖ 1. binyılın benzer festivallerine dair anlatımlar, bu tür çatışmalarda insanların yaralandığını, hatta öldürüldüğünü aktarmıştır.

Bu dönemde büyük tapınakların çoğunda yerel halkın tahıl mumyalarını veya tanrı heykelciklerini minyatür mezar odalarına gömerek adaklar adadığı bir Osiris "mezar"ı mevcuttu. Tapınak metinleri, Osiris'in dirilmesine büyüyle yardım etmek için mumya biçimli figürler yapan tanrıçaları anlatmaktadır. Görsel 10'dakine benzer gerçek tahıl mumyaları, arpa veya emmer buğdayı tohumlarıyla karıştırılmış çamur veya kumdan yapılmıştır. Bu mumyalar bazen çölün kenarındaki vadilere gömülmüştü. Ani bir sel veya yağmur fırtınasıyla sulandıklarında da tohumlar büyür ve ölümden yaşam doğardı.

Osiris'in ölümü ve yeniden doğuşu en az Orta Krallık kadar erken bir dönemden itibaren, bilhassa mahsullerin yıllık ekim ve hasat döngüsüyle ilişkilendirilmiştir. Arpanın Osiris'in kaburgalarından çıktığı söylenirdi ve toynaklarıyla mısır döven ve sırtlarında tahıl taşıyan eşekler, Seth'in yaratıkları olarak yerilirdi. Tahıllar için *wadjet* göz ölçüsünün kullanılması, mahsullerin Horus'un gözünün sunulmasıyla dirilen Osiris'in bedeninden geldiği inancıyla uyuşmaktadır. Mısırdan yapılan ekmek ve arpadan yapılan bira Mısırlılar için temel gıda maddeleri olduğundan Osiris'in dirilişi tüm ulus için önemliydi.

Yeni Krallık'tan itibaren mezarlara Osiris yatakları (tanrının toprak dolu ahşap çerçeveleri) ve tahıl mumyaları da yerleştirilmiştir. Bunlar, mezar kapatıldıktan sonra tohumların filizlenmesi için bazen cenaze sırasında sulanmıştır. Bu sembolizm, ölü kişiyi yaratılan tüm varlıkları ve nesneleri kapsayan muazzam bir ölüm ve yeniden doğuş döngüsüne dahil etmeye yardım etmiştir. Ölü kişinin ayrıca yaratıcı tarafından başlatılan döngünün muhafaza edilmesinde de etkin bir rol oynaması beklenmiştir.

KOCAMAN BİR MACERA

Peter Pan'ın ölümü "kocaman bir macera" olarak tanımlaması, sıradan bir Antik Mısırlıya mantıklı gelebilirdi. Hekim Gua gibi insanlar, ölümden sonraki geçiş döneminde pek çok tehlikeyle karşı karşıya kalmayı beklemiştir. Gua zengin seçkinlerden biri olduğundan bu tehlikelerle başa çıkmasına yardımcı olacak süslü ve yazılı cenaze araçlarını karşılayabilmiştir. Ölülerin de çeşitli tezahürlere sahip olduğu, dolayısıyla ilahlar gibi aynı anda birkaç yerde ve bedende bulunabildikleri düşünülüyordu. Gua'nın mumyası tabutunda korunaklı bir şekilde yatarken, kuşa benzeyen *ba*'sı *duat*'ta seyahat ederdi. Gua'nın, güneş tanrısının gece yolculuğunda izlediği rotayı takip edebilmesini sağlayacak haritaları (Görsel 5), muhafız iblisleri atlatmasını sağlayacak ve ilahi kayıkçıları onu gideceği yere götürmeye ikna edecek büyüleri vardı.

Tabut Metinleri olarak bilinen büyü derlemesi, öteki dünya için bir "En Kötü İhtimal Kılavuzu"na benzemektedir. Ölüler, susuzluk ve açlık çekmekten, karanlıkta kaybolmaktan, yılanların saldırısına uğramaktan, ilahi ateşte yanmaktan, iblisler tarafından yakalanıp parçalanmaktan veya dışkı yiyip idrar içerek baş aşağı yürümeye zorlanmaktan korkuyorlardı. Capcanlı tahayyül edilen bu dehşetlerin çoğundan mitolojik rol oynama yöntemiyle kaçınmak mümkündü. Gua gibi bir ölü, Thoth gibi Horus'un kayıp gözünü geri verdiğini, Shu gibi gökyüzünü ayakta tuttuğunu veya Seth gibi güneş kayığından Apep canavarını alt ettiğini iddia edebilirdi. Ölen kişiye belirli bir durumda ihtiyaç duyacağı düşünülen gücü veya bilgiyi vermek amacıyla çeşitli geçici kimlikler kullanılmıştı. İlahların ilahi yolculuklarında başarılı olması gibi, ölüler de başarılı olacaktı.

Yeni Krallık dönemine gelindiğinde günümüzde Ölüler Kitabı olarak bilinen daha düzenli bir büyü derlemesi, Tabut Metinleri'nin yerini almıştır. Ölüler Kitabı'nda ilahi mahkeme önünde yargılanmayı içeren çetin sınava öncelik verilmiştir. 42 yargıç, Osiris'in taht odasında, İki Maat Salonu'nda otur-

maktadır. Ölü, bir zamanlar Osiris ve Horus'un yaptığı gibi bu ilahi mahkemenin sorgularına katlanmak zorundadır. Ölü masumiyet beyanında bulunduktan sonra, kalbi doğruluk tanrıçası Maat'ın bir imgesine karşı tartılır. Erdemlilerin Ra gibi kalplerinde Maat'ı taşıdığına inanılmıştır. Tanrıların bile adalete erişmede yaşadıkları zorluklar göz önünde bulundurularak ölülerin büyü kullanmasına izin verilmiştir. Kalbin barındırdığı kötülükleri açıklamaktan alıkoyan bir büyünün oyulduğu bir skarabe, bir mumyanın göğsüne veya göğsünün içine yerleştirilebiliyordu. Arzulanan karar tıpkı Osiris gibi, "sözünde doğru" bulunup haklı görülmekti. Osiris gibi erdemli ölüler de dünyadaki eski yaşamlarına dönemezdi. Yeni formlar almaları ve yeni âlemlerde yaşamaları gerekiyordu.

NİHAİ VARIŞ NOKTALARI

Tabut Metinleri'nde ölü kişi mısırların büyüyüp devasa boyutlara eriştiği Sazlık Tarlası'nda yaşarken, Adak Tarlası'nda her türlü güzellikten faydalanırken, Ay Malikânesi'nde Thoth'la birlikte yaşarken veya büyük tanrıça Hathor'un maiyetine katılırken hayal edilebiliyordu. Tabut Metni 1130, dünyanın "Her Şeyin Efendisi" tarafından yaratılışından, yaratıcının Atıl Olan" (Osiris) ile bir olacağı sona dek bütün bir döngüyü tasvir etmektedir. Bu büyüyü bilen herkesin yeraltı dünyasında Osiris, doğuda da Ra gibi ilahi ateşten zarar görmeden var olacağını taahhüt eder. Osiris'le dinlenmek ve Ra'yla yolculuk etmek "aklanan" ölülerin iki kaderidir.

Ölülerin ruhlarını sirkompolar yıldızlarla ilişkilendiren erken bir inanç, Osiris'in âlemine girme korkusuna atıfta bulunmaktadır. Bu yıldızlar, periyodik olarak ufukta batıp "Osiris'in yanında dinlenmiyordu". "Horus ve Seth'in Çekişmeleri"nde, Osiris'in sarayı korkunç ölüm habercileriyle dolmuştur. Osiris Mısır yozlaştığı için Maat'ın gelip onunla yaşamak zorunda kaldığını öne sürer. Eski Krallık'tan Roma Dönemi'ne dek ölümden sonra mutluluğun en iyi mezar ve cenaze araçlarını karşıla-

yabilmekten ziyade, etik davranışa bağlı olduğunu vurgulayan Mısır metinleri bulmak mümkündür.

Bu düşünce muhtemelen MÖ 1. binyılın sonlarında yazılmış bir hikâyede detaylı olarak aktarılmıştır. Hikâyede Setna adında bir prens, biri her şeyin en iyisiyle gömülecek olan zengin bir adama, diğeri de hiç cenaze eşyası olmadan çöle atılacak olan fakir bir adama ait olan iki cenaze alayını izlemektedir. Setna'nın oğlu, büyü aracılığıyla babasını iki adamın kaderini öğrenmesi için yeraltı dünyasına götürür. Her iki adam da Osiris'in mahkemesinde yargılanır. Zengin adamın kötülük peşinde ve bencil olduğu anlaşılır ve ebedi işkenceye mahkûm edilir. Yoksul adamın iyi bir hayat yaşadığına karar verilir. Zengin adamın tüm cenaze eşyaları yoksul adama verilir ve Osiris'in izinde kutsanmış bir ruha dönüşmesi sağlanır.

Öteki dünyaya dair bu etik görüş rağbet gördükçe, Osiris ve İsis mitte muğlak durumlarını yitirerek daha net figürlere dönüşmüştür. Osiris iyi bir hükümdar, yaralı masumiyetin ve nihai adaletin tecessümü halini almıştır. İsis, mükemmel eş ve anneye dönüşerek bir zamanlar kocasını ve oğlunu yok olmaktan kurtardığı gibi tüm insanlığı kurtarma görevini üstlenmiştir.

HERKES AYNI GEMİDE

Osiris, İsis ve Horus mitlerinde aile içi sadakate yapılan vurgu, sıradan Mısırlıların ölüleri hakkındaki düşünme biçimlerine işaret eder. Her ölü potansiyel bir *akh*, yani yarı tanrısal güçlere sahip başkalaşmış bir ruhtur. Ölülere yazılan mektuplar, bireylerin kişiliklerini ve aile bağlarını ölümden sonra da koruduklarının düşünüldüğünü göstermektedir. Çekişmeler'de ölü Osiris'in oğlunun tahta geçmesine yardım ettiği kısım, Mısırlıların ölü akrabalarının aile üyelerine yardım etmek için güçlerini ve nüfuzlarını kullanmalarını beklediğini gösterir.

KUTU 13: YERALTI DÜNYASI KİTAPLARI

Piramit Metinleri (MÖ 24. yüzyıldan itibaren), Tabut Metinleri (MÖ y. 22. yüzyıldan itibaren) ve Ölüler Kitabı (MÖ 16. yüzyıldan itibaren) cenaze büyülerinin muhtelif derlemeleri niteliğindedir. Bunların kopyaları aynı değildi. Resimli Yeraltı Dünyası Kitapları, güneş tanrısının yolculuklarına odaklanan eksiksiz kompozisyonlardı. Kraliyet mezarlarının ve kenotafların duvarlarına ve tavanlarına kopyalanan başlıca Yeraltı Dünyası Kitapları şunları içermektedir:

Amduat ("Yeraltında Ne Var"), MÖ 15. yüzyıl veya öncesi
Güneş tanrısı ve heyeti, on iki saatlik karanlıkta yolculuk eder.

Ra'nın ayini, MÖ 15. yüzyıl
Yeraltı dünyasında güneş tanrısının 75 formunun çağrılması.

Kapılar Kitabı, MÖ 14. yüzyıl veya öncesi
Güneş tanrısı Sia (yaratıcı düşünce) ve Heka (büyü) yeraltı dünyasının on iki kapısından geçerek yolculuk eder.

Gece ve Gündüz Kitapları, MÖ 14. yüzyıl
Güneş tanrısı ve ekibi, gökyüzü tanrıçası Nut'un bedeninde seyahat eder.

Mağaralar Kitabı, MÖ 13. yüzyıl
Güneş tanrısı, Osiris ile birleşmek için yeraltı dünyasının on iki mağarasında yolculuk eder.

Yeryüzünün Kitabı, MÖ 13. yüzyıl
Güneş tanrısının yeraltı dünyasındaki dönüşümleri.

Bu kitapların çoğu kraliyete ait olmayan mezarların duvarlarında, tabutlarda ve cenaze papirüslerinde kullanılmak üzere uyarlanmıştır. Bazı yeraltı dünyası imgeleri, cehenneme dair erken Hıristiyan düşüncelerini etkilemiş olabilir.

Öte yandan Firavun kültürü, Mısırlıların kral ve ülkeyi aileye sadakatin önüne koymasına dayanır. Güneş kültüyle ilişkilendirilen cenaze metinlerinde, ölüler kapsayıcı Mısır toplumunun ve ilahi düzenin bir parçası olarak görülür. Ölüler, "Ra'nın Düşmanları" ve "Ra'nın mükemmel ruhları" olarak ikiye ayrılmıştır. Ra'nın Düşmanları, Yeraltı Dünyası Kitapları'nda kraliyet me-

zarlarının duvarlarında başları kesilirken, yakılırken veya diri diri kaynatılırken gösterilmiştir.

Yeraltı Dünyası Kitapları'nda en kudretli krallar bile yardımcı rollerde görünmektedir (bkz. Kutu 13). Ölümden sonraki kaderleri, kayığıyla yeraltı dünyasının nehrinde yolculuk eden gece güneşinin kaderine dahil edilmiştir. Evrenin yenilenmesi, güneş kayığının mürettebatına bağlıydı. Bu araç için kullanılan bir isim "Milyonların Kayığı"ydı. Orta Krallık'tan itibaren kraliyet mensubu olmayan ölüler bu mürettebata katılmayı arzulayabilir, gün batımından şafağa dek yolculuk etmek ve kayığı savunmak gibi elzem görevler üstlenebilirdi. "Ra'nın kayığına binmek" ve "Ra'nın kayığındaki en hızlı kürekçi olmak" için cenaze büyüleri vardı. Resimli büyüler, Seth veya göz tanrıçası gibi kudretli ilahların rollerini üstlenerek güneş kayığını tehdit eden kaos yaratıklarını öldüren ölüleri göstermektedir. Öteki dünya tüm insanlığın kelimenin tam anlamıyla aynı gemide olduğu ebedi bir yolculuğa dönüşmüştür.

Güneş tanrısının yeraltı dünyasından geçerken saçtığı ışığın, aklanmış ölülerin mumyalarını uyku benzeri durumlarından çıkarıp uyandırdığı söylenmiştir. Ne yazık ki ışık sadece bir saat dayanıyordu ancak görünüşe bakılırsa bu ölülere Sazlık Tarlası'nda geçirilmiş bir ömür gibi geliyordu. Farklı zaman ölçeklerinde işleyen birden fazla gerçeklik mevcuttu.

Bazı Yeraltı Dünyası Kitapları, Ra ve Osiris'in, yani yaşam ve ölümün aslında bir olduğuna dair "gizli bilgiyi" aktarmıştır. İki tanrı gecenin ortasında birleşir, ölüm ve yenilenme döngüsü yeniden başlar. Şafak, yani Kleopatra'nın İğnesi olarak bilinen görkemli dikilitaş ile evin hanımı Seneb'in asası gibi muhtelif nesnelerle övülen o güzel an, yaşamın yenilenmesini sağlayacaktır.

NOTLAR

1. MISIR MİTİ: HAYALİ MISIR'LAR

1 Dikilitaşlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Labib Habachi, *The Obelisks of Egypt: Skyscrapers of the Past*, 1984, ve A. Noakes, *Cleopatra's Needles*, 1962.

2 Tüm alıntılar şu eserden: A. H. Gardiner, "Hymns to Sobek in a Ramesseum Papyrus", *Revue d'Egyptologie* 11, 1957: 43-56. Gardiner, küçümseyici tavrına rağmen, Mısır mitinin incelenmesine ciddi katkılarda bulunan önemli bir çevirmendi.

2. İLAHİ SÖZCÜKLER: DİL VE MİT

1 Metternich Stelası'nın tarihi için bkz. N. E. Scott, *Bulletin of the Metropolitan Museum of Art*, 1951, s. 201-17) ve metinleri için bkz. Sander-Hansen, *Die Texte der Metternich Stele*, 1956, ve J. F. Borghouts, *Ancient Egyptian Magical Texts* , 1978.

3. TANRILARIN ÖZÜ: İLAHLAR VE MİT

1 Bu heykel (no. 107) ve Sumenu'nun efendisi Sobek tapınağındaki diğer buluntular J. Romano, *The Luxor Museum of Ancient Egypt Art*, 1979, eserinde anlatılmıştır.

4. GÜZEL AN: YARATILIŞ MİTLERİ

1 Yazıtların tam İngilizce çevirisi şurada bulunabilir: M. Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature*, cilt. 1, s. 51-7.

2 K. Sethe, *Das "Denkmal memphitischer Theologie" der Schabakostein des Britischen Museums*, 1928, ve H. Junker, *Die Götterlehre von Memphis*, 1940).

5. KARA TOPRAK, KIZIL TOPRAK: MİTLERİN MANZARALARI

1 Gua tabutları hakkında daha fazla bilgi için bkz.: www.thebritishmuseum.ac.uk/compass.

2 Eksiksiz tek çeviri: J. Vandier, *Le Papyrus Jumilhac*, 1961, ancak bazı bölümler S. Tower Hollis, *The Ancient Egypt "Tale of Two Brothers": The Oldest Fairy Tale in the World*, 1990, eserinin ek bölümünde bulunabilir.

6. İKİ ÜLKENİN EFENDİSİ: ULUSUN MİTLERİ

1 Joseph Campbell, *The Masks of God: Oriental Mythology*, 1962, s. 49-102.

7. BÜYÜK SAVAŞ: ÇATIŞMA VE UZLAŞMA

1 Bu yorumların bir seçkisi için İlave Okuma bölümünde listelenen çalışmalara ve ayrıca şu eserlere bakınız: S. A. Allam, "Legal Aspects in the 'Contendings of Horus and Seth'", *Studies in Pharaonic Religion and Society in Honor of J. Gwyn Griffiths*, ed. A. B. Lloyd, 1992, s. 137-45; M. Broze, *Mythe et roman en Égypte ancienne; Les aventures d'Horus et Seth dans le papirüs Chester Beatty I*, 1996; F. Junge, "Mythos und Literarizität. Die Geschichte vom Streit der Götter Horus und Seth", *Quaerentes Scientiam: Festgabe für Wolfhart Westendorf* içinde, ed. H. Behlmer, 1994, s. 83-101; J. Spiegel, *Die Erzählung vom Streite des Horus und Seth in Pap. Beatty I ve Literaturwerk*, 1937; D. Sweeney, "Gender and Conversational Tactics in The Contendings of Horus and Seth", *Journal of Egypt Archaeology*, 88 (2002): 141-62.

2 W. K. Simpson (ed.), *The Literature of Ancient Egypt*, 1972, s. 108.

3 Kaya çizimleri ve yazıtlar şurada yayımlanmıştır: J. C. Darnell, *Theban Desert Road Survey in the Egypt Desert*, 2002).

4 U. Verhoeven, "Eine historischer 'Sitz in Leben' für den Erzählung von Horus und Seth des Papyrus Chester Beatty I", *Wege öffnen. Festschrift für Rolf Grundlach*, ed. M. Schade-Busch, 1996, s. 361-3.

9. KİŞİSEL MİTLER: MİT VE HALK DİNİ

1 Asalar ve nasıl kullanıldıkları hakkında daha fazla bilgi için bkz. F. Legge, "Magic Ivories of the Middle Empire", Proceedings of the Society for Biblical Archaeology, 1905: 130-52; ve G. Pinch, Magic in Ancient Egypt, 1994.

2 Tuğlalar kadınları doğum sırasında kaldırmak ve desteklemek için kullanılıyordu. Bkz. J. Wegner, "A decorated birth-brick from South Abydos", Egyptian Archaeology, 21, 2002: 3-4.

3 Neferabu stelası ve bu kitapta bahsedilen Deyr'ül Medine'den diğer metinler A. G. McDowell tarafından Village Life in Ancient Egypt: Laundry Lists and Love Songs, 1999, kitabında çevrilmiştir.

4 Bu mücevher, Tanis'te Kral II. Sheshonk ile birlikte gömülmüştür. Bkz. F. Tiradritti (ed.), *The Cairo Museum Masterpieces of Egyptian Art*, 1998, s. 330, 332-3.

10. MUMYANIN LÜTFU: ÖLÜM MİTOLOJİSİ

1 Tahıl mumyaları ve ilgili nesneler hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. Raven, "Corn mummies", Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum te Leiden, 63, 1982: 7-38; A. M. J. Tooley, "Osiris Bricks", *Journal of Egyptian Archaeology*, 82, 1996: 167-79.

İLAVE OKUMA

MISIR MİTLERİNİN ÇEVİRİLERİ

Bu kitapta geçen mitlerin çoğunun İngilizce çevirileri şu antolojilerde bulunabilir: M. Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature*, ciltler I–III, 1973-80); R. B. Parkinson, *The Tale of Sinuhe and Other Ancient Egyptian Poems 1940-1640 BC*, 1997; J. B. Pritchard (ed.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 1950, 1955,; W. K. Simpson (ed.), *The Literature of Ancient Egypt*, 1972.

Mit ile ilgili cenaze ritüelleri kaynaklarının çevirileri arasında şunlar yer alıyor: T. G. Allen, *The Book of the Dead or the Book of Going Forth by Day*, 1974; *R. O. Faulkner, The Ancient Egypt Pyramid Texts* (Warminster, t.y.) ve *The Ancient Egypt Coffin Texts*, ciltler I-III, 1973-8; Yeraltı Dünyası Kitapları için, A. *Piankoff, The Tomb of Ramesses VI*, ciltler I-II, 1954. Belli başlı mitolojik metinlerin çevirilerinin detaylı bir listesini G. Pinch, *Handbook of Egypt Mythology*, 2002, s. 233-8'de bulabilirsiniz.

GENEL KAYNAKLAR

Mısır mitiyle ilgili genel tartışmalar için bkz. J J. Baines, "Egyptian Myth and Discourse: Myth, Gods, and the Early Written and Iconographic Record", *Journal of Near Eastern Studies*, 50, 1991: 81-105; J. van Dijk, "Myth and Mythmaking in Ancient Egypt", J. M. Sasson (ed.), Civilizations of the Ancient Near East, vol. III, 1995, s.1697-1709; K. Goebs, "A Functional Approach to Egyptian Myth and Mythemes", *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 2, 2002: 27-59;

G. Hart, *Egyptian Myths*, 1990.

1. MISIR MİTİ: HAYALİ MISIR'LAR

E. Hornung, *The Secret Lore of Egypt: Its Impact on the West*, çev. D. Lorton, 2001.

E. Iversen, *The Myth of Egypt and its Hieroglyphs in European Tradition*, 1993.

R. Parkinson, *Cracking Codes: The Rosetta Stone and Decipherment*, 1999.

2. İLAHİ SÖZCÜKLER: DİL VE MİT

J. P. Allen, *Middle Egyptian: An Introduction to the Language and Culture of Hieroglyphs*, 2000.

A. Loprieno (ed.), *Ancient Egyptian Literature: History and Forms*, 1996.

P. Wilson, *Sacred Signs: Hieroglyphs in Ancient Egypt*, 2003.

3. TANRILARIN ÖZÜ: İLAHLAR VE MİT

J. Assmann, *The Search for God in Ancient Egypt*, çev. D. Lorton, 2001.

J. Baines, "Egyptian Deities in Context: Multiplicity, Unity and the Problem of Change", *One God or Many* içinde, ed. B. Nevling Porter, 2000, s. 9-78.

E. Hornung, *Conceptions of God in Ancient Egypt: The One and the Many*, çev. J. Baines, 1982.

D. Meeks ve C. Favard-Meeks, *Daily Life of the Egyptian Gods*, çev. G. M. Goshgarian, 1996.

R. H. Wilkinson, *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*, 2003.

4. GÜZEL AN: YARATILIŞ MİTLERİ

JP Allen, *Genesis in Egypt*, 1995.

L. Lesko, "Ancient Egypt Cosmogonies and Cosmology", *Religion in Ancient Egypt: Gods, Myths and Personal Practice* içinde, ed. B. Shafer, 1991.

M. Smith, *On the Primeval Ocean*, 2002.

5. KARA TOPRAK, KIZIL TOPRAK: MİTLERİN MANZARALARI

J. Baines ve J. Malek, *Atlas of Ancient Egypt*, 2000.

R. Friedman (ed.), *Egypt and Nubia: Gifts of the Desert*, 2002.

J. F. Richards, "Conceptual Landscapes in the Egyptian Nile Valley", *Archaeology of Landscape: Contemporary Perspectives* içinde, editörler W. Ashmore ve B. Knapp, 1999, s. 83-100.

P. Vernus, "The World Order", *The Gods of Ancient Egypt* içinde, 1998),s. 65-100.

6. İKİ ÜLKENİN EFENDİSİ: ULUSUN MİTLERİ

L. Bell, *Mythology and Iconography of Divine Kingship in Ancient Egypt*, 1994.

H. Frankfort, *Kingship and the Gods*, 1948.

D. O'Connor ve D. P. Silverman (editörler), *Ancient Egyptian Kingship*, 1995.

7. BÜYÜK SAVAŞ: ÇATIŞMA VE UZLAŞMA

A. H. Gardiner, *The Library of A. Chester Beatty: Description of a Hieratic Papyrus with a Mythological Story, Love Songs, and Other Miscellaneous Texts*, 1931.

J. W. Griffiths, *The Conflict of Horus and Seth from Egyptian and Classical Sources*, 1960.

R. Oden, "The Contendings of Horus and Seth (Chester Beatty Papyrus no. 1): A Structural Analysis", *History of Religions*, 18/4, 1979: 352-69.

H. te Velde, "Relations and Conflicts Between Egyptian Gods: Particularly in the Divine Ennead", *Struggles of Gods* içinde, ed. H. G. Keppenberg, 1984, s. 239-57.

8. CENNETİN GÖZLERİ: EŞLER VE DİZİLER

E. Hornung, "Time and Eternity", çev. E. Bredeck, *Idea Into Image: Essays on Ancient Egyptian Thought*, 1992, s. 57-71.

H. te Velde, "Seth and the Eye of Horus", *Seth, God of Confusion: A Study of his Role in Egyptian Mythology and Religion* içinde, 1977, s. 46-52.

9. KİŞİSEL MİTLER: MİT VE HALK DİNİ

J. Baines, "Practical Religion and Piety", *Journal of Egyptian Archaeology*, 73, 1987: 79-98.

L. H. Lesko (ed.), *Pharaoh's Workers: The Villagers of Deir El Medina*, 1994.

S. El-Sabban, *Temple Festival Calendars of Ancient Egypt*, 2000.

10. MUMYANIN LÜTFU: ÖLÜM MİTOLOJİSİ

E. Hornung, *Ancient Egyptian Books of the Afterlife*, çev. D. Lorton, 1999.

S. Ikram ve A. Dodson, *The Mummy in Ancient Egypt: Equipping the Dead for Eternity*, 1998.

S. Quirke ve W. Forman, *Hieroglyphs and the Afterlife*, 1996.

J. H. Taylor, *Death and the Afterlife in Ancient Egypt*, 2001.

ZAMAN ÇİZELGESİ

(MÖ 7. yüzyıla dek tüm tarihler takribidir)

Hanedan Öncesi Dönem, MÖ 5000–3200
Kaya çizimleri
Nil Vadisi'ne yerleşim
Yukarı Mısır krallarının yükselişi

İlk Hanedan Dönemi, MÖ 3200–3100 (Hanedan 0)
Hiyeroglif yazının icadı
Mısır'ın birleşmesi ve Memfis'in kuruluşu (Hanedan 0)

Erken Hanedan Dönemi, MÖ 3100–2686 (Hanedanlar 1–3)
Hiyerogliflerde ilk bağlantılı metinler

Eski Krallık, MÖ 2686–2181 (Hanedanlar 3–6)
Gize ve Sakkara'da devasa kraliyet piramitlerinin inşası (Hanedanlar 3-4)
Güneş tapınaklarının inşası (Hanedan 5)
Piramitlerin içine yazılan Piramit Metinleri (Hanedanlar 5-6)

Birinci Ara Dönem, MÖ 2181–2055 (Hanedanlar 7–11)
Mısır savaşan bölgelerine bölündü
Bölgelerin seçkinlerinin cenazelerinde Tabut Metinleri kullanıldı

Orta Krallık, MÖ 2055–1650 (Hanedanlar 11–13)
Mısır, Nebhepetre Mentuhotep tarafından yeniden birleştirildi (Hanedan 11)

Mısır, Yakın Doğu'da büyük bir güç haline geldi (Hanedan 12)

Mısır edebiyatının altın çağı; günümüze ulaşan ilk hikâyeler ve hiyeratik yazıyla yazılan Talimat Metinleri

Önemli nesneler: Gua'nın tabutu ve Seneb'in asası.

İkinci Ara Dönem, MÖ 1650–1550 (Hanedanlar 13–17)
Mısır yabancı istilalarından sonra bölündü

Ölüler Kitabı'nın ilk kopyaları (Hanedan 17)

Yeni Krallık, MÖ 1550–1069 (Hanedanlar 18–20)
Mısır yeniden birleşti ve Yakın Doğu'da bir imparatorluk kazandı (Hanedan 18)

Kült tapınaklarının pek çoğu yeniden inşa edildi. Karnak'ta Amon tapınağının yükselişi (Hanedanlar 18–20)

Aten kısa bir süre Amarna Dönemi'ndeki diğer tüm ilahların yerine geçti. Çoktanrıcılık Tutankhamun döneminde yeniden canlandırıldı (Geç Hanedan 18)

II. Ramses'in uzun ve müreffeh hükümdarlığı (Hanedan 19)

Yeraltı Dünyası Kitapları, Krallar Vadisi'ndeki kraliyet mezarlarını süsledi (Hanedanlar 18–20)

Geç Mısır'da yazılmış mitsel ve mitlerle ilgili anlatılar (Hanedanlar 19–20)

Önemli nesneler: Kleopatra'nın İğnesi (III. Thutmose dikilitaşı), III. Amenhotep ve Sobek-Ra'nın heykeli, Tutankhamun'un zıpkıncı heykelciği ve Chester Beatty Papirüsü I.

Üçüncü Ara Dönem, MÖ 1069–747 (Hanedanlar 21–25)
Mısır sık sık bölündü

Libya kökenli krallar Delta'dan hüküm sürdü (21-23 Hanedanları)

Karnak'taki yüksek rahiplerin hanedanı güneye hâkim oldu (Hanedanlar 21–23)

Nübye hükümdarlarının istilası

Önemli nesneler: Kutsal göz tılsımları

Geç Dönem, MÖ 747–332 (Hanedanlar 25–30, Birinci ve İkinci Pers Dönemleri)
Mısır, Nübye Hanedanı altında yeniden birleşti (Hanedan 25)

Nübyeliler Asur istilasıyla sürüldü

Sais'li Mısır hanedanı kontrolü ele geçirdi (Hanedan 26)

Demotik edebiyat gelişti

Persler Mısır'ı fethetti

Mısırlı liderler bağımsızlık için mücadele etti (Hanedanlar 27–30)

Persler Mısır'ı yeniden fethetti

Günümüze ulaşan ilk yerel mit koleksiyonları

Önemli nesneler: Şabaka Taşı, tahıl mumyası ve Metternich Stelası

Greko-Romen Dönemi, MÖ 332 - MS 395 (Makedon ve Ptolemaios Hanedanları, Roma Dönemi)

Büyük İskender Pers İmparatorluğu'nu fethetti. İskenderiye kuruldu

General Ptolemaios, İskender'in imparatorluğunun dağılması sırasında Mısır'ın kontrolünü ele geçirdi

Ptolemaios ailesi İskenderiye'den hüküm sürdü ve pek çok büyük Mısır tapınağını yeniden inşa ettirdi

Tapınak duvarlarına yazılan mitler

VII. Kleopatra ve oğlu Caesarion (XV. Ptolemaios), Augustus tarafından yenildi. Mısır, Roma İmparatorluğu'nun bir parçası oldu (MÖ 30)

Hermetika yazıldı

Mısır yavaş yavaş Hıristiyanlaştı

Kıpti dili ve edebiyatı gelişti

Bizans (Kıpti) Dönemi, MS 395–640

Mısır, Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası oldu

Geriye kalan pagan tapınakları kapatıldı

Hiyeroglifleri okuma yönteminin bilgisi kayboldu

Araplar Mısır'ı istila etti

Arap Dönemi, MS 640–günümüz

SÖZLÜK

Mısır dilindeki sözcükler italik yazılmıştır.

akh: yarı ilahi güçlere sahip olan, şekil değiştirmiş bir ölü

ankh: hayatın sembolü

ba: insan başlı bir kuş olarak gösterilen, ölü bir kişinin veya ilahın hareketli bir tezahürü

cippus (çoğul cippi): tehlikeli yaratıkları alt eden ilahi bir çocuğun imgesini taşıyan büyülü bir stela

Delta: Nil'in denize ulaşmadan önce ikiye ayrıldığı Mısır'ın kuzeyi

duat: yeraltı veya iç gökyüzü; ölüler diyarı

ennead: nesiller halinde düzenlenebilen dokuz ilahın oluşturduğu bir grup; bir ilahlar konseyi

firavun: Mısır kralı için kullanılan bir terim; sözcük anlamı, "büyük ev" (saray)

güneş barkası: Milyonların Kayığı olarak da bilinen güneş tanrısının kayığı

Hermetika: Mısır'da Greko-Romen Dönem'de üretilen ve tanrı Hermes Trismegistus'un gizli öğretileri olduğu iddia edilen metinler

hiyeroglif: resimli yazıdaki tekil semboller için kullanılan, "kutsal oyma" anlamındaki Yunanca terim

ilksel tepe: yaratılışta ilksel suların üzerinde yükselen ilk toprak

isfet: kaosun kötü veçhesi

ithifallik: genellikle abartılı boyutta dik bir penisle gösterilir

ka: bir kişinin veya ilahın devam eden ruhu

kozmogoni: evrenin kökenlerinin ve gelişiminin tarihi

maat: doğruluk, adalet, denge, ilahi düzen

nom: Mısır'ın idari bölgesi veya eyaleti

nun: ilksel okyanus; sucul kaos durumu

ogdoad: sayıları genellikle sekiz olan bir grup ilksel ilah

papirüs: papirüs bitkisinin sapından yapılan kağıt veya bu kâğıttan yapılan bir kitap tomarı

şabti (uşabti): ölen bir kişinin yerine geçen büyülü heykelcik

skarabe: bokböceği imgesi; Şafak tanrısı Khepri'nin sembolü

stela: üzerinde yazıtlar ve/veya resimler bulunan, genellikle mezarlar veya tapınaklara yerleştirilen düz levha

takımyıldız: belirli bir bağlamda sabit bir grup oluşturan ilahlar

taşkın: Nil Nehri'nin su seviyesindeki yıllık yükselişin neden olduğu sel

uraeus: kralı koruyan kobra tanrıçasının görüntüsü

vinyet: bir cenaze metninin bir çizimi veya görsel özeti

wadjet: tanrı Horus'un iyileştirilen gözü; yenilenme ve bütünlük sembolü

yazman: okuma yazma eğitimi almış kişi

Yeraltı Dünyası Kitapları: esasen kraliyet mezarlarının duvarlarında bulunan, güneş tanrısının yolculuklarını kaydeden resimli metinler

DİZİN

I. Amenemhat, 75
II. Nektanebo, 29, 39
II. Ramses, 18, 42, 148
III. Amenhotep, 11, 41, 42, 53, 74, 77, 85, 86, 104, 105, 148
III. Thutmose, 15, 16, 17, 18, 37, 148
IV. Thumose, 74
V. Ramses, 91, 97, 98
VII. Kleopatra, 18, 149

A
Abidos, 117, 118, 125, 131
ağaçlar, kutsal, 44, 70, 73, 76, 97
Aha, 117
akh, 135, 151
Akhenaton, 45, 79
akrepler, 73
Altın Şafak Hermetik Düzeni, 23
Amerika, 18, 20, 21, 25, 82
Amon, 43, 46, 57, 59, 61, 85, 86, 122, 125, 148
Amon-Kematef, 59
Amon-Min, 46
Amon-Ra, 46, 57, 86, 122, 125
Amon-Ra-Horakhty, 122
Anhur, Anhur-Shu, 107
ankh sembolü, 118
Anubis, 46, 52, 71, 76, 110-113, 131
Apep 23, 64, 71, 87, 110, 111, 119, 121, 133
Aphrodite, 50
Araplar, 19, 149
Aristoteles, 20
Asalar, apotropaik, 141
aslanlar ve dişi aslanlar, 69
Astarte, 71
Asurlular, 39
Asvan, 16
Aten, 148
Atlantis, 20
Atum, 24, 34, 46, 47, 49, 59-61, 95, 108, 110, 121
Augustus (İmparator), 18, 149
ay, 46, 47, 49, 53, 69, 70, 84, 96, 103, 104, 105, 108-110, 119
ayrıca bkz. ay tanrıları
ay çocuk, 59, 105
Aziz Yuhanna İncili, 61, 63

B
babunlar, 109
Bastet, 46, 59, 104
Bata, 75, 113
bataklık, 29, 59, 73, 82, 86
beden kesme, 110, 111
benben taşı, 58
bennu kuşu, 59
Bes, 117, 119
Biblos, 130
Biga Adası, 77
bölgesel, 40
Broze, Michèle, 100, 140
Bubastis, 124, 125
Busiris, 77
Butehamun, 43
büyü ve büyücüler, 24, 34, 39, 51, 52, 111, 113, 118, 133-136

Büyük Gıdaklayıcı, 60
Büyük İskender, 39, 149
Büyük Sfenks, 74

C-Ç

Campbell, Yusuf, 83, 140
canavarlar, 41, 81
Champollion, Jean-François, 21, 29
Chemmis, 73, 105
Chester Beatty Papirüsü, 11, 91, 92, 97, 100, 148
cinsiyet farklılıkları, 47, 92
cippi, 32, 151
Çakal Nomu, 76, 112
çakal tanrıları, 76
Çocuk, 28, 49
çöller, 67, 72

D

Demotik, 28, 39, 40, 52, 149
deniz canavarı, 72
Deyr'ül Medine 38, 120, 121, 141
dikilitaşlar, 15, 16, 18, 24, 25, 63
dil ve yazı, 47
duat, 67, 133, 151
bkz. yeraltı dünyası

E

edebiyat, 100, 149
Edfu Tapınağı, 125
El tanrıçası, 99, 125
ayrıca bkz. Atum'un Eli
ennead, 151
Esna Tapınağı, 125

F

festivaller (dini), 120, 123, 124, 131
Fransız Devrimi, 20
Freud, Sigmund, 24
Freudyenler, 92, 99

G

Gardiner, Alan, 11, 24, 45, 139, 145
Geb, 46, 47, 49, 52, 58, 88
Gerçek ve Yalan, 112, 113
Gize, 74, 147
gökyüzü tanrıçası, 44, 46, 70, 136
ayrıca bkz. Nut
göz tanrıçası, 47, 119, 137
grifonlar, 74
Gua, 11, 67, 68, 70, 71, 73, 76, 84, 133, 140, 148
Gül Haçlılar, 20
güneş çocuk, 53, 117
güneş diski, 43, 51, 99, 117
güneş tanrısı, 16, 37, 43, 46, 51, 53, 57, 59, 67, 79, 87, 93, 94, 100, 123
güneş kayığı, 29, 133, 137

H

Hapi, 51, 72
Hathor, 46, 49, 50, 59, 70, 73, 94, 95, 100, 104, 108, 110, 118, 122, 124, 125, 134
Hathor-Sekhet, 73
Hathor-Tefnut, 108
Heh tanrıları, 59, 70
Heka, 136
Heliopolis, 16, 20, 29, 46, 49, 57, 58, 60, 61, 69, 119
Herakleopolis, 130
Hermes Trismegistus, 19, 151
Hermetika, 19, 20, 149, 151
Hermopolis, 46, 61, 67, 76
Hermopolis'in Ogdoad'ı, 46, 76
Herodotus, 124, 125
heykeller, 13, 44, 83, 122
Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar, 19, 21, 33, 40, 123
Hierakonpolis, 97
hiyeratik yazı, 34, 148
hiyeroglif yazı, 13, 19, 20, 21, 27, 28, 32, 34, 55, 111, 147

Horapollo, 19
Horus, 11, 22, 23, 28, 29, 33, 36, 38, 40, 46, 49, 53, 58, 59, 62, 64, 70, 71, 73, 76, 77, 81, 82, 84-86, 88, 89, 91-101, 103-112, 115, 117-122, 124, 125, 129, 130-135, 140, 145, 152
Horus ve Seth'in Çekişmeleri, 11, 91, 92, 101, 120, 129, 134
Horus'un Gözleri, 104, 111, 112
Hu, 61

I-İ

Iusaas, 59
iblisler, 117, 133
İki Kardeşin Hikâyesi, 38, 75, 88, 113
İki Yol Kitabı, 67, 71, 87
ilahi anne, 118
ilahlar, 20, 22, 25, 33, 34, 36, 37, 43-45, 48, 50-52, 61, 63, 84, 86, 89, 93, 94, 97, 106, 109, 117, 119, 120, 133, 151, 152
ilksel nilüfer (lotus), 105, 123
ilksel okyanus, 22, 70, 152
ilksel tepe, 22, 58, 77, 151
İncil, 21
inek tanrıça, 84
insanlık, 33, 67, 84, 98
isfet, 86, 87, 151
ayrıca bkz. kaos
İsis, 20, 22, 25, 28, 29, 40, 46, 48-51, 53, 71-73, 77, 84, 85, 88, 93-97, 99, 100, 110, 111, 118, 121, 122, 129, 130, 131, 135
İskenderiye, 18, 39, 149

J

Julius Caesar, 18
Jumilhac Papirüsü, 96, 112
Jung, Carl, 99

K

kader, 110
Kahire Takvimi, 121
kaos, 22, 23, 32, 33, 35, 51, 64, 71, 73, 79, 81, 82, 86, 87, 94, 111, 115, 119, 137, 152
kaosun güçleri, 22, 51, 86
Karnak, 57, 64, 125, 148
kas, 61
Kazazede Denizci, 36, 75
Keops
bkz. Khufu
Khenty-khet, 51
Khepri, 46, 152
Khnum, 46, 64, 85, 125
Khonsu, 46, 49, 59, 64
Khufu, 37, 87
Kıpti dili, 149
Kleopatra'nın İğnesi, 11, 15-18, 24, 37, 137, 148
kobra tanrıça, 86, 88
kralın doğumu, 125
kraliyet, 21, 33, 34, 37, 38, 57, 74, 77, 79, 80, 82-84, 91, 92, 98, 109, 120, 121, 122, 131, 136, 137, 147, 148, 152
Krallar Vadisi, 38, 148
Kuran, 21
kurbağa tanrıça, 85
kurucu babaları, 20
kült, 27, 44, 49, 63, 86, 123

L

Lévi-Strauss, Claude, 98
Libya ve Libyalılar, 39, 74, 122, 148
Luksor Tapınağı, 86

M

maat (düzen), 22, 36, 39, 51, 63, 85, 86, 87, 120, 152
Maat (tanrıça), 46, 50, 109, 112, 122, 133, 134
Mann, Thomas, 25

Medamud, 125
Mehet-Weret, 59
Memfis, 46, 47, 55, 57, 58, 60-64, 72, 105, 106, 123, 129, 147
Memfis Teolojisi, 55, 57, 58, 60-64, 105, 106, 123, 129
Menes, 81, 82
Meretseger, 122
Meryem Ana, 40
Meskhenet, 85
Metternich Stelası, 11, 28, 30, 31-34, 39, 40, 45, 84, 106, 118, 123, 130, 139, 149
mezarlar, 25, 70, 152
mezarlıklar, 71
Mezopotamya miti ve dini, 61
Mısır, 4, 5, 11, 13-16, 18-25, 27, 28, 32, 33, 35-49, 51, 52, 55, 57, 58, 60-63, 65, 68-77, 79, 81-88, 91-94, 96, 97, 99, 101, 103-107, 109-111, 113, 115, 119, 120, 122-125, 127-130, 134-136, 139, 143, 147-149, 151, 152
Mısırbilimciler, 97
Mısır dini, 20, 23, 44
Mısır mitleri, 24, 25, 105
Mısır tapınakları, 70
Mısırbilimciler, 55, 57, 97
Milton, John, 25
Milyonların Kayığı
bkz. güneş kayığı, 137, 151
Min, 46, 51, 123
mit, 14, 21, 23, 24, 36, 60, 72, 76, 77, 91, 93, 98, 101, 107, 112, 117, 119, 120, 125, 131, 149
mitolojik, 15, 35, 84, 87, 91, 122, 123, 129, 133, 143
Mitolojik Papirüsler, 38
Mnevis boğası, 29
Mozart, Wolfgang Amadeus, 25
mumya ve mumyalama, 127, 131, 132
Mut, 46, 104, 125

N

Nagada, 97
Napolyon Bonapart, 18, 21
Nebethetepet, 59
Nebusemekh, hayalet hikâyesi, 127
Neferabu stelası, 141
Neferkare ve Sasanet'in Hikâyesi, 88
Nefertem, 58, 59
Nefes Kitapları, 131
Neith, 46, 47, 49, 59, 64, 94, 95, 100
Nekhbet, 46, 85
Nephthys, 22, 46, 49, 71, 85, 130, 131
Nesatum (rahip), 29, 32, 35, 39
Nil (nehir), 13, 16, 18, 43, 44, 46, 49, 51, 64, 69, 71-74, 82, 111, 130, 147, 151, 152
nun, 13, 22, 29, 37, 40, 41, 45-47, 50, 70, 76, 83, 124, 139, 149, 152
bkz. ilksel okyanus
Nut, 44, 46, 47, 49, 52, 70, 108, 136
Nübye ve Nübyeliler, 37, 39, 57, 74, 148, 149

O-Ö

Oden, Robert, 98, 145
Osiris, 20, 22, 23, 25, 28, 33, 46, 48, 49, 51, 52, 55, 58, 59, 62, 67, 69, 70, 71, 76, 77, 79, 81, 82, 84, 94, 95, 97-100, 103, 106, 108-112, 125, 129, 130-137, 141
Ölüler Kitabı, 38, 129, 133, 136, 148
öteki dünya, 133
özel, 32, 44, 52, 57, 61, 75, 84, 100, 101, 106, 119, 120, 122
Özgür Masonlar, 20

P

Penventi, 59
Persler, 39, 149
piramitler, 25

Piramit Metinleri, 34, 36, 57, 129, 131, 136, 147
Pisagor Pythagoras, 20
Platon, 20, 97
Plutarkhos, 20, 40, 130
Ptah, 46, 55, 57-62, 64, 129
Ptah-Nun/Naunet, 58
Ptah-Seker-Osiris, 62, 129
Ptah-Tatenen, 57, 58
Ptolemaios Lagus, 39
Punt, 74

R

Ra, 11, 16, 22, 24, 28, 29, 35, 37, 38, 41-43, 45-53, 57-59, 61, 72, 74, 75, 77, 84-88, 103-105, 107-112, 117, 119, 121, 122, 124, 125, 134, 136, 137, 148
Ra-Atum, 24, 47, 49, 108, 110
rahipler, Mısırlı, 87, 120
Ra-Horakhty, 28, 122
Raiyet, 47
Ramesseum Papirüsü, 98
Ra'nın Gizli Adı, 51, 53, 88, 121
Ra'nın Gözü, 22, 59, 104, 107, 108, 111
Renutet Renenutet, 49
Roma ve Romalılar, 13, 19, 20, 25, 40, 41, 47, 96, 122, 134, 139, 140, 149
rüya yorumu, 100

S-Ş

Sadık Kula Talimat, 87
Sais, 39, 95, 149
Sallier Papirüsü IV, 121
Sazlık Tarlası, 73, 134, 137
Seker, 47, 62, 123, 129
Sekhmet, 46, 48, 52, 59, 104, 121, 124
Seneb, 11, 116, 117, 118, 120, 137, 148
senkretizm, 105
Seth, 11, 22, 33, 35, 36, 38, 46, 49, 51-53, 58, 71-74, 76, 77, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 91-101, 108, 110-113, 115, 120, 121, 124, 125, 129, 130-134, 137, 140, 145
Seti, 85
Setna, 135
sfenksler, 15, 25
Shu, 34, 46, 47, 49, 60, 70, 83, 88, 107, 108, 124, 133
Sia, 50, 61, 136
Sinuhe, 75, 143
skarabe, 29, 46, 117, 134, 152
Sobek, 11, 41-46, 49, 50, 51, 53, 59, 73, 76, 77, 104, 105, 110, 130, 139, 148
Sobek-Ra, 41-43, 45, 53, 59, 77, 104, 148
su aygırı, 81, 82, 86, 94, 95, 100, 117-119
su aygırı tanrıçası, 118, 119
ayrıca bkz. Taweret
Sumenu, 41, 45, 50, 139
Şabaka, 11, 55-57, 123, 149
Şabaka Taşı, 11, 55, 56, 123, 149
şahin tanrılar, 59, 103, 129
şanslı ve şanssız günler, 121
Şeşonk, 122

T

Tabut Metinleri, 36, 60, 67, 120, 133, 134, 136, 147
taç, 37, 79, 84, 94, 96, 99, 100
tahıl mumyaları, 132
takvimler, 96, 121
Talihsiz Prens, 38, 75
Talimat Metinleri, 36, 148
Tanis, 76, 141
tapınak, 21, 32, 38-41, 58, 64, 75, 76, 93, 121, 123, 124, 132
taşkın, 71, 121, 152

Tavşan Nomu, 76
Taweret, 119
Teb, 91, 93, 98, 116, 125
Tefnut, 34, 47, 49, 59, 60, 88, 104, 108
Thoth, 19, 20, 22, 28, 29, 47, 50, 59, 62, 67, 74-76, 85, 94, 95, 97, 107-111, 119, 124, 131, 133, 134
tılsımlar, 122
Timaios, 20
timsah, 34, 41, 44-46, 51, 76
Tohum Tanrıçası, 59
Tutankhamun, 11, 79, 80-82, 84, 85, 88, 101, 104, 130, 148
Typhon, 130
ayrıca bkz. Seth

U-Ü

ufkun dağları, 70
Ugarit miti, 72
uraeus, 86, 152
Uşabti büyüsü, 71
Uzak Tanrıça, 72, 74, 107, 125

V

Vandier Papirüsü, 88, 125

W

Wadjet, 47, 73, 85
wadjet gözü, 111, 132
ayrıca bkz. Horus'un Gözü
Wenamun'un Yolculuğu, 75
Wente, E.F., 93
Westcar Papirüsü, 37, 84

Y

Yahudiler ve Musevilik, 19
yapısalcılık, 99
yaratıcı ilahlar, 63, 106
yaratılış, 45, 47, 53, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 99, 105, 106, 123
Yaşlı, 19, 49, 59, 77, 84
Yaşlı Plinius, 19
Yehova, 47
yeraltı, 23, 45, 67, 70, 71, 76, 95, 117, 120, 125, 129, 131, 134-137, 151
yeraltı dünyasının hükümdarı, 23, 129
yılanlar, 59, 117
yıldızlar, 70, 134
Yukarı ve Aşağı, 13, 57, 83, 85
yumurta, kozmik, 59, 60
Yunanistan ve Yunanlar, 13, 24, 25, 52, 69, 97, 122

Z

zaman, 13, 14, 34, 39, 51, 77, 88, 98, 106, 137
Zeus, 50
Zıpkıncı, 11, 80, 82, 84, 86, 111

MERAKLISINA - 12

MERAKLISINA MISIR MİTOLOJİSİ, tarihteki en uzun ömürlü medeniyetlerden birinin temel değerlerini ifade eden, çağdaş kültürleri etkileyerek Batı kültür mirasının bir parçası haline gelen mısır mitlerinin büyüleyici ve karmaşık dünyasını ele alıyor.

Mitoloji, tarihin büyük bir kısmında Mısır kültürünün ayrılmaz bir parçasıydı. Pinch de bu kitapta, Kleopatra'nın İğnesi ve Tutankhamun'un altın heykelinden tanrıların anlatıldığı papirüslere kadar Mısır mitolojisiyle ilgili çok çeşitli kaynak ve nesnelerin arkasındaki kültürel ve tarihsel arka planı inceliyor. Bunun yanı sıra "Horus ve Seth'in Çekişmeleri" mitini ayrıntılı olarak açıklayıp yol açtığı pek çok yorumu gözler önüne seriyor. Ayrıca Mısır tarihine ait bir zaman çizelgesi ve teknik terimler sözlüğü de sunuyor.

Mitlerin ne anlama geldiğini, İsis ve Osiris gibi tanrıların mitlerinin çağdaş kültürü etkileyerek kültürel mirasımızın bir parçası haline nasıl geldiğini merak edenler için keyifli bir rehber.

"Karmaşık bir konunun ustaca, açık ve özlü anlatımı."
–**Dr. Richards Parkinson**, British Museum

